

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ

***ВИХОВУЄМО
ГРОМАДЯН-
ПАТРІОТІВ
УКРАЇНИ
Ч.ІІ.***

Схвалено до використання у загальноосвітніх навчальних закладах
Комісією з питань інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної
роботи загальноосвітніх навчальних закладів Науково-методичної ради з
питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України
(протокол № 21 від 26.09.2011)

Київ
2012

УДК 371.4
ББК 74.200.504
В 54

Виховуємо громадян-патріотів України: Науково-методичний посібник / авт. кол. за заг. кер. К. Чорної. - Черкаси: видавництво ЧОПОПП, 2011. – 273с.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Миропольська Н.Є., доктор педагогічних наук, професор Інституту проблем виховання НАПН України;

Волошенко О.В., кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки і психології Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників;

Кудін В.С., методист лабораторії виховної роботи Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників

Посібник містить результати дослідження проблеми виховання патріотизму дітей та учнівської молоді в умовах модернізаційних суспільних змін, здійсненого науковцями лабораторії морального та етичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України. Подано конкретні методики виховання патріотизму учнів різних вікових категорій, апробовані в експериментальних (всеукраїнського рівня) навчальних закладах Черкаської області.

Матеріали стануть у нагоді педагогічним працівникам, методистам та управлінцям у галузі освіти, науковцям, аспірантам і докторантам, а також усім, кому небайдужа проблема організації патріотичного виховання школярів.

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом ЧОПОПП
Зам. № 1150 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Розбудова України як незалежної держави відбувається на тлі демократизації всіх сфер суспільного життя. Її становлення і ефективне функціонування неможливе без патріотичного виховання підростаючого покоління, яке має стати провідним напрямком у сучасному вихованні. Це знайшло відображення в стратегічних державних освітніх документах – Державній національній програмі „Освіта” („Україна ХХІ століття”), Національній доктрині розвитку освіти, Законах України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту” та Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Концепції патріотичного виховання. Соціально-особистісна цінність виховання патріота зумовлює необхідність глибокого проникнення в різні аспекти цього процесу.

Історія засвідчує, що послідовна боротьба за утвердження і зміцнення української державності невіддільна від почуття патріотизму. Адже любов до Батьківщини, надихає людей на подвиги в ім'я великої мети. Патріотизм зародився ще на світанку історії людського суспільства. В ньому знаходить вираження любов людей до своєї вітчизни, повага до її минулого і сучасного, піклування про майбутнє.

Ідеї патріотичного виховання української молоді розробляли і утверджували, творчо використовуючи вищі здобутки світової педагогіки Г.Сковорода, О.Духнович, К.Ушинський, С.Русова, С.Сірополко, І.Стешенко, Г.Ващенко, Я.Чепіга та інші визначні вчені, наукові, культурні і громадські діячі України. Патріотичне виховання – це багатогранний комплекс впливу як на окрему особистість, так і на підростаючі покоління з тим, щоб вони навчилися любити свою Батьківщину, якнайглибше оволодівали рідною культурою, духовністю, щоб серцем, душею і розумом ставали представниками своєї нації, щоб на цій основі опановували досягнення зарубіжної культури і ставали повноцінними громадянами патріотами незалежної України. Велика роль у вихованні підростаючого покоління любові до Батьківщини належить Г.Сковороді. Його патріотизм ґрунтується на кордоцентричній і людиноцентричній концепції природовідповідного гармонійного життя людини у соціумі. Відмінною рисою „філософії серця” є систематичність, послідовність, прагнення всебічного проникнення в „безодню” внутрішнього світу особистості. „Серце” – це особистісний світ, орієнтований на екзистенціальне відношення до питань людського буття і його сенсу. Виокремлення екзистенційного підґрунтя філософії Г.Сковороди розкриває національний фундамент його творчості [5]. Суголосною тут є думка Гайдеггера про те, що реально здійснити злет до універсального можливо лише тоді, коли існує закоріненість у рідному ґрунті – Батьківщині. Із цього погляду універсальні філософські пошуки Г.Сковороди не є принципово національно відсторонені. (Там само). Уся сутність філософських роздумів українського філософа є протиположною „бездушному” раціоналістичному методу пізнання того часу і є зародком нового вчення, яке прагне утвердити пізнання світу з самої людської душі. Водночас воно стає ствердженням теоретичних основ національної свідомості як основи українського буття. Г.Сковорода виступав проти соціальної несправедливості, за свободу і рівність як основні показники істинного патріотизму.

На думку К.Д.Ушинського патріотизм неможливо виховати у дітей без любові до рідної мови. Він писав, що коли мова навчання дитини, „суперечить природженому національному її характеру, то ця мова ніколи не матиме такого сильного впливу на її духовний розвиток, який мала б рідна мова, ніколи не проникне так глибоко в її дух і тіло, ніколи не пустить такого глибокого, здорового коріння, яке обіцяло б багатий, пишний розвиток” [8].

Педагог висловив думку, що ще гірше вийде, якщо дитина почне разом говорити кількома мовами, так що жодна з них не може бути названа природною, тобто рідною.

Про це явище видатний педагог писав: „Зрозуміло само собою, що при такому змішуванні великий наставник роду людського – слово не матиме майже ніякого впливу на розвиток дитини, а без допомоги цього ніякі педагоги нічого не зроблять. Нам доводиться бачити взірці дітей, вихованих таким способом. Це були або майже цілковиті ідіоти, або діти, до того позбавлені всякого характеру, всякої творчої сили, доступної найбільш слабоумній, але не зіпсованій вихованням дитині, що варто було б показати їх громадськості для напоумлення й рятівної науки. Бідні діти, яке страшне вбивство вчинили над вами ваші занадто дбайливі батьки: вони не тільки позбавили вас Батьківщини, характеру, поезії, здорового духовного життя, а й з людей перетворили вас на ляльок для потіхи собі, на вимогу моди...” [8].

Закликаючи молодь виховувати себе патріотами власного народу, І.Франко в „Одвертому листі до галицької української молодіжі” писав: „Наш голосний, фразеологічний та в більшій частині неширий, бо ділами не підпертий патріотизм мусить уступити місце поважному, мовчазному, але глибоко відчутному народолюбству, що виявляє себе не словами, а працею” [9].

Тому, на його переконання, особливу увагу потрібно звертати на виховання у дітей бажання працею служити власному народові, вважати пріоритетним його благо, поступатися власними інтересами на його користь.

Ці погляди розділив і Юліан Дзерович підкреслюючи, що вихованець повинен зрозуміти, що замало бажати розвитку своєму народові, добре про нього перед чужими говорити й не дозволяти, щоб чужі висміювали нашу історію або наші народні звичаї. Патріотизм, на його думку, крім цього вимагає: „1. Батьківщині служити чином уже на шкільній лавці, отже, пильно вчитися, щоб багато вміти й привикнути до праці; 2. Збагачувати свої знання й привикати до праці, виробляти у собі сильний характер, панувати над прикростями й поганими схильностями та облагороджувати свої почуття в тій думці, щоб можна більше прислужитися своєму народові. Це все є для дитини чинним патріотизмом. Хто змолоду з любові до Батьківщини привик до праці і обов’язковості, до ощадності й услужливості, той у пізнішому віці ставитиме інтереси народу понад особисті, класові інтереси, та не обмежиться до нарікання, співання патріотичних пісень і участі в патріотичних торжествах, але не пожаліє часу, грошей і праці, щоб справді причинитися до добра нації, держави як у часі миру, так і під час війни ” [3].

Отже, патріотизм виражається у віддачі Батьківщині, народові, державі того, що від людини вимагається, наприклад, сумлінної праці, оборони суверенності і незалежності держави тощо. У відповідь за це вона одержує почуття задоволення, захищеності і можливість використання прав, визначених законами держави [7].

Велику увагу патріотичному вихованню дітей приділяв В.О.Сухомлинський (1918-1970 р.р.). У його працях „Духовний світ школяра”, „Народження громадянина”, „Як виховати справжню людину”, „Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості” розгортається ідеал сучасної людини, які притаманні такі моральні риси, як відданість рідній землі, народові, обов’язок перед Батьківщиною, любов до рідної мови, родини, повага до старших, доброта, працелюбність тощо.

В.О.Сухомлинський стверджував, що „справжня людина виражає себе в переконаннях почуттях волі, прагненнях, у ставленні до людей, до самої себе” [3, с. 102].

На думку педагога, особливо неприйнятною у вихованні дітей є тенденційність у тих випадках, коли йдеться про святині нашого серця – любов до Вітчизни, готовність віддати життя в ім’я її честі, слави, могутності. Високі слова тільки тоді хвилюють, коли власною думкою людина проникає до власної святині, перевіряючи саму себе, ставлячи запитання: „Для чого я живу на світі? Що я можу зробити для Батьківщини?” [2, с. 325]. Тому у вихованні патріотизму старших підлітків акцент потрібно робити на самовиховання. З тим щоб суперечності підліткового віку не приводили до конфліктів і зривів треба виховувати у молодого громадянина зрілість думки, ідейну цілеспрямованість і стійкість [2, с.339].

Патріотичному вихованню приділяли увагу і в діаспорі. Зокрема, у 1967 році у Нью-Йорку на Світовому Конгресі Вільних Українців був представлений проект виховної системи у вільному світі Е.Жарського. Основний акцент у проекті робиться на виховання дітей на основі національної культури, її цінностей, створених українським народом упродовж його кілька тисячолітнього існування, які відіграють важливу роль у патріотичному вихованні.

Вагомий внесок у розвиток патріотичного виховання вніс Г.Ващенко. У його працях „Виховний ідеал”, „Виховання волі і характеру”, „Основи естетичного виховання”, „Система освіти в самоосвітній Україні” автор, аналізуючи традиції вітчизняної і світової практики виховання, розробив основи української національної педагогіки, розкрив виховний ідеал і накреслив проект системи освіти, яка б забезпечувала виховання патріотизму у підростаючого покоління.

Водночас Г.Ващенко наголошує на тому, що „розв’язуючи питання про цілі виховання сучасної молоді, ми мусимо рахуватись не лише з нашими традиціями, а з тими завданнями що ставить перед нами сучасне й майбутнє, а також прийняти до уваги психічні властивості нашого народу, як позитивні, так і негативні. Перші треба розвивати, другі усувати або принаймні ослаблювати” [1].

Визначаючи основну мету нашого народу – „виборення для себе свободи” [2], Г.Ващенко формулює такі завдання, що стоять перед українським народом: „перше завдання – об’єднатися в цій боротьбі і здійснити віковичне прагнення до державної і патріотичної самостійності. Друге завдання – відбудувати Україну, що лежить в руїнах, збудувати фабрики й заводи, розвинути й розгорнути промисловість, сільське господарство й торгівлю. Третє завдання – піднести на високий рівень свою духовну культуру, освіту, науку й мистецтво, стати врівень з передовими народами Європи і Америки” [1].

Готуючись до розбудови незалежної Української держави, молодь мусить пам’ятати науку минулого і разом з тим готуватись до того, щоб навіки утримати державну самостійність.

Г.Ващенко наголошує на тому, що основна мета, яка стояла перед українським народом тисячу років тому, стоїть тепер і буде стояти перед ним ще довгі віки – це служба Батьківщині. Під цим гаслом має здійснюватись виховання української молоді.

Службу Батьківщині треба усвідомлювати не лише як свій особистий обов’язок, а як сенс життя. Прикладом для кожного українця в цьому мусять бути такі великі постаті, як Святослав Хоробрий, Володимир Великий, Володимир Мономах, Богдан Хмельницький, Мазепа, а також ті численні невідомі герої, що все своє життя віддали боротьбі за щастя й добробут України.

Джерелом натхнення в такій героїчній службі Батьківщині може бути лише свідомість обов’язків перед нею, сполучена з палкою любов’ю до неї, до свого народу. Тому, на думку Г.Ващенка, друга основна риса, що її слід виховувати у нашої молоді, є любов до Батьківщини.

У своїй науковій праці „Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала” [4], Ліна Костенко порушила одну з найважливіших проблем, патріотичного виховання, формування національної свідомості та привабливого іміджу українців серед інших народів. Ліна Костенко переконана, що впродовж століть, коли всіляко знищувалась українська державність, завойовники „умисно спотворювали обличчя нації”, відтак і живемо в постійному відбутті негараздів, психологічного дискомфорту, викривленої істини”. (Там само) Треба протиставити дезінформації про наш народ, національний характер, ментальність українців, про „націю, що стоїть на колінах”, „трьох гетьманів на двох українців” тощо історично правдивий образ України, її визначні національні пріоритети, в тому числі і в галузі педагогіки на тлі здобутків світової цивілізації.

У своїх роботах Ю.Руденко, відновлюючи образ українця, звернувся до козацької етики. За Ю.Руденко кодекс лицарської звитяги в себе включав:

- готовність боротися до загибелі за волю, віру, честь і славу України;
- нехтування небезпекою, коли йдеться про життя друзів, побратимів, Матері-України;
- розвиток у собі стійкої, незламної волі, сили духу в боротьбі з ворогами Вітчизни, з усім, що заважає рідному народові вільно жити;
- презирство і ненависть до ворогів, прагнення звільнити рідний край від завойовників;
- готовність завжди бути господарем на рідній землі, нікому не давати на поталу свою материзну і дідизну;
- героїзм, подвижництво в трудовій діяльності на благо родини, свого краю, Батьківщини і в захисті її гідності і честі [6].

На думку науковця, у жодній країні світу не виховують безідейних громадян. Кожна національна система виховання ґрунтується на ідейних цінностях власного народу, збагачених кращими досягненнями народів світу. Існує така закономірність: якщо діти з найбільш раннього віку виховуються на естетичних, ідейних, моральних цінностях рідного народу, вони виростають, як правило, його вірними синами і доньками, патріотами рідної землі, стійкими і мужніми громадянами своєї держави.

Провідна роль у розробці сучасної системи патріотичного виховання належить Чорній К.І., яка сформулювала методичні засади патріотичного виховання підростаючого покоління. За її переконаннями, на сьогоднішні пріоритетними напрямками вітчизняної науки і практики є особистісно орієнтоване виховання національно свідомого громадянина-патріота, яке передбачає утвердження людини як найвищої цінності, навколо якої групуються всі інші суспільні пріоритети. До базових ідей-принципів особистісно орієнтованого виховання відносяться: самоактуалізація, індивідуалізація, суб'єктність, вибір, творчість і успіх, довіра і підтримка.

Процес виховання особистості здійснюється в контексті загальнолюдської культури, зміст культури визначає зміст виховання. Шлях до вершини людської цивілізації свій, неповторний, ментально забарвлений.

Свобода вибору підростаючого покоління є основою методологічного вирішення виховних проблем – альтернатива соціальній нормі, яка не допускає відхилень від загальноприйнятого.

Межі виховання розширюються і охоплюють навчання і освіту як засоби виховання.

Головна відмінність сучасного патріотичного виховання від учорашнього – формування ціннісного ставлення, яке виступає альтернативою вчорашнім правилам поведінки з їх обов'язковим „правильно” і „мусиш”.

Ціннісне сприйняття світу – це сприйняття дійсності, яке супроводжується проживанням відносин до об'єктів дійсності як деякої цінності для життя людини. Сучасна культурна людина має поєднувати предметне і ціннісне сприйняття об'єктів реальності, а точніше, предметне сприйняття має збагачуватись ціннісним.

Мати ціннісне ставлення – значить, сприймаючи якийсь об'єкт чи явище, бачити його внутрішню сутність, розуміти його місце в людському житті, його призначення. Таке ставлення формується в процесі його проживання, соціально цінної діяльності [10].

Література

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994. – С.162.
2. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. – Боффало-Мюнхен, 1957. – С.95
3. Дзерович Ю. Педагогіка. – Львів, 1937. – С. 217-218.
4. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала. – К., 1999
5. Поліщук Н. Екзистенційний засновок філософії Г.Сковороди // Григорій Сковорода: образ мислителя. – К., 1997. – С. 39
6. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2003. – 328 с.
7. Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, ставлення: Навчально-метод. посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 336 с.
8. Ушинський К.Д. Рідне слово // Вибр. Пед. тв. : У 2-х т. – К.Рад. шк., 1983. – т.1. – С. 127.

9. Франко І.Я. Одвертий лист до української галицької молодіжі // Твори: В50 т. – Т.45. – С. 12.
10. Чорна К.І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста. Навч.-метод. посібник. – К.: ТОВ „ХІК”, 2004. – 96 с.

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ВИХОВАННІ ПАТРІОТИЗМУ

Виховання патріотизму залишається в наш час надзвичайно актуальною педагогічною проблемою. Від того наскільки сформованим є патріотизм у дітей залежить майбутнє України, розвиток економіки і демократичних процесів.

Як свідчить практика, старший підлітковий вік є найбільш сенситивним у формуванні патріотизму, оскільки діти цього віку не тільки наслідують і засвоюють норми і правила життя в суспільстві, а й намагаються творчо інтерпретувати їх у власному житті та відібрати ті цінності, які б відповідали їх внутрішньому світу і на які б вони опирались у власній поведінці. Важливим у становленні особистості-патріота є процес національної ідентифікації.

Прояви специфіки старшого підліткового віку мають враховуватись у процесі виховання патріотизму в сучасних умовах.

Проблеми підліткового віку досліджували, зокрема, К.Сєдих, В.Моргун, В.Юстицький, Е.Ейдемїллер, Е.Єгонська, В.Матвєєв, А.Гройсман, М.Кле, О.Вейнінгер, І.Дубровїна, В.Абраменкова, Х.Ремшїдт.

Характерні ознаки старшого підлітка досить детально описують Л.Виготський, В.Белоусова, І.Кон, Ф.Райс та інші вчені. Наприклад, в культурно-історичній концепції Л.Виготського наголошує на тому, що проблема інтересів у цьому віці є „ключем до всієї проблеми розвитку підлітка”. В цей період відбуваються радикальні соматичні зміни, численні психологічні зрушення, взаємодія з суспільством та іншими соціальними інститутами. Ці процеси проходять по-різному, залежно від соціокультурних умов того чи іншого суспільства. Ф.Райс дає таке визначення: „Підлітковий період – це певний відрізок життя між дитинством і зрілістю” [1, с.127].

Проте ще не існує єдиної думки щодо визначення періодів молодшого і старшого підліткового віку дитини вони проходять по-різному.

Зокрема, Г.Жук, В.Кожохар і І.Слюсар визначають підлітковий вік з 11- до 14 років, М. Лукашевич в еволюційній теорії соціалізації користувався терміном „підлітково-юнацький вік”; Ф.Райс – ранній підлітковий вік (11-14 років), середній або старший підлітковий вік (15-19 років); Г. Костюк і Д.Ніколенко виділили середній шкільний підлітковий вік (10-15 років), старший підлітковий вік (15-17 років).

На думку В.І. Тарасенко у підлітковому віці, з урахуванням процесів соціалізації та формування патріотизму, найбільш прийнятими є такі періоди: молодший підлітковий вік – 10-12 років; середній підлітковий вік – 13-15 років; старший підлітковий або ранній юнацький вік – 16-17 років.

Саме в підлітковий період набувають цілеспрямованості та глибини інтереси старших підлітків, вони вдаються до перших спроб планувати майбутнє, проявляють самостійність встановлювати життєву мету, активно визначають ідеали, яким слідує. Зважаючи на те, що у старшому підлітковому віці виникає надмірний інтерес до суспільного життя, виражена новизна вражень, то поєднання колективної діяльності, особистої творчості та самовизначення у позаурочній діяльності має бути спрямована на опанування національних і патріотичних цінностей, що дає змогу старшим підліткам набувати досвіду збереження народних традицій, наслідування єдності поколінь у розбудові державності в Україні.

З точки зору психолого-педагогічної науки характеристика вікових особливостей старших підлітків має враховуватись в організації виховного процесу школи. Завдяки цьому процес патріотичного виховання у позаурочній діяльності повинен мати

відповідне змістове наповнення та використовувати сучасні інноваційні виховні методики та технології з тим аби розвивати емоційну сферу підлітків, формувати погляди, особистісні якості та створювати умови для самореалізації.

Вихованість особистості старшого підлітка становить сукупність його досягнень у різних видах діяльності, в якій поєднується педагогічне керівництво з розвитком пізнавального інтересу, вольового зусилля та активно-творчої патріотично спрямованої діяльності.

Практика свідчить, що для результативної виховної діяльності старших підлітків, слід виходити з пріоритетної спрямованості організації позаурочної патріотичної діяльності у дітей. Вона включає:

- відповідність виховної практики концептуальним засадам патріотичного виховання;
- стимулювання ініціативи всіх суб'єктів виховного процесу;
- створення необхідних умов для оптимізації позаурочної діяльності;
- забезпечення захищеності і підтримки старших підлітків у залученні їх до патріотичних цінностей ;
- створення ситуацій різноманітних позитивних емоційних переживань суб'єкта в предметній, комунікативній діяльності, спрямованих на суспільно значуще особистісне самовизначення та розвиток патріотичних якостей;
- моніторинг змін індивідуальних якостей вихованців;
- врахування у виховному процесі передового педагогічного досвіду;
- створення умов для громадської активності учнів 7-8 класів та їх участі у самоврядуванні школи;
- утвердження позиції школяра як суб'єкта педагогічного процесу, що забезпечить атмосферу неформального, доброзичливого спілкування, почуття колективізму, відповідальності, приналежності до результатів діяльності, адаптації до життя;
- створення стимулюючого і розвивального середовища на основі визначення мети, цінностей, норм, принципів, завдань, напрямів виховних програм діяльності відповідно до потреб, інтересів учнів, а також використання культурно-духовних можливостей конкретного середовища – створення організаційно-діяльничої структури, що забезпечує розв'язання цих завдань – відбір засобів, методів, способів організаційно-педагогічної діяльності – реалізація особистісно-орієнтованого процесу виховання – оцінювання діяльності та її впливу на виховний процес – планування перспектив особистісного розвитку учнів.

В основі виховання патріотизму старших підлітків у позаурочній діяльності лежать визначені нами критерії, як міра сформованості відповідних знань, патріотичних переконань, інтересів і потреб, національної самоідентифікації, життєвої активності, що виражається через їх ставлення до Батьківщини, до суспільства, до праці, до самих себе.

Визначені нами у процесі дослідження критерії і показники дають можливість не лише констатувати особливості процесу виховання, а й активно впливати на нього.

Когнітивний критерій визначає ціннісне ставлення до Батьківщини, національну ідентифікацію, розуміння та усвідомлення свого місця та ролі в житті України, повага до державних атрибутів та традицій українського народу, знання своїх прав і обов'язків відображених у законах України, знання основних державних інституцій і принципів демократії;

Процесуально-діяльнісний критерій характеризує активну участь у житті школи, органах самоврядування, толерантне ставлення до представників різних культур, народностей, віросповідань, готовність відстоювати інтереси України і протистояти антиукраїнській ідеології, відстоювати свої права і свою громадянську позицію;

Ціннісно-смысловий критерій включає прояв інтересу до історії і культурно-духовної спадщини українського народу, його мови, традицій, звичаїв і моралі, повагу до

людей які проживають і працюють в Україні, інтерес до життя в країні та роботу над собою;

Рефлексивний критерій відображає основні мотиви патріотизму у старших підлітків (гуманістичні, егоїстичні, конформістські), які впливають на вибір стратегії поведінки, само сприйняття та саморегуляції поведінки, усвідомлення себе громадянином і патріотом України.

Виховання патріотизму старших підлітків у позаурочній діяльності спрямоване на формування ціннісного ставлення до оточуючого світу, яке утворює національні цінності та патріотичні переконання. Ціннісне ставлення до Батьківщини визначає реальний зв'язок старшого підлітка зі своїм народом, Україною, державою і соціумом, особистісну гармонію і самоутвердження, розвинену потребу в трудовій і громадській активності на благо України.

Ціннісне ставлення до Батьківщини визначає рівень патріотизму особистості старшого підлітка: розуміння ним своєї приналежності до держави, нації, знання процесів державотворення, повага до державних атрибутів, утвердження етнонаціональних традицій нашого народу, віра в силу нашого народу гідне майбутнє Батьківщини-України.

Ціннісне ставлення до суспільства проявляється через пізнавальну діяльність старших підлітків патріотичного характеру. Конкретним проявом її є інтерес до життя народу України, його історії, демократичних і політичних змін, їх наслідків, наявність знань про свій рід, сім'ю, рідний край, та активна суспільно-громадська діяльність, прояв чуйності до інших людей, бажання творити радість, добро людям, рідній землі, Батьківщині.

Ціннісне ставлення до себе складають турбота про безпеку власного здоров'я та життєдіяльності, готовність до самовдосконалення та виховання самоповаги, оволодіння життєвими компетенціями гідної і порядної особистості.

Ціннісне ставлення до праці включає прояв у підлітків відповідальності, старанності, наполегливості, самостійності, господарської ініціативи, активної трудової діяльності, усвідомлення своєї причетності до природи і доцільного використання природних багатств, розумінні ролі праці в житті людини і необхідності ефективного господарювання в країні.

Потреба служіння Україні практичними справами формується у старшому підлітковому віці за рахунок багатокомпонентності та багатовимірності, але в той же час цілісності системи цінностей особистості, яка об'єднує різні напрями патріотичного виховання учнів 7-8 класів та їх особистісного розвитку. Тому виховання патріотизму у старших підлітків у позаурочній діяльності передбачає засвоєння ними певних знань, розвиток здібностей, формування у них українського менталітету і наукового світогляду, національного характеру, свідомого ставлення до оточуючого світу, і державницької відповідальності.

Щоб бути відданим патріотом своєї Батьківщини, потрібно знати свої права і обов'язки, вміти ними користуватися і їх відстоювати, активно і творчо брати участь у різних видах суспільно-громадської, творчої патріотичної діяльності та готувати себе до участі у розбудові економіки і демократії України.

Водночас, завдання і зміст виховання патріотизму у старших підлітків у позаурочній діяльності включають в себе розвиток бережливого ставлення до історичних пам'яток, традицій, звичаїв рідної країни, прив'язаність і любов до рідного краю, готовність захищати свою Батьківщину, повага до звичаїв, культури інших народів і країн, прагнення до посилюючого співробітництва з ними у відстоюванні інтересів України в світовому співтоваристві.

Отже, для розвитку і удосконалення процесу патріотичного виховання у старших підлітків необхідно врахувати особливості старшого підліткового віку з тим аби створити ефективні умови виховання дітей та їхньої самореалізації.

Література

1. Райс Филипс. Психология подросткового и юношеского возраста. – СПб.: Изд-во „Питер”, 2000. – С. 624.
2. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – К.: Рад.школа, 1977. – 670 с.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти томах. – К.: Рад. школа, 1997. – Т.5.
4. Бех І.Д., Чорна К.І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України (Програмно-виховний контекст)/ Іван Дмитрович Бех, Катерина Іванівна Чорна. – Київ, Черкаси: ЧОПОПП. – 24 с.
5. Макаренко А. С. Вибрані педагогічні твори. Статті. Лекції. Виступи /Антон Семенович Макаренко / Ред. Є.Н.Мединського. – К.: Рад. школа, 1967. – 346 с.
6. На шляху до української національної школи /Ред. кол. В.Панасюк, М.Яворський, М.Людкевич.–Львів: Свічадо, 2000.– 278 с.
7. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину /Василь Олександрович Сухомлинський.–К.: Рад. школа, 1982.–285 с.

РЕЗУЛЬТАТИ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕТАПУ ЕКСПЕРИМЕНТУ

Необхідність створення сприятливих умов для виховання патріотизму старших підлітків у позаурочній діяльності вимагає консолідації виховних зусиль з боку педагогів та спеціальної підготовки учасників виховного процесу, створення ефективних методик і технологій виховання та контролю за його результатами.

Проведене нами анкетування показало як учні 7-8 класів розуміють поняття „патріотизм”. Виявилось, що 35,4 % (95) визначають патріотизм через любов до Батьківщини; 10,6 % (24) – відданість Батьківщині; 9,3 % (21) – любов до держави; 7,9 % (18) – розуміють його як захист Батьківщини; 6,6 % (15) - через пожертву власного життя заради Батьківщини; 5,3 % (12) – любов до рідної землі; 4,1 % (11) - ціннісне ставлення до Батьківщини; 3,8 % (10) – боротьбу за честь країни; 3,4 % (9) – піклування за Батьківщину; 3,1 % (7) – шанобливе ставлення до Батьківщини; 1,1 % (3) – інтерес до народних звичаїв, обрядів; 1,1 % (3) – відповідальність перед державою; 1,1 % (3) – вірність народу України; 0,4 % (1) – як працю на благо України; 0,4 % (1) – лояльне ставлення до держави; 0,4 % (1) – гордість за країну; 0,4 % (1) – віру людей у мудрість держави.

Не визначились з відповіддю 4,5 % (11) та не відповіли 1,1 % (3). Всього було опитано 266 учнів 7-8 класів, що становить 100%. Таким чином більшість дітей вірно розуміє і розкриває поняття патріотизму.

Нас також цікавило як школярі розуміють поняття „Батьківщина” і „патріот”. Виявилось, що 17,1 % (49) респондентів переконані, що Батьківщина – це місце де народився; 10,5 % (30) – рідна домівка; 6,3 % (18) – рідний край; 4,5 % (13) – місце де живеш і виконуєш свої обов’язки; 3,8 % (11) – де живуть батьки, рідні, друзі; 3,1 % (9) – це місце де тобі раді, де ростеш, навчаєшся; 1,7 % (5) – це земля мого народу; 0,7 % (2) – родина; 0,3 % (1) – де досягнув цінності життя, навчився розрізняти добро і зло; 0,3 % (1) – частина пам’яті, частина свого серця; 0,3 % (1) – це плін життя.

Учні 7-8 класів переконані у тому, що громадянином України є той, хто живе на Україні (21,7 %), є її патріотом (13,3%); народився на Україні (12,6%), розвивається (9,1%); патріот своєї землі (7,7%); працює на благо України (5,6%); володіє державною мовою (4,9%), підкоряється основному закону України (4,2%); ввічливий (1,4%), добрий і не брехливий (0,7%); не відповіли (4,2%), не визначилися (14,0 %).

10,1 % (29) респондентів вважають, що патріот – це людина, яка любить Батьківщину, 7,7 % (22) – поважає Батьківщину; 6,6 % (19) – любить Україну; 6,6 % (19) – захищає свою країну; 5,9 % (17) – не байдужа до долі країни; 4,9 % (14) – бореться за світле майбутнє Батьківщини; 7,3 % (12) – працює на благо України; 2,8 % (8) – віддана своїй державі; 2,1 % (6) – допомагає Україні; 1,8 % (5) – шанує життя інших людей; 0,3 %

(1) – шанує себе, оточуючих і свою державу; 0,3 % (1) – це людина яка переживає з Україною всі негаразди;

Не визначились з відповіддю 6,0 % (17); не відповідали 9,8 % (28). Результати дослідження показали що є певна частина дітей, які ототожнюють поняття Батьківщини і держави, що вносить в їхні погляди певну суперечливість.

Роздумуючи над своїм ставленням до Батьківщини, учні 7-8 класів зазначили, що вони люблять свою Батьківщину – 24,4 % (65); сприймають її позитивно - 12,3 % (33); намагаються об'єктивно оцінити політичні процеси - 9,0 % (24); 8,3 % (22) – поважають Батьківщину; 4,9 % (13) – люблять свою землю; 2,3 % (6) – дотримуються народних традицій і звичаїв; 1,8 % (5) – пишуться своєю Батьківщиною; 0,6 % (2) – цінують природу; 0,3 % (1) – Батьківщина і рідні це все, що є у мене; 0,3 % (1) – бажають миру і злагоди Україні; 0,3 % (1) – „Україна єдина, цілеспрямована, непохитна, але я хочу, щоб Україна дбала про моє майбутнє”; 0,3 % (1) – українську мову; 0,3 % (1) – ототожнюють зі своїм рідним селом; 0,3 % (1) – цінують умови життя в Україні.

Не визначились з відповіддю - 4,1 % (11) та не відповідали - 6,0 % (16).

На запитання чи вважаєте ви себе патріотом учні відповідали „так” 50,8 % (138); відповідали „ні” -13,9 % (37); „не зовсім” – 9,4 % (25); „в окремо взятих ситуаціях” – 6,0 % (16); „інколи” – 4,1 % (11); „я ще мала для того, щоб вважати себе патріотом, хоча може це так” – 0,4 % (1); „ні, тому що я ніхто у своєму житті, хоча і хочу допомагати людям” – 0,4 % (1); „не вважаю, тому що по-перше я ще мала, а по-друге не дуже розумію це поняття, може коли виросту стану патріотом” – 0,4 % (1); „не зовсім, тому, що я ще не маю освіти” – 0,4 % (1).

Не визначились з відповіддю 12,0 % (32) та не відповідали 1,1 % (3). Всього було опитано 266 учнів, що становить 100%. Таким чином 49,2% учнів 7-8 класів або не вважають себе патріотами України, або невпевнені у цьому, що є досить тривожним сигналом і свідчить про серйозні упущення у вихованні підростаючого покоління.

Наступне запитання ставило мету виявити, які риси патріотизму можуть бути притаманні старшим підліткам. Результати відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Які риси патріотизму можуть бути притаманними старшим підліткам

№	Відповіді	Кількість	У %
1	Любов до Батьківщини	37	13,9 %
2	Чесність	19	7,1 %
3	Справедливість	19	7,1 %
4	Відданість	19	7,1 %
5	Мужність	17	6,4 %
6	Повага	13	4,9 %
7	Сміливість	11	4,1 %
8	Відвага	11	4,1 %
9	Любов до країни	10	3,8 %
10	Турбота про навколишнє середовище	5	1,9 %
11	Доброта	5	1,9 %
12	Допомога іншим	5	1,9 %

13	Щирість	5	1,9 %
14	Ввічливість	5	1,9 %
15	Розуміння інших	5	1,9 %
16	Любов до рідного краю	5	1,9 %
17	Героїзм	4	1,5 %
18	Вірність	4	1,5 %
19	Правдивість	3	1,1 %
20	Відвертість	3	1,1 %
21	Миролюбність	3	1,1 %
22	Самопожертва	2	0,8 %
23	Наполегливість	2	0,8 %
24	Наполеглива праця	2	0,8 %
25	Знання і любов до української мови	2	0,8 %
26	Не визначились	17	6,4 %
27	Ніяких	5	1,9 %
28	Не відповіли	28	10,5 %
	Всього:	266	100 %

Цікавим є той факт, що обговорюючи патріотичні якості учні зазначили, що вони „люблять свою землю і завжди віддають дань пам'яті загиблим на війні”, „В якому б становищі моя Батьківщина не була, я буду стояти за неї”, „Дотримуюсь традицій, обрядів, поважаю закони України”.

Для учнів 7-8 класів ідеалом патріота є Т.Г.Шевченко для 18,0 % (48) респондентів, тому що він „боровся за справедливість”, „поважав і любив Батьківщину”, для 6,8 % (18) – Леся Українка, 6,4 % (17) – Віктор Ющенко, 4,9 % (13) назвали Юлію Тимошенко, оскільки вона віддана своїй державі, 3,8 % (10) – люди в 1941-45 р.р., які віддавали життя за Батьківщину, 2,6 % (7) – Василь Вірастюк, тому що він сильна людина, 1,9 % (5) – Максим Залізник, 1,9 % (5) – захисник вільної України, 0,8 % (2) – Арсеній Яценюк, тому що „він чесна людина у Верховній Раді”, 0,8 % (2) – Віталій Кличко, 0,8 % (2) – Іван Мазепа, 0,8 % (2) – Іван Сірко, 0,4 % (1) - люди, які нічого не бояться, 0,4 % (1) – Ані Лорак, 0,4 % (1) – гурт „Квін”, тому що вони активно займаються доброчинною діяльністю, 0,4 % (1) – мама, бо вона мене народила і виростила.

Також ідеалом патріота для дітей є їхні рідні - 6,0% (16), вчителі - 1,1 % (3). Не мають ідеалів - 18,4 % (49) респондентів, не визначились - 6,4 % (17) опитаних та 5,6 % (15) - не відповіли.

Наступне запитання допомогло нам виявити, яким учні 7-8 класів бачать своє майбутнє. Відповіді розподілились таким чином:

12,8 % (34) мріють добре закінчити школу, вступити до вишів, мати гарну професію; 7,1 % (19) – життєрадісним; 6,6 % (18) – без війни, щасливим; 6,0 % (16) – хочу жити у злагоді, любові і достатку; 6,0 % (16) – незалежним, світлим; 5,6 % (15) – яскравим, цікавим; 5,6 % (15) – хочу поїхати з України; 4,5 % (12) – сподіваються, що буде безкоштовне лікування і навчання; 4,5 % (12) – Україна буде багатою, 4,5 % (12) – процвітаючою; 4,5 % (12) – інтегрується в Євросоюз, 2,3 % (6) – Україна стане сильною, стабільною державою; 2,3 % (6) – навпаки люди житимуть без роботи і зарплати, 1,9 % (5) – не хочуть задумуватися; 1,5 % (4) – вірять у зміни на краще; 1,5 % (4) – це особисте, 1,1

% (3) – я надіюсь, що у майбутньому не буде криз і махінацій, 1,1 % (3) – „що буде то і буде,,; 1,1 % (3) – пов’язують своє майбутнє зі службою в армії, 0,8 % (2) – будуть допомагати людям, виховувати дітей; 0,4 % (1) – стану освіченим юристом, 0,4 % (1) – вчителем, 0,4 % (1) – футболістом; 0,4 % (1) – не бідуватиму, 0,4 % (1) – „Я думаю коли я виросту землю розкуплять по частинам і городу не буде”; 0,4 % (1) – „вийду заміж за олігарха і засмагати як на морі”; 0,4 % (1) – хочу мати престижну роботу; 0,4 % (1) – хочу мати сім’ю; 0,4 % (1) – „ще побачимо”.

Не визначились з відповіддю - 13,5 % (36) та не відповіли - 1,1% (3). Отже тільки 18,4% учнів 7-8 класів пов’язують своє майбутнє з Україною, 3,4% - поки не бачать ніяких перспектив і 2,7% - налаштовані песимістично, що свідчить про невизначеність у житті, важкі реалії сьогодення.

Учням було запропоновано навести приклади прояву патріотизму у реальному житті. Відповіді дітей розподілились таким чином:

Для 15,8 % (42) респондентів проявом патріотизму є „Помаранчева революція”; 13,2 % (35) – люди, які воювали у II Вітчизняній війні; 6,0 % (16) – допомога старим людям, рідним, сусідам; 5,6 % (15) – допомога у будь якій ситуації; 5,6 % (15) – рятування людей; 3,4 % (9) – Богдан Хмельницький; 3,4 % (9) – кожна людина; 3,0 % (8) – президент України; 3,8 % (10) – політичні діячі; 4,2 % (11) – однокласники, друзі, які люблять Україну; 2,3 % (6) – всі люди України якимось чином проявляють патріотизм; 1,9 % (5) – патріоти мають бути впевненими в собі; 1,9 % (5) – Леонід Кравчук; 1,9 % (5) – зараз всі думають про гроші, а не про Батьківщину; 1,1% (3) – Олександр Мороз; 1,1% (3) – Юлія Тимошенко; 1,1% (3) – вчителі; 0,8 % (2) – добре навчатися і досягти поставленої мети; 0,8 % (2) – в моїй сім’ї всі патріоти; 0,4 % (1)- захист своєї землі від „перевертнів” і іноземців; 0,4 % (1) – люди, які захищають честь країни на змаганнях; 0,4 % (1) – розмовляти українською мовою; 0,4 % (1) – допомагати Батьківщині і своєму селу.

Не визначились з відповіддю - 10,1 % (27) та не відповіли - 16,9% (45). Всього було опитано 266 старших підлітків, що становить 100 %.

Нас цікавило, як розуміють старші підлітки свій обов’язок перед Батьківщиною. З цією метою з дітьми була проведена бесіда. Результати бесіди відображено у таблиці 2.

Таблиця 2

Розуміння старшими підлітками свого обов’язку перед Батьківщиною

№	Відповіді	Кількість	У %
1	Бути патріотом	15	10,5 %
2	Шанувати	12	8,4 %
3	Захищати	12	8,4 %
4	Не забувати	10	6,9 %
5	Любити	11	7,7 %
6	Прославляти	9	6,3 %
7	Поважати людей похилого віку	7	4,9 %
8	Не зраджувати	7	4,9 %
9	Допомагати розвиватись	6	4,2 %
10	Бути щедрим	6	4,2 %
11	Берегти природу	5	3,5 %
12	Не забувати рідне село, домівку	4	2,8 %
13	Бути добрим	4	2,8 %
14	Не визначились	20	13,9 %
15	Не відповіли	15	10,5 %
	Всього	143	100 %

До своїх обов’язків перед Батьківщиною старші підлітки відносять навчання, готовність допомагати, бути милосердним, любити Батьківщину, любити рідних,

поважати старших, близьких, відвідувати школу, ставитись з повагою до людей, служити Україні, піклуватись про менших, друзів, допомагати людям, мати професію, берегти природу, бути вихованим, піклуватися про батьків, „допомагати німеччині”, що свідчить в цілому про вірне розуміння питання.

Водночас серед своїх прав школярі називають право на спілкування (10,5%), на навчання (10,5%), на лікування (9,8%), на батьків(8,4%), на рідний дім (7,7%), відпочинок (7,7%), освіти (5,6%), житло (4,2%), свободу слова (4,2%), право власної думки (4,2%), на власне ім'я (4,2%), сім'ю (2,8%), роботу (2,1%), виховання у сім'ї (2,1%), на повноцінне харчування (0,7%). Не визначилися з відповіддю 15,3%. Всього було опитано 143 респонденти, що становить 100%.

Здобуті в процесі дослідження дані дали змогу виділити високий (6,9 %), середній (44,5 %) та низький (48,6%) рівні сформованості патріотизму у старших підлітків, задіяних в експерименті.

До групи з **високим рівнем** увійшли старші підлітки, які мають ґрунтовні знання про державу, її культуру, історію, символіку, політичні і державні процеси. У дітей цієї групи добре сформовані патріотичні почуття, суспільні норми. Вони виявляють позитивне ставлення до цих знань та уявлень, але іноді його прояв зумовлюється прагматичними мотивами. Діти цієї групи вміють протистояти аморальним явищам у найближчому оточенні, дотримуються правил і норм поведінки. Люблять Батьківщину, свій народ, впевнені у гідному майбутньому України.

Для дітей з **середнім рівнем** характерні неповні знання про державу, її символіку. Патріотичні почуття, моральні цінності виявляють ситуативно. Спостерігається нестійке ставлення до суспільних норм поведінки, а їх прояв деколи обумовлюється бажанням отримати заохочення чи нагороду. Учні цієї групи можуть протистояти аморальним явищам у найближчому оточенні, дотримуватися правил і норм поведінки, але лише за умов стимулювання і підтримки з боку дорослих; іноді вони скоюють аморальні вчинки, намагаючись приховати це. Люблять Батьківщину, свій народ, але не впевнені в достойному майбутньому України, не завжди пов'язують свою долю з долею країни.

Низький рівень – визначають фрагментарні знання про державу, її символіку. Патріотичні почуття до кінця не усвідомлені. Байдуже ставлення до держави, її історії, культури, перспектив; схильність до прояву аморальної поведінки, нехтування обов'язками громадянина, брак знань своїх прав і свобод. Не беруть участі в громадській діяльності. Деякі учні цієї групи висловлюють відкрито несприйняття і негативне ставлення до Батьківщини і не бажання жити в Україні.

Проведене дослідження не вичерпує багатоаспектності проблеми. Предметом подальшого вивчення могли б стати проблеми системного аналізу інноваційних технологій патріотичного виховання старших підлітків у позаурочній діяльності, модифікації методик патріотичного виховання учнів 7-8 класів та їх експериментальна перевірка.

МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах соціально-економічної ситуації в Україні проблема патріотичного виховання підростаючого покоління є однією з пріоритетних. Життя переконує, що для розв'язання соціальних, політичних, економічних та інших завдань, які сьогодні стоять перед країною, недостатньо сформувати особистість, яка здатна тільки до продуктивної праці, необхідно виховувати патріотичні цінності. Ці цінності виконують функцію гармонізації особистих і суспільних інтересів.

Розроблена нами методика передбачає проведення підготовчої роботи з вчителями 7-8 класів (виступи на педагогічних радах, лекції, анкетування тощо). З метою актуалізації педагогічних знань вчителям рекомендується провести лекції за такою тематикою:

- Сучасні підходи до патріотичного виховання у позаурочній діяльності школи.
- Робота над краєзнавчими проектами з учнями 7-8 класів.
- Менталітет і світобачення українців у вивченні літературних творів.
- Пошукова діяльність учнів 7-8 класів у дослідженні героїчного минулого України.
- Демократичні цінності і політична культура сучасної молоді.
- Утвердження національної ідеї, державної незалежності і суверенітету України у виховних заходах школи.
- Особливості виховання почуття патріотизму у старших підлітків.
- Виховання любові до рідної мови в учнів 7-8 класів.
- Формування у старших підлітків почуття національної самоповаги і гідності.
- Формування у дітей працелюбності, підприємливості, господарювання, бажання розбудувати суверену незалежну Україну.

Ефективність патріотичного виховання старших підлітків у позаурочній діяльності залежить від спрямованості виховного процесу, форм та методів його реалізації. Передбачається використання таких форм роботи як індивідуальні, групові, колективні, масові, самостійні, систематичні, епізодичні тощо. Виховні години, екскурсійна діяльність, факультативи „Основи моральності”, робота над проектами, гурткова діяльність, пошукова діяльність, студії, клуби, робота в бібліотеці, робота з Інтернет ресурсами.

Серед форм та методів патріотичного виховання старших підлітків у позаурочній діяльності важлива роль належить активним методам, а саме: іграм, рольовим іграм, методу аналізу проблемних ситуацій, мозковим штурмам тощо. Наводимо приклади ігрової діяльності.

Гра „Що? Де? Коли?„

Оформлення класу:

1. Посередині стіл із дзигною.
2. 12 конвертів із завданнями.
3. Плакат: „Геній - це 1% натхнення і 99% потіння” Едісон.

Хід гри:

Вчитель: - Друзі, сьогодні у нас незвичайне заняття. „Гра „Що? Де? Коли?”. Це заняття виявить найрозумніших, ерудованих учнів.

Команда знавців грає проти команди вчителів нашої школи.

Представлення команд.

Команда знавців займає місця навколо столу.

Починаємо I раунд (обертається дзига - стрілка вказує на сектор № 1)

- *Запитання від учителя.*

Сектор 1. Майбутня письменниця була обдарованою дівчиною. Вона прекрасно вишивала, грала на фортепіано, писала в 9 років вірші. Через хворобу не могла відвідувати школу, тому навчалась удома. Мала великі здібності до мов. Вивчила грецьку, німецьку, французьку, польську, англійську. У 19 років написала підручник зі стародавньої історії для своїх молодших братів і сестер. Хто ця письменниця та як називається її перший вірш? (*Леся Українка „Надія”*)

Сектор 2. Цей невеликий за обсягом твір уперше в українській літературі закликав народ до боротьби за волю і незалежність України. Український композитор поклав цей твір на музику. Виконується цей твір стоячи. Перекладений на багато мов світу. Який це твір, і хто написав до нього музику? (*„Заповіт,, Т. Шевченка. Музику написав український композитор Гордій Гладкий*)

Сектор 3 „Чорна скринька”

Протягом багатьох століть Україна потерпала від різних іноземних ворогів. Одного разу, відбиваючи напад ворогів, герой потрапляє в полон.

Дівчина, прагнучи визволити свого коханого, пропонує герою річ, яка давала вільний вихід із ворожого табору. Ця річ у чорній скрині. Назвати річ і назву твору.

Сектор 4 „Кожний народ має три основні корені своєї величезної безписемної історії — антропологічний, лінгвістичний, культурний (або етно-графо-археологічний)”. Кожен народ має свою рідну

мову. Що ж таке рідна мова? Яку мову вважати рідною? Хоч один підручник української мови для шкіл дасть відповідь на це питання? *(Не знайдемо ми відповіді на нього ні в підручниках мовознавства, ні в багатьох словниках. Визначення рідної мови є у Д. Розенталя і М. Теленкової „Мова, яку засвоює дитина у раньому дитинстві наслідуючи дорослих”. На жаль, багато мовознавців забуває про те, що рідна мова закладена в людині генетично. Теза про існування двох „рідних мов”, що насаджувалися всім поневоленим народам, за своєю сутністю є антилюдською і протиприродною. Двох рідних мов не існує, як не існує двох рідних матерів. Отже, „не цурайся Роду свого, його Звичая та Мови; бо рідна Мова і Звичай зберігає енергію нації”. Ось що таке рідна мова. Пам'ятаймо про це!)*

Музична пауза. (Українська народна пісня у виконанні учнів або грамзапис)

5 сектор „Синові моєму зі спадщини після мене нічого не треба. Він не буде людиною аби якою: з нього вийде або щось дуже добре, або велике ледащо; для нього спадщина по мені або нічого не значитиме, або нічого не допоможе,, Про якого письменника йдеться? (Т.Г. Шевченко)

6 сектор Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група має свої звичаї, що виробилися протягом багатьох століть і освячені віками. Що таке звичаї народу? *(Звичаї народу - це ті прикмети по яких розпізнається народ не тільки в сучасному, а і в його історичному минулому. Звичаї, а також мова - це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю. Звичаї, як і мова, виробилися протягом усього довгого життя і розвитку кожного народу. В усіх народів світу існує повір'я, що той хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом. Він блукає по світі, як блудний син, і ніде не може знайти собі притулку та пристановища, бо він загублений для свого народу).*

7 сектор Розкажіть про різдвяні традиції в Україні. *(Різдво на Україні святкують 7-го січня за Григоріанським календарем, як і в багатьох інших країнах, де сповідують християнство. За часів існування Радянського Союзу, Різдво офіційно не святкували в Україні. Натомість Комуністична партія намагалася замінити Різдво святом Нового Року. Але люди не забули власні традиції. Після набуття статусу незалежної країни в 1991 році в Україні розпочали святкувати Різдво офіційно. В Україні існує багато різдвяних традицій. Вони різняться в залежності від регіонів країни. В більшості регіонів України люди напередодні Різдва влаштовують так звані „Вертепи,..)*

8 сектор Наші пращури поділили світ на чотири сторони схід, захід, південь, північ. Так само поділили добу - ранок, день, вечір, ніч; рік - зима, весна, літо, осінь - усе за рухом сонця. А тепер подивіться на це коло. Це річний рух Землі навколо Сонця. Отже, коли весняне сонце - природа відроджується; влітку ж, коли сонячна сила найбільша, природа розквітає найбуйніше. А 7 липня ми святкуємо Купала - свято літнього сонцестояння, коли день найбільший. Після цього день скорочується, природа мало-помалу завмирає. Чому це відбувається, людина не могла пояснити. У світі, уявляла вона, відбувається боротьба добрих і злих сил, світлих і темних. Коли настає другий переломний момент в природі? *(25 грудня, коли день найкоротший, ніч найдовша, вважалося, що природа вмерла і сонце також. Його з'їдає злий Корочун - темне праслов'янське божество. Отже, в природі було два переломних моменти: день літнього і день зимового сонцестояння.)*

9 сектор „Чорна скринька,,

Події відбувалися в кінці 19 століття. Держава мало піклувалася про освіту бідних дітей, тому школа була стара, занедбана. Та все ж деякі батьки віддавали своїх дітей до школи. Привів батько і юного героя. Чим пригостили учні новачка, коли він перший раз прийшов до школи? Що лежить у „чорній скриньці,,? *(„Грицева шкільна наука,.. Хлопчика пригостили крейдою)*

10 сектор. На нашій землі в різні часи жили різні племена й народи, які були й дружні, й ворожі нашим предкам. Одні із цих племен та народів стали етнічними нашими предками, а інші — ні; зрештою, не завжди можливо це досконало і правдиво дослідити через брак джерел; отже і етногенеза наша — це не тільки історія нашого етносу, а й історія всіх, хто жив на землі нашій і залишив на ній свою культуру. Дайте відповіді на запитання

– Що таке народознавство? *(Народознавство — це не лише історія нашої єдності, але й роз'єднання, етнографічного районування, бо тільки в загальній сукупності спільного і різного твориться єдине національне. Народознавство — це Історія вірувань, що існували на нашій землі. Народознавство — це наша духовна культура, історія звичаїв, обрядів, свят і матеріальна культура. Народознавство — це пізнання того, чому ми такі, які є сьогодні, і це пізнання не лише наших достоїнств, але й хиб та вад. Отже, народознавство — це пізнання світлого й темного у собі, а передусім своєї неповторності у часі. Адже кожен народ під сонцем єдиний і неповторний.)*

11 сектор. Уміння відгадувати загадки з давніх часів було мірилом розуму й мудрості. Загадки існують як окремий, самостійний фольклорний жанр, цікавий не тільки дітям, але й дорослим. *Відгадайте загадки:*

Вийшла відкись гарна дівка, На ній стрічка-семицвітка;	Я старий дідусь, До мосту берусь;
---	--------------------------------------

А де з річки воду брала, Там коромисло зламала. (Веселка)	Хоча й сокири не маю, Про тоє не дбаю (Мороз)
Доки батько народився, Син по світу находився. (Вогонь та дим)	Червоний гість Дерево їсть. (Вогонь)
Золотий пішов, а срібний прийшов. (Місяц)	Махнула птиця крилом - Закрила півсвіту чорним рядном. Настає ніч, з'являється на небі місяць: Чорна корова, Золоте теля. (Ніч і місяць)
Розстелений кожушок, На нім посіяний горошок. (Небо і зорі)	Якого поля не можна зорати, На якому полі не можна Каміння полічити? (Зоряне небо)
Ішла пані вночі, Погубила ключі, місяць бачив - не сказав, Сонце встало - позбирало. (Зоря, роса)	Їхала пані до вінця –Загубила гребінця (Зоря)
Коли нема - чекають, Коли прийду - тікають. (Доц)	Срібний кинджал В хаті полежав І зовсім розтав. (Бурулька)
Взимку горою, А літом водою. (Сніг) Сидить дід за подушками І стріляє галушками. (Град)	Стукотить, гуркотить, Мов сто коней біжить, Треба стати розгадати, Що тим коням Їсти дати. (Грім)
Руками махнув, Дерева нагнув. (Вітер)	Прийшов хтось, узяв щось, Пішов би за ним – Та не знаю за ким. (Вітер)

12 сектор. Козацька доба в історії України принесла як самій Україні так і світу нову, виключно ефективну, багаторівневу систему загального та військово-патріотичного виховання. Назвіть гасло, яким визначалися вища мета буття та головне призначення українського козака. („Воля. Віра. Україна.,“).

Учитель. Кращий гравець нагороджується грамотою із зображенням символу мудрості „Сови.,“.

Музична пауза (номер художньої самодіяльності)

Учитель. Дякую за гру. До нових зустрічей.

ТИР ДЛЯ ЕРУДИТІВ

Мета: виховувати ціннісне ставлення до Батьківщини, бажання краще знати її історію, культуру, розвивати навички колективної співпраці, культури мислення, спілкування, спонукати до самоосвіти.

Обладнання і матеріали: магнітофон, мікрофони, годинник пісочний, фішки.

Ведучий 1. Дорогі діти! Сьогодні ми будемо вправлятися не у влучній стрільбі, як у звичайному тирі, а у влучних відповідях і спробуємо дістатися інтелектуального яблучка, тому будьте ласкаві, зосередьтеся і приготуйтеся до гри.

Ведучий 2. Увага! Оголошуємо правила гри.

- завдання для всіх команд зачитується одночасно;
- кожна команда має одну хвилину для правильної відповіді;
- за затримку відповіді з команди знімаються бали;
- за кожну правильну відповідь команді нараховується один бал;
- перемагає команда, яка найбільше набирає балів.

Орієнтовні запитання:

1. Які річки на території України впадають у Чорне море? (*Дніпро, Південний Буг, Дунай, Дністер*).
2. Які галузі рослинництва є в Україні? (*Садівництво, овочівництво, рільництво*).
3. Назвіть атомні електростанції, що діють в Україні? (*Хмельницька, Рівненська, Запорізька, Южноукраїнська*).
4. Назвіть види транспорту, що функціонують в Україні? (*Залізничний, морський, річковий, повітряний тощо*).
5. Назвіть українські народні музичні інструменти? (*цимбали, бандура, трембіта, сопілка*).
6. Назвіть відомих українських вчених? (*Патон, Вернадський, Сікорський, Амосов, Антонов, Шалімов*).
7. Які моря омивають Україну? (*Чорне, Азовське море*).
8. Які дерева є символами України? (*тополя, калина, явір*).
9. Який популярний український танець ви знаєте? (*Гопак*).
10. Назвіть обласні центри України? (*Миколаїв, Одеса, Київ, Житомир, Вінниця*).
11. Які мови в Україні є найбільш поширеними? (*Українська, російська, кримськотатарська, польська*).
12. З якими державами межує Україна? (*Молдова, Білорусія, Польща, Росія, Румунія*).
13. Навіть найбільші річки України? (*Дніпро, Південний Буг, Дністер*).
14. Які міста в різні часи були столицею України? (*Київ, Харків, Батурін*).
15. Назвіть язичницьких словянських богів? (*Перун, Ярило, Коляда*).
16. Які фруктові дерева ростуть на території України? (*Груша, яблуна, вишня, слива*).
17. Як раніше називалася криниця в Україні? (*Журавель*).
18. Назвіть українські народні казки? (*Сірко, Котигорошко, Колосок*).
19. Назвіть зернові культури які вирощуються в Україні? (*пшениця, жито, просо, овес*).
20. Назвіть відомих співаків України? (*А.Соловйчик, Н.Яремчук, Т.Повалій*).
21. Назвіть самі відомі замки України? (*Камянець-Подільський, Меджибіжський, Хотинський, Воронцовський*).
22. Назвіть найвідоміші лаври України? (*Києво-Печерська, Почаївська, Святогорська*).

Підиття підсумків гри.

„**МОЗКОВИЙ ШТУРМ,**„ „Що спільного у словах герой, героїзм, героїчний? Які моральні якості притаманні героям? Кого ви можете назвати героєм?“

Вчитель пропонує учням висловити свої **думки** вголос. Усі пропозиції учнів записуються на дошці або в етичні щоденники. Вчитель підбиває підсумки і ще раз зачитує записи від початку до кінця.

НАРОДОЗНАВЧИЙ КОНКУРС ЕРУДИТІВ

Мета: викликати інтерес до історії, національної культури; сприяти розширенню кругозору, розвитку логічного мислення; сприяти шанобливому ставленню до народних звичаїв, традицій та обрядів.

Обладнання:

1. Ігрові столи для членів команд.
2. Трибуна для ведучих.

Ведучий. Любі друзі! Вітаємо вас на нашому конкурсі ерудитів!

Ведуча. Сподіваємось, що сьогоднішня гра принесе всім учасникам задоволення.

Ведучий. Оголошуємо I тур гри.

Ведуча. Увага! Запитання першого туру.

1. Глумачний словник української мови подає два значення слова „толока”. Якщо наголос зробити на другий склад, то слово означатиме місце, де випасали домашніх тварин. Про що йтиметься, якщо наголос зробити на останній склад? (*Про колективну взаємодопомогу.*)
2. За православним ученням пости покликані оберігати людину від поганих учинків та готувати організм до відповідних змін пір року. За церковним календарем протягом року є чотири пости. Назвіть їх. (*Великий піст: після різдвяних свят до Великодня; Петрівський: починається через тиждень після Зелених свят до Петра й Павла (12.07); Успенський, або Спасівка: найкоротший — два тижні; Різдва — 40 днів.*)
3. Він відіграв важливу роль як оберіг від злих сил, а також — у практиці народної медицини.

Наділення його чудодійною силою значною мірою зумовлене цілющими властивостями і своєрідним запахом. Про яку рослину йдеться? (*Про часник.*)

4. Цю рослину найчастіше використовували як засіб від молі, лікувальний засіб від багатьох хвороб? (*Полін.*)
5. З давніх-давен мандрівники, проїжджаючи Україною, зауважували їх як достеменну особливість місцевих краєвидів. Вони, звані в народі фігурами, ставилися на роздоріжжях, при в'їзді до міста або села й уособлювали як глибоку віру наших предків, так і найдавнішу народну традицію. Про які придорожні обереги йдеться? (*Про хрести.*)
6. Саме це дерево найкраще оберігало пожитки від молі. Його не точив шашіль. З нього виготовляли господарські прилаштування: цебрики, діжки, всілякі барильця, бодні для зберігання збіжжя й муки і майже все хатне начиння — мисник, жердку, лави, ліжно, діжу для випікання хліба. Назвіть це дерево. (Сосна.)
7. Якого птаха, що, за повір'ями, оберігає родинне щастя, називали „гайстриком”, „веселиком”? (Лелеку.)

Ведучий. Дякуємо членам команд та їх капітанам. Рахунок за результатами першого туру (оголошує результати, називає команду, яка виходить у півфінал). Привітаємо учасників гри і запросимо їх зайняти свої місця в залі. А за ігрові столи запрошуємо учасників другого туру.

Ведуча. У другому турі грають (називає команди та капітанів). Тема другого туру — „Життя та побут українців”.

Ведучий. Традиційне українське житло — хата — цілком оригінальний витвір народу, який здавна був самобутнім явищем в історії архітектури, високим зразком будівельних, мистецьких та естетичних конструкцій. Довгий шлях свого розвитку пройшла хата — від приземкуватої землянки до чепурної, що вчаровувала увесь світ, оселі з білизнами стін, вишневих садків, вишитих рушників на покуті, мальованих коминів і терпкого запаху руті-м'яти на долівці.

Ведуча. Увага! Оголошуємо запитання другого туру.

1. У традиційному українському житлі долівка завжди була глиняною, а стеля підтримувалася поздовжніми або поперечними балками. Як вони називалися? (*Сволоки.*)
2. Зерно на борошно традиційно перероблялось у цих двох муко-мельних спорудах. Назвіть їх. (*Млин, вітряк.*)
3. Як називалася вичинка шкіри овець для одержання овчини? (*Кушнірство.*)
4. Чим витягали горшки з печі? (*Рогачами.*)
5. „Без господаря двір плаче, а без господині — хата, бо вона в ній три вугли тримає”, — говорить в українському народному прислів'ї. Назвіть ці три „вугли”. (*Піч, стіл, діжа для випікання хліба.*)
6. Оранка — спосіб розпушування землі перед сівбою. Звідки походить назва „оранка”? (*Оранка у далекому минулому здійснювалася ралом — оралом, звідси й назва.*)
7. Що таке чинбарство? (*Вичинка шкіри волів та коней, з якої шили взуття.*)
8. Одна з небагатьох страв, яка витримала тиск релігійної заборони вживати в їжу кров забитих тварин. Дохристиянські народні смаки перемогли і ми донині вживаємо цю самобутню страву. Яку? (*Кров'янку.*)

Ведучий. Дякуємо членам команд та їх капітанам. Рахунок за результатами другого туру (оголошує результати, називає команду, яка виходить у півфінал). Привітаємо учасників гри і запросимо їх зайняти свої місця в залі. А за ігрові столи запрошуємо учасників третього туру.

Ведуча. Кожна нація, кожен народ, навіть кожна соціальна група мають свої традиції, звичаї, обряди та свята, становлення яких відбувалося протягом багатьох століть. Обрядово-звичаєва сфера — це ті прикмети й ознаки, за якими розпізнається народ не тільки в сучасному, а й у його історичному минулому.

Ведучий. Оголошуємо тему третього туру — „Традиційні родинні звичаї”. У третьому турі беруть участь (називає команди і капітанів).

Ведуча. Увага! Оголошуємо запитання.

1. Як у народі називається рушник для пов'язування сватів? (*Плечовий.*)
2. На цей ювілей обов'язково запрошували повитуху та хрещених батьків. Посеред хати на долівці простилали вовною догори кожух як обереговий знак, садовили на нього хлопчика. А що відбувалося потім? (*Пострижини — традиційне відзначення річниці від дня народження дитини; названий батько вистригав своєму похресникові трохи волосся навхрест.*)
3. Наш народ склав багато влучних прислів'їв та приказок про родинні звичаї та обряди. Назвіть одне з них, пов'язане зі сватанням, яке не відбулося. (*Прийшла Покрова — заревла дівка як корова.*)
4. Як називався заключний етап сватання, обрядове закріплення згоди на шлюб? Водночас це був перший передвесільний обряд, що набував законної чинності. (*Заручини або полюбини, рушники, сватанки — у кожному регіоні була своя назва.*)
5. Найточніша народна назва цього місяця — весільник. Про який місяць йдеться? (*Про жовтень. Це був час, коли в селах масово шлюбували дітей. Від Покрови — 14 жовтня — вже дозволяли справляти весілля. У народі так і казали: жовтень на весілля багатий.*)
6. Хто відігравав важливу роль в обряді хрестин? (*Куми або другі батьки новонародженого. У церковному варіанті — хрещені батьки.*)

7. Назвіть весільний обряд, що символізував перехід молодої до заміжнього стану. (*Покривання — коли знімали з молодої весільний вінок і одягали хустку.*)

8. До неї в народі ставилися шанобливо й бережливо. З нею пов'язані не лише суто символічні, а й етичні норми, глибокий підтекст народної моралі — про дівочу честь і цнотливість, що за всіх часів були найвищим взірцем шляхетності. Про який дівочий символ ідеться? (*Про дівочу косу.*)

Ведучий. Дякуємо членам команд та їх капітанам. Рахунок за результатами третього туру (*називає результати і команду, яка виходить у півфінал*). Привітаємо учасників гри і запросимо їх зайняти свої місця в залі. А за ігрові столи запрошуємо учасників четвертого туру: три команди, які є переможцями за результатами гри у першому, другому та третьому турах.

Ведуча. Український народний одяг — яскраве й самобутнє культурне явище, яке розвивалося й удосконалювалося протягом століть.

Ведучий. Оголошуємо тему четвертого туру— „Українське національне вбрання”. У четвертому турі беруть участь (*називає команди і капітанів*).

Ведуча. Увага! Оголошуємо запитання.

1. Тонке, біле, прозоре полотно, яке ткалось у давнину зі спеціальних сортів льону (лущик, простяк), мало довгий, трудомісткий процес виготовлення ниток. Як називалося це унікальне полотно? (*Серпанок.*)

2. З якої лікарської рослини українці в давнину виготовляли зелену фарбу і прядиво для грубих тканин? (*З кропиви.*)

3. Що таке очіпок? (*Обоє 'язковий головний убір заміжніх жінок.*)

4. Як правильно закінчити речення: „Єдиним видом натільного жіночого і чоловічого одягу в Україні наприкінці XIX — на початку XX століття ...?” (*Була полотняна сорочка.*)

5. Як називається зимовий одяг з овечих шкір хутром усередину? (*Кожух.*)

6. Як називався типовий одяг козацьких часів, що шився із синьої китайки або з доброго сукна фабричного виробництва? (*Жупан.*)

7. Свого часу вони були модними серед дівчат і молодих жінок, їх крій настільки універсальний, що одним і тим самим виробом могли користуватися дівчата й жінки з різними статурами й віковим цензом. Назвіть їх. (*Плахти — вони добре гармоніювали з вишитими або тканими блузами, були практичними в ужитку. Дівчина на власний смак підкреслювала витонченість фігури чи ховала окремі вади. Усе це разом узятє й визначало довголіття народного одягу.*)

8. Як називали взуття, плетене з кори дерев? (*Личаки.*)

9. Назвіть широко розповсюджене по всій Україні квадратне платове вбрання голови. (*Хустка.*)

Ведучий. Дякуємо членам команд та їх капітанам. Рахунок за результатами четвертого туру (оголошує результати і називає команди, які виходять у фінал). Привітаємо учасників гри і запросимо членів команди (називає) зайняти свої місця в залі. А за ігровими столами залишилися учасники п'ятого туру: дві команди, які за результатами чотирьох турів набрали найбільшу кількість балів.

Ведуча. Рослинна символіка є єдиним із важливих виражальних засобів в усіх жанрах усної словесності. Зміст запитань п'ятого туру пов'язаний саме з рослинною символікою.

Ведучий. Тема п'ятого туру — „Народні символи”.

Ведуча. Увага! Оголошуємо запитання.

1. Назвіть рослину, яка в українському фольклорі є символом сліз. (*Горох: „Сльози котяться як горох”.*)

2. Назвіть рослину, яка у весільних приповідках і побажаннях символізує подружнє життя, міцне здоров'я й довголіття молодих. (*Дуб.*)

3. З якою рослиною фольклорна народна творчість часто пов'язує мотиви зради, розлуки та невірності в коханні? (*З терном.*)

4. З чого плели весільний вінок, який символізував тривале кохання? (*З хрещатого барвінку.*)

5. У засушеному вигляді ці квіти мають сильний стійкий запах, завдяки чому вони отримали широке ритуальне застосування. Ними обкурювали хворих. Вінки з освячених квітів одягали на голову померлим дівчатам, клали в труну. У народній поезії вони є символом святості, чистоти, приязні. (*Васильки.*)

6. Мотря з „Кайдашевої сім'ї” Івана Нечуя-Левицького певним чином перевіряла місце, на якому мали будувати хату. Як вона це робила? (*Посіяла на тому місці жито, яке зійшло, — це означало добру прикмету: можна було на тому місці ставити хату.*)

7. Великий Кобзар, перебуваючи на засланні в Орській фортеці, висадив у пустелі саме цю гілочку, доглядав її, щоб прижилася й нагадувала йому про рідну Україну. Про яку гілочку йдеться? (*Про вербову.*)

8. Вона символізує жіночу красу, дівочу цноту. Широко використовувалась у народній обрядовості, зокрема у весільній. Назвіть цю рослину. (*Калина.*)

9. У який день у церкві святять груші, яблука, мед і обжинкові вінки або жмут колосся жита й пшениці? (*19 серпня — на Спасі.*)

Ведучий. Дякуємо членам усіх команд та їх капітанам. Рахунок за результатами останнього туру (оголошує результати, називає команду-переможця). Привітаємо усіх учасників гри.

(*Нагородження переможців.*)

Ведуча. Хай щастить вам! До наступних зустрічей у клубі інтелектуального спілкування!

(Звучить мелодія пісні „Хай щастить”.)

Література

1. Ковальчук О.В. Українське народознавство: Кн. для вчителя. — К.: Освіта, 1992.
2. Культура і побут населення України. — К.: Либідь, 1993.
3. Скуратівський В.Т. Берегиня: Худ. повістки, новели.—К.: Рад. шк., 1988.
4. Українська минувшина: Іл. Етнограф. довід. — К.: Либідь, 1994.

Запропоновані нами форми і методи, які були використані в ході формувального етапу експерименту з учнями 7-8 класів можуть бути використані вчителями у позаурочній діяльності як виховні години, години спілкування.

Розроблені виховні години для учнів 7-8 класів з патріотичної тематики, на яких розглядаються питання незалежності та соборності України, героїчного минулого українського народу, у дітей розвивається прагнення бути свідомими громадянами України, її патріотами. Нами були проведені наступні виховні години: „Діти мають захищати свої права”, „Моя Україна”, „Україна – суверена і незалежна держава”, виховний захід „Є пам'ять, якій не буде кінця”. На виховній годині „Моє село чи місто” виховується любов до рідного краю, почуття гордості за свою Вітчизну.

Розробка виховної години „МОЄ МІСТО ЧИ СЕЛО”

Мета: виховувати любов до рідного краю, формувати у дітей прагнення бути свідомими громадянами України.

Обладнання і матеріали: фотографії про визначні місця рідного села чи міста; картини природи; картини України, квіти.

Мотивація. Вчитель мотивує дітей до заняття за допомогою вірша Марійки Підгірянки „Що я люблю”.

Що я люблю

Люблю матусю, батька люблю,
Люблю хатину рідну свою,
І рідну школу, і вчителів,
Село, де вперше сонце зустрів,
Люблю в криниці блакитну глиб,
І лан, що родить для тебе хліб,
Садок, з якого грушки несу,
Горбок, де білі вівці пасу,
Бо ті горбочки, лани, ліси, -
Для мене повні добра й краси,
Бо все, що бачу навколо я, -
То люба, рідна моя земля.

Запитання для обговорення:

- Чи милуєтесь ви рідним краєвидом?
- Що вам найбільше подобається? Чому?
- Чи ваші думки збігаються з думками Марійки Підгірянки?

Слово вчителя: Рідна земля – це дорога серцю земля батьків і прадідів наших. Рідний дім - це батьківська хата, гостинна ласкава оселя, місце, де ти народився, вперше побачив світ, зробив свій перший крок. Отже, на сьогоднішньому занятті ми поговоримо про рідне село (місто). Коли воно утворилося, звідки пішла його назва, які має визначні місця, що цікавого можна розповісти про наше село (місто). Уявимо себе екскурсводами. До нас приїхали гості. Будемо їм розповідати про наше село (місто) так, щоб їм дуже сподобалось. А потім про все, що розповідали, складемо розповідь і запишемо її.

Робота над складанням розповіді про своє село (місто) за планом:

1. Перегляд фотографій, картин про природу нашого села (міста).
2. Відповіді на запитання.
 - а) Як називається наше місто (село)?
 - б) Де воно розташоване?
 - в) Яка природа нашого міста (села)?
 - г) Які установи є в місті (селі)?
 - д) Що є окрасою нашого міста (села)?
 - ж) Що ти робиш, щоб твоє місто (село) стало ще кращим?
 - з) Які існують легенди про твоє місто (село)?

Усне складання розповіді (2-3 учнів).

Гра „Розгадай зашифроване прислів'я” (На дошці плакат, на якому в віночках квітки зашифровані прислів'я:

- а) З рідної сторони і ворона мила.

б) Рідна земля і в жмені мила.

Поясніть їх значення. Які ще прислів'я і приказки про рідний край ви знаєте:

- Рідний край – земний рай.
- Кожному мила своя сторона.
- За рідний край життя віддай.
- Всюди добре, а дома найліпше.

Підсумок заняття.

- Що ви можете зробити, щоб ваше село (місто) стало кращим?
- А що треба робити учням, щоб відчувати себе справжніми громадянами своєї Вітчизни, її патріотами? (Учні дають свої відповіді).

Слово вчителя. На ваших партах лежать вирізані сердечка. Тепер ми розмістимо ці сердечка на карті України, щоб наша Батьківщина була захищена теплом наших сердець. Цю карту ми повісимо у класі і будемо завжди пам'ятати, що ми громадяни своєї милої України, ми її патріоти. Тому ми все зробимо для того, щоб Вітчизна наша процвітала, і куди б життя нас не закидало, ми завжди будемо пам'ятати своє рідне село (місто).

(Всі разом)

Хоч сторони всі світу
Чотири я зйду,
Та сторони такої
Як рідна – не знайду.
На північ чи на південь
На захід, схід піду –
У рідну сторононьку
Я завжди шлях знайду.

Розробка виховної години „ЗАПОРІЗЬКІ КОЗАКИ„

Мета: розширити і уточнити знання учнів про козацьку добу, про козацьких гетьманів, про озброєння козаків, виховувати патріотичні почуття і якості.

Словник: гетьман, булава, бунчук, шабля, порохівниці.

Хід заняття.

Мотивація. Вчитель мотивує дітей до заняття за допомогою вірша

* * *

Неозорі степи України,
Чарівливі Дніпра береги.
Синя хвиля за хвилею рине
Крізь розлогі квітчасті луки.

Там і Січ Запорізька стояла,
Мов орлине гніздо серед скель,
Ворогам-хижакам не давала
Українських топтати осель.

Хто кохав рідний край до загину,
Мав у серці синівську любов,
Той на Січ в злу і добру годину
Батьківщині служити ішов.

І козацька озброєна лава
Рідний край берегла день і ніч.
І світами котилася слава
Про стару Запорізьку Січ.

(Р. Завадович)

Слово вчителя. Діти, сьогодні ми поговоримо про українську минувшину – про славу Запорізьку Січ. Багато часу пройшло відтоді, але не забуваються ті героїчні часи. Пам'ятають про них люди, пам'ятають з переказів, легенд, дум, оповідань, романів, картин. (Показ малюнка із зображенням козака).

Запитання для обговорення малюнка:

- Діти, а кого ви тут бачите?
- А звідки ви знаєте, що це козак-запорожець?
- А де жили козаки-запорожці?

Слово вчителя. Звичайно, це козак. Про це красномовно, насамперед, говорить його чуб – оселедець. І ви вже знаєте, що козаки жили на Запорізькій Січі, яка була грізним бойовим укріпленням. На Січі йшло життя за своїми законами, за своїми звичаями. Ось як про це сказано в одному з народних переказів „Життя і звичаї козаків”.

Запорожці – то народ був старанний, великий зростом, дужий, не нам рівня. Вони були все захожі по волі. Ідуть було до свого царства. В одного жінка клята, то він її кине, іншого неволя та панщина заїдала, то і той сюди тіка; іншого охота тягла. Запорожці жили не так, як ми, грішні. У них жінок не було. Сорочки, штани самі прали, самі латали, самі вони й куховарили. Хліба які козаки сіяли, які й ні. Більше – що ні. А що вони їли? Козаку що б не случилось, те й умеле. Козак – як мала дитина: хоч багато поїсть, хоч мало – наїється. Їли вони, що Бог дасть: і хліб святий, і рибу, і м’ясо... Варили галушки, юшку, куліш – як і ми. А варили в казанах з червоної міді. Поставить казанок на кабицю, або на триногах почепить, та й варить. Одягалися запорожці по статках. Одні в дорогих каптанах ходили, а інші – як у пісні співають:

Жив собі козак Голота.

Була на ньому шапка-бирка,

Зверху – дірка,

Соломою шита,

Вітром крита,

Куди віє, туди й провіває,

Молодого козаченька

Та й прохолоджає.

Славна Січ Запорозька була вартового сторожею, котра обороняла волю і віру українського народу. Запорозькою вона звалася тому, що стояла за Дніпровими порогами.

Січ була ніщо інше, як вільне товариство рицарів. У товариство це приймали кожного охочого, аби він був православної віри, слухав і корився товариству і батькам-отаманам, широ і вірно служив товариству й обороняв волю і віру.

Всі січовики уважалися за братів-товаришів. Покровителькою і заступницею Січі запорожці вважали Божу Матір. На Січі була церква Покрови Пресвятої Богородиці.

Освіту та освічених людей січове товариство вельми поважало. В самій Січі була школа, в котрій у спокійний час вчилися козаки читати й писати. Часто привозили запорожці з війни велику поживу, але самі з неї не користали, бо більшу частину роздавали на монастирі, на церкви, особливо ж на убогих.

Завзятий, бравий вояка був козак-запорожець! На славу він вмів стояти за рідну Україну, за волю і віру українського народу! І бився, і вмирав запорожець, як справжній герой! За тим і задавало Запорожжя страху і Московщині, і Польщі, і Туреччині, і татарам. Не було, правда, в степах битих шляхів, се було просто сухе, зелене море, покрите травою до пояса або із чоловіка заввишки. Але ж що там запорожцю шляхи! По куцах та по могилах, по багнах, по горах та по вітру запорожець знайде путь у степу, не заблудить!

Зброя козаків – рушниця і шабля. Дехто з козаків мав короткий спис і стріли, але рідше. Найважливішою козацькою зброєю була рушниця. І ще що? (відповіді дітей)

Так, шабля. Вона спочатку була поширена у козаків, як і рушниця, а пізніше стала почесною лицарською зброєю, улюбленою „ненькою рідненькою, панночкою молоденькою” – як вони її називали.

Яка ще зброя була у козаків? Ми вже про це з вами говорили. (відповіді дітей)

Так. Теж досить поширений у козаків був спис. Він робився з тонкого і м’якого дерева (2-3 м) з залізним наконечником. Дуже рідко стрічались бойові сокири.

Бойовими друзями і товаришами козаків були коні. Вчитель пропонує послухати дітям пісню.

Ой коню мій

1. Ой коню мій, коню,
Коню вороненький,
Скажу тя продати
За Дунай тихенький.

4. Дунай перескочив
І ніг не замочив.
Ти з мого сідельця
Ніколи не збочив.

2. Ой пане ж мій, пане,
Не продавай мене,
Пригадай же собі,
Як я возив тебе.

5. І ніг не замочив,
Ані копитонька...
Вже три дні минає,
Як я в голодоньку.

3. Як за нами турки
З татарами гнали,
Яка річка бистра —
Вони не догнали.

У козаків був і свій флот. Козацькі кораблі звалися човнами або чайками. На них вони ходили у бойові походи.

Самі ж козаки, крім того, що славились як сміливі воїни, були ще й на всі руки майстри. Серед них були теслі, стельмахи, ковалі, зброярі, кожум’яки, римарі, шевці, бондарі. Вони самі собі і одяг шили, і взуття. Жили козаки дружно, питання вирішували спільно.

Присяга

1. Козак чи їхав до столиці,
Чи лаштувався у похід,
Він жменю рідної землиці
Ховав під устілки чобіт.

4. В одвіт козацькі дипломати
Сказали: „Клятву даємо
До смерті землю захищати,
На котрій нині стоїмо!„

2. Ту землю він тяжкої днини
До рани клав, немов бальзам
От якось мовить граф Потьомкін
Послам із Січі — козакам:

5. Отак заткнувши графу пельку,
Всміхались хитро козаки,
Бо душу гріла їм землячка
Із берегів Дніпра-ріки.

П. Ребро

3. Про вашу знаю я відвагу,
В бою хоробрі ви й міцні.
Одначе дайте-но присягу,
Що ви не зрадите мені.

- Діти, а як ви думаєте, хто був за головного на Січі?

- Так. Гетьман, кошовий отаман. А кого називали гетьманом?

- Так, від Богдана Хмельницького гетьманом називали володарів України. Він був і суддею, і адміністратором. Гетьман козакам був за порадника. Козаки шанобливо його називали батьком. Він був у них у пошані. Символом гетьманської влади була булава і печатка війська запорозького. Лише гетьман мав булаву – символ влади і печатку.

- А яких гетьманів нашої славетної України ви знаєте?

Це Іван Сірко, Дорошенко, Сагайдачний, Богдан Хмельницький.

Першим гетьманом Запорізької Січі. Який став на захист українського народу, був Богдан Хмельницький. Ось сьогодні я розповім вам легенду, у якій розповідається, звідки пішло прізвище й ім'я Богдана Хмельницького.

На горі жив дід з бабою. Біля них ріс густий-густий хміль. У діда з бабою не було дітей і вони журились. Якось ранком дід вийшов з хати і поруч почув ніби дитячий плач. Дід пішов на цей плач і у густому-густому хмелю знайшов хлопчика. Дитина лежала перед ним, а на голові у неї сяяло сонце. Дід перехрестився, взяв дитину і приніс до хати. І сонце пішло за ним. І засяяла старенька хатина сонячними промінцями, і раділи дід з бабою. Назвали вони цю дитину Богданом. Бо ніби Бог дав їм дитя, а прізвище дали Хмельницький, бо в хмелі знайшли хлопчика. Ріс Богдан не по днях, а по часах. Скоро виріс. До нього сходились козачки. Що він скаже, всі його слухались. Богдан зі своїми козаками побудував неподалік свого будинку церкву, а під церквою викопав льохи, якими водив свої коні до Тясмину напувати. А як напали на нього вороги, то він відходив з козаками у ці льохи, а потім зненацька виходили вони і перемагали ворогів. Сильна була людина Богдан Хмельницький.

У народній пам'яті Б. Хмельницький лишився як національний герой, видатний державний діяч, талановитий полководець і дипломат.

Підсумок заняття. Вчитель підводить підсумок заняття за допомогою запитань:

- А ще яких отаманів-козаків ви знаєте? (Дорошенко, і Сагайдачний, й Іван Сірко).

- Яку ви знаєте пісню про отаманів?

Звучить запис пісні „Ой у лузі червона калина”.

Ой, у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася,
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славу Україну розвеселимо.

Як повіє буйнесенький вітер з широких степів,
То прославить по всій Україні наших козаків,
А ми тую козацьку славу збережемо,
А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо!

Завдання. Скласти розповідь про відомих гетьманів, за вибором: Дмитра Вишневецького (Байду), Івана Підкову, Северина Наливайка, Самійла Кішку, Самійла Сулиму, Івана Мазепу, Пилипа Орлика, Павла Полуботка та ін.

Матеріали для самостійного читання

УКРАЇНА

Гей, рівняйся, військо запорозьке,
У тремтливих спогадах моїх.

В серці моєму ясно
Квітне козацький цвіт.
Сяють мені прекрасні

Сагайдачний сходить з високості
І ступа на писаний поріг.

...Ой, рівнялось запорозьке військо...
Україна-мати на мечач.
Сагайдачний йде до нас із Січі,
Розгубивши побратимів по степах.

Ліс хрестів, зелені кладовища.
Він все нижче голову схиля...
Не журися,
Україно, глянь, колище
У колиці слави
Немовля.

(О.Сенатович)

Мамай

Помагайбі, Мамаю,
шабля тебе не бере,
куля обминає.
А я знаю таке зілля
таке зілля-трунок:
воно росте в Україні,
має срібні струни.

(І.Калинець)

Думи жорстоких літ.
Мов хто віки розсунув:
Степ аж двигтить від гроз,
Стогне курай чи струни
Зморених сивих кобз,
Коні іржуть в блакиті...
В пам'яті мало сил,
Бо ще не всі розкриті
Болі старих могил.
Дужо у дикім полі
Грають сліпі вітри,
Доле, моя ти, доле,
Марно лиш не згори.
Серце дорогу знайде,
Бо крізь застиглу мить
З вежі безсмертний Байда
Люлькою в степ димить.

(В.Масляк)

Українська думка

...Третю вже ніч, ледь сховаються зорі,
Сяє із вікон світильник ясний;
Певний то знак, що в похід бойовий
Чайки пливтимуть до Чорного моря,
Розташувався образ козаків
По берегах, місце вибравши гоже,
Списи виблискують серед кущів;
Густо палають багаття сторожі.
Ось на козацьку могилу високу
Вийшов кобзар, сів і пісню завів.

(Ю.Словацький)

Розробка виховної години „ДІТИ МАЮТЬ ЗАХИЩАТИ СВОЇ ПРАВА”

(за розробкою Оксани Степанової)

Мета: сприяти формуванню правового світогляду підлітків, який включав би знання про права людини та уміння їх відстоювати в житті.

Основні поняття для засвоєння: декларація, конвенція, закон, права дитини, права (економічні, політичні, громадянські, соціальні, екологічні, культурні), нормативно-правовий акт, правозахисні організації.

Обладнання: анкети учасника (початкове опитування), законодавство України про захист прав дитини, міжнародне законодавство про права дитини, виставка літератури на дану тематику.

Мотивація. Вчитель мотивує дітей до заняття за допомогою епіграфа: „*Давайте менше говорити про обов'язки дітей, а більше про їхні права*”

Ж-Ж. Руссо

Слово вчителя. Демократизація українського суспільства вимагає все гучніше підіймати питання про права дитини: у родині, у школі, у державі. Тема сьогоденного заняття „Що необхідно знати дітям, щоби вміти захищати свої права?”. Теоретичний і практичний матеріал сьогоденного заняття має на меті краще пізнати себе, допомогти вам усвідомити глибинний зміст і суть прав дітей, ознайомитися з методами їх захисту, навчитись аналізувати, регулювати свою поведінку.

Дане заняття не є серією лекцій, які бажано слухати в тиші, записувати та запам'ятовувати. У ході заняття планується ознайомлення з текстом Конвенції ООН „Про права дитини”, законодавством України про захист прав дитини, механізмами захисту ваших прав.

- Чого ж слід навчитися, захищаючи свої права? Це довгий список, але, перш ніж навчитися захищати права, треба дізнатись, які саме права є в дитини та яким чином їх можна захистити. Саме на ці запитання ми будемо шукати відповіді під час сьогоденного заняття.

Вправа „Знайомство учасників заняття”

Мета: створення емоційно комфортної атмосфери довіри, розкутості, подолання сором'язливості, що сприяє результативній спільній роботі учасників заняття.

Обладнання: бейджі або листочки клейкого паперу, фломастери.

Хід проведення заняття.

Вчитель пропонує кожному учаснику заняття написати ім'я, яким би він хотів, щоб його називали у групі, а також можна написати слово, що асоціюється в нього з поняттям „право”. Можна намалювати символ (емблему), що відображає індивідуальність, захоплення, переконання.

Далі необхідно, щоб кожний стисло прокоментував написане слово, що асоціюється в нього з поняттям „право”. На представлення кожному учню дається 20-30 секунд.

Вправа „Очікування”

Мета: отримати інформацію про те, з якою метою прийшли учні на заняття, провести вхідний моніторинг уявлень школярів про проблему прав дитини. Визначити рівень їх зацікавленості цією проблемою.

Обладнання: вхідна анкета учасника заняття.

Хід проведення.

Вчитель пропонує кожному учню заняття заповнити вхідну анкету учасника заняття. Після цього можна провести стисле обговорення за такими запитаннями:

- Як ви гадаєте, для чого дитині потрібні права?
- Чи актуальна нині охорона прав дитини?
- Хто з вас може сказати, що дуже добре обізнаний з міжнародним та українським законодавством з прав дитини, хто має захищати права дитини?
- Чи хотіли б ви сьогодні більше дізнатись про законодавство, яке вас захищає?
- Чого ви очікуєте від сьогоднішнього заняття?

Вправа „Які умови необхідні для захисту прав дитини? ”

Мета: зацікавити учасників проблемою захисту прав дитини; наочно продемонструвати соціальні й емоційні зв'язки, що забезпечують необхідні умови для виживання й розвитку дитини.

Обладнання: сім листків самоклеючого паперу (або сім смужок паперу, що кріпляться шпильками для шиття), на кожній з яких великими буквами (так, щоб можна було прочитати із залу) написано одне з таких слів: „ДІВЧИНКА”, „РОДИНА”, „ДІМ”, „ОСВІТА”, „ЛЮБОВ”, „ПРАВА”, „НАДІЯ”; 7 різнобарвних товстих вовняних ниток (1,5 м), ножиці.

Хід проведення.

Вправа починається зі вступного слова вчителя: „Народжується дитина. Щоб вона стала людиною, слід оточити її любов'ю, піклуванням. Звернемося до Конвенції ООН „Про права дитини”, де записано: „Кожна людська істота до досягнення 18-річного віку - дитина”.

Чому для захисту прав дитини було прийнято окремий законодавчий акт, який називають „Світовою конституцією прав дитини”, - Конвенцію про права дитини? Тому, що дитину ані в чому не можна порівнювати з дорослими.

Для зацікавлення учасників проблемою порушення прав дитини та наочної демонстрації соціальних й емоційних зв'язків, що забезпечують необхідні умови для виживання та розвитку дитини, вчитель пропонує випробувати методику „Нитки”. Перед початком випробування методики вчитель просить групу сісти півколом, щоби створити своєрідний амфітеатр. Потім із числа учасників заняття вибирає сім осіб, які одержують картки зі словами. Учасники майбутньої дії стають спиною до аудиторії - „глядача” - та прикріплюють свої картки на груди так, щоб до визначеного часу „глядачі” їх надпис прочитати не могли. У центр півкола викликається учасник, який одержав картку зі словом „ДИТИНА”. Потім вчитель починає розповідати історію, запрошуючи у визначених моментах увійти в коло дії по черзі інших з вибраних ним шести учасників. Кожний із них один із кінців кольорової нитки, запропонованої вчителем, затискає в руці, а інший кінець віддає „ДИТИНІ”. Таким чином, поступово „ДИТИНА” опиняється в колі, з'єднана з кожним з інших учасників дії кольоровою ниткою.

Слово вчителя. Зараз я розповім вам історію, складену на підставі фактів, що мали місце в дійсності. Отже, жила-була дівчинка. Вона росла дуже щасливою дитиною. У неї були мама й батько, бабуся й дідусь і навіть старший брат. У дівчинки була РОДИНА. (Вчитель виводить учасника, якому була віддана картка „РОДИНА”, і з'єднує його ниткою з „ДИТИНОЮ”).

Усі члени родини дівчинку дуже любили та піклувались про неї, вона знала тоді, що таке дійсна ЛЮБОВ. (Виводиться учасник із картою „ЛЮБОВ”. Протягується друга ниточка.)

Родина дівчинки була досить забезпеченою й жила у великому та світлому будинку. (Виходить учасник із картою „ДІМ”; протягується ниточка.)

Дівчинка вчилась у школі-гімназії, одній із кращих у їхньому місті, вона одержувала ОСВІТУ. (Вихід наступного учасника з картою „ОСВІТА”, протягується ниточка.)

У такий спосіб дотримувались ПРАВА маленької людини. (Вихід учасника з картою „ПРАВА”; протягується ниточка.)

Дівчинка з НАДІСЮ дивилась у майбутнє. (Вихід учасника з картою „НАДІЯ”; протягується ниточка.)

Але так уже сталося, що майже в один рік батько та старший брат дівчинки загинули в автокатастрофі. Мама, не справившись із таким горем, почала сильно пити, а бабуся й дідусь, не перенесли лиха, що прийшло, вмерли один за одним. Так у дівчинки не стало РОДИНИ. (Вчитель входить у коло й перерізає ножицями ниточку „ДИТИНА”-„РОДИНА”).

А разом з рідними пішла й ЛЮБОВ. (Вчитель розрізає нитку „ДИТИНА”-„ЛЮБОВ”).

У дівчинки не стало й ДОМУ. (Вчитель ріже нитку „ДИТИНА”-„ДІМ”), тому що мама продала його за борги. Дівчинка разом з мамою опинилась на вулиці. Вона перестала ходити до школи. (Вчитель обриває нитку „ДИТИНА”-„ОСВІТА”). Права дівчинки не дотримувались, тому що з нею поруч не було дорослих, які би про неї піклувались. (Вчитель розрізає нитку „ДИТИНА”-„ПРАВА”). Лише світле проміннячко НАДІЇ ледь жевріло в її душі (єдина нитка, що залишається нерозрізаною).

Час спливав, і одного разу дівчинку небайдужі люди привели в сімейний дитячий будинок. Тепер вона вважає, що їй дуже поталанило. З нею поруч з'явилися чоловік і жінка, яких вона вже називає мамою й батьком, у неї є брати та сестри (Вчитель зв'язує нитку „ДИТИНА”- „РОДИНА”). Дівчинка відчуває, що її люблять (Вчитель зав'язує нитку „ДИТИНА”- „РОДИНА”). У неї знову з'явився ДІМ, де вона почуваєш себе затишно й комфортно (Вчитель зв'язує нитку „ДИТИНА”- „ДІМ”). Дівчинка знову почала ВЧИТИСЬ (Вчитель зв'язує нитку „ДИТИНА”-„ОСВІТА”). Дівчинка знову могла сказати: „Я - людина, нехай поки маленька, але я маю ПРАВА (вчитель зв'язує нитку „ДИТИНА”- „ПРАВА”). Як добре, що є добрі люди, і як важливо не розстатися з НАДІЄЮ.

Далі вчитель просить групу подякувати учасникам дії та запрошує їх повернутись на свої місця. Методика „Нитки” припускає обговорення та рефлексію. Вчитель ставить серію запитань про те, як почували себе учасники дії, якими були їхні переживання, що вони думали, які почуття в них були у процесі дії глядачів.

Досвід показує, що вчитель повинен бути готовий допомогти учасникам вийти зі стану емоційної пригніченості. Це досягається словами подяки з його боку, а також нагадуванням про те, що є ще багато життєвих історій зі щасливим кінцем, і кожний із дорослих, може допомогти дитині в захисті її прав, у вирішенні конкретних життєвих ситуацій.

Це дуже сумна історія однієї дівчинки. Але вона напевно допомогла кожному відшукати відповідь на запитання: які ж умови необхідні кожній дитині для повноцінного життя та розвитку. Давайте обміняємось думками.

Після обговорення вчитель питає, чи хотіли б діти прямо зараз більше дізнатись про законодавство, яке захищає їхні права, та висловлює надію, що обговорення стане підґрунтям для глибокого вивчення даної проблеми.

Вправа „Законодавство, яке тебе захищає”

Мета: ознайомити учнів з переліком документів основного міжнародного й українського законодавства із захисту прав дитини.

Обладнання: перелік документів міжнародного й українського законодавства, що захищає права дитини.

Хід вправи.

На цьому етапі вчитель ділить учнів на три групи та просить їх зайняти місця за трьома круглими столами, де вже підписана назва кожної з груп: перша ГРУПА - експерти Комітету з прав дитини при ООН; друга ГРУПА - експерти Всеукраїнського комітету з прав дитини; третя ГРУПА - експерти соціальних служб України з прав дитини.

Перша група отримує перелік основних міжнародних документів, що захищають права дитини. Друга група отримує перелік законів України, що містять норми та права, спрямовані на захист прав дитини. Третя група отримує перелік основних нормативно-правових актів, в яких містяться норми, що захищають права дитини.

Через 3-4 хв. один учасник із кожної групи робить невеличке повідомлення. Представник першої групи повідомляє про основні міжнародні акти, які захищають права дитини. Представник другої групи повідомляє про основні закони України, що захищають права дитини. Представник третьої групи називає основні нормативно-правові акти, в яких містяться норми, що захищають права дитини.

Вчитель підбиває підсумок проведеної вправи.

Вправа „Хто може допомогти в захисті твоїх прав? ”

Мета: ознайомити учнів з основними міжнародними й українськими комітетами, організаціями та службами, які захищають права дитини, зорієнтувати підлітків, куди й до кого можна звертатись, якщо виникають проблеми порушення прав.

Обладнання: перша група отримує 3-4 примірники тексту ст. 43-45 Конвенції про права дитини. Друга група отримує 3-4 примірники тексту ст. 5 закону України „Про охорону дитинства”. Третя група отримує 3-4 примірники тексту ст. 1 закону України „Про органи і служби у справах неповнолітніх”, ст. 13 закону України „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” та ст. 6 закону України „Про сприяння

соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”. Усі три групи разом із законодавством отримують письмове завдання, в якому необхідно заповнити пропуски.

Хід вправи.

Слово вчителя. Ми знаємо, що робити й до кого звертатись, коли заболить голова чи зненацька почнеться напад апендициту. А як бути, коли порушуються права дитини? Напевно, серед нас мало таких, хто жодного разу не ставив собі це запитання. Проте багато дітей не знають, до кого звертатись, і тому не можуть вчасно отримати потрібну їм консультацію та допомогу, отже, залишаються наодинці зі своїми проблемами. А дарма. У кожній місцевості існує ціла мережа організацій, служб, здатних кинути „рятівний круг” тим, хто цього потребує. Інформація, яку ви отримаєте зараз, підкаже, куди й до кого звернутись по допомогу в захисті своїх прав.

Далі кожна група отримує інформацію про міжнародні й українські комітети, організації та служби, які захищають права дитини, та готує листівку-буклет або схему-структуру „Хто тобі допоможе в захисті твоїх прав”.

Через 3-4 хв. один-два учасники з кожної групи зроблять невелике повідомлення про ці правозахисні органи.

Вчитель підбиває підсумки вправи.

Вправа „Які права дитини захищає законодавство?”

Мета: ознайомити учнів з основними правами, що захищаються міжнародним та українським законодавством.

Матеріали та обладнання: перша група отримує класифікацію прав дитини, які закріплені в Конвенції ООН про права дитини (додаток 2). Друга група - ст. 5-9 закону України „Про охорону дитинства”. Третя група - ст. 21-36 Конституції України. Усі три групи разом із законодавством отримують письмове завдання, в якому необхідно заповнити пропуски (додаток 3).

Хід вправи.

Слово вчителя. Важлива ознака правової держави, а саме такою намагається стати Україна полягає в тому, що права людини в ній набувають самостійного юридичного значення і з ними мають співвідноситись усі закони. Тобто у правовій державі права та свободи людини гарантуються та реально виконуються незалежно від того, які політичні сили в ній є правлячими. Зараз кожній групі дається 5-7 хв. для ознайомлення з основними правами та свободами дитини. Перша група отримує класифікацію прав дитини, які закріплені в Конвенції ООН про права дитини. Друга група - ст. 5-9 закону України „Про охорону дитинства”. Третя група - ст. 21-36 Конституції України.

Усі три групи разом із законодавством отримують письмове завдання, в якому необхідно вставити пропуски (див. додаток 3).

Через 5-6 хв. один-два учасники з кожної групи зроблять невелике повідомлення про ці основні права, що захищаються міжнародним та українським законодавством.

Вчитель підбиває підсумки вправи.

Вправа. Підбиття підсумків.

Мета: закріпити отриману інформацію, знання й навички, створити у групі сприятливу емоційну атмосферу. Провести вихідний моніторинг знань школярів про проблему прав дитини. Визначити, чи виріс рівень їх зацікавленості цією проблемою.

Матеріали та обладнання: анкета учасника заняття (вихідне опитування), листки самоклеючого паперу для написання ідей до проекту „Що може зробити кожна дитина для захисту своїх прав?”.

Хід вправи.

Слово вчителя. Як один із варіантів „емоційної точки” пропоную казку „Сніжинка”. Нехай це буде казка натхнення! Отже, слухайте уважно:

- Скажи мені, скільки важить сніжинка? - спитало Мишеня в Голуба.

- Не більше, ніж нічого, - відповів той.

- Тоді я розкажу тобі одну дивну історію, - сказало Мишеня.

Я сидів на ялинковій гілочці, біля самого стовбура, коли почав падати сніг. Це було схоже на безтурботний сон. Щоб якось убити час, я рахував сніжинки, які легенько падали на хвою моєї гілки. Я нарахував приблизно 3741952 сніжинки. Коли впала ще одна, то своєю вагою (не більше, ніж нічого...) зламала гілку”. Розказавши цю історію, Мишенятко зникло. А Голуб подумав: „Напевно, для того, щоб настав мир у цьому світі, не вистачає голосу всього однієї людини”.

Можливо, діти, саме вашого голосу не вистачає, щоб захистити права тих, хто має в цьому велику потребу. Тому зараз напишіть ваші ідеї до проекту „Що може зробити кожна дитина для захисту своїх прав?”

Після написання ідей листки самоклеючого паперу прикріплюються до великого аркуш ватману. Після цього необхідно провести вихідний моніторинг знань школярів про проблему прав дитини. Для цього кожний учень заповнює анкету учасника заняття (вихідне опитування) (див. додаток 4).

Для підбиття підсумків заняття запитуємо учнів, що їм сподобалось, а що ні, що вони запам'ятали, що зможуть використати в майбутньому.

На завершення кожен учень отримує „Пам'ятку учасника заняття про права дитини” з телефонами правозахисних організацій.

Додаток 1.

Перелік основних міжнародних документів, що захищають права дитини:

1. Декларація прав людини (прийнята ООН у 1948 р.).
2. Декларація прав дитини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 р.).

Додаток 2.

Конвенція ООН про права дитини – головний міжнародний документ про захист дітей. Права дитини, визнані Конвенцією, можуть бути поділені на п'ять груп згідно з традиційною класифікацією прав людини.

1. Громадянські права. Вони визначені в перших 18-ти статтях Загальної Декларації прав людини (1948). Серед громадянських прав - право на ім'я та національність (ст. 7) і право на самобутність (ст. 8); право на життя (ст. 6) і принципи недискримінації (ст.2). Але серед них є також так звані „права порядності” - такі, як заборона тортур (ст. 37), право на захист від фізичного насильства (ст. 19 і 34), від свавільного арешту (ст. 37 і 40), право на приватне життя (ст. 16) та ін.

2. Політичні права. До них належать свобода думки (ст. 12), свобода вираження (ст.13), свобода зібрань (ст. 15), свобода переконань і віросповідання (ст. 14), вільний доступ до інформації (ст. 17). Слід звернути увагу на те, що Загальна Декларація прав людини до політичних прав відносить також право обирати й бути обраними під час виборів.

3. Економічні права. Стаття 4 визначає, що держави-сторони повинні вживати всіх необхідних правових, адміністративних та інших заходів для реалізації економічних, соціальних і культурних прав. Більш специфічно, поміж іншими речами, це також передбачено у праві на захист від експлуатації (ст. 32 і 36).

4. Соціальні права. Знову ст. 4, а також ст. 28 і 29, які визначають право на освіту, ст. 24 - право на охорону здоров'я та ст. 26 - право на соціальне забезпечення.

5. Культурні права. На додаток до ст. 4 у цьому контексті слід згадати ст. 31, яка визнає право на відпочинок і дозвілля, залучення до гри та участі в культурному та мистецькому житті.

На Заході положення Конвенції розподіляють на три Пі (P's); Provision - Забезпечення: права, які надають доступ до певних благ і послуг (освіта, охорона здоров'я, догляд...); Protection - Захист: право бути захищеними від певних дій (погане поводження, експлуатація, насильство...); Participation - Участь: право діяти за певних обставин і право бути залученими до процесу прийняття рішень.

Додаток 3

1-а група. ВПРАВА „Які права дитини захищає законодавство? ”

Зробіть повідомлення, заповнивши пропуски:

Права дитини, визнані Конвенцією ООН, можуть бути поділені на п'ять груп згідно з традиційною класифікацією прав людини:

____;
____;
____;
____;
____;

Головними правами людини, що забезпечують її життя, цінність її особи, свободу, недоторканність, правовий захист, є громадянські або особисті права. Громадянські права не надаються державою, а лише охороняються та гарантуються нею.

Серед громадянських прав, закріплених у Конвенції, можна виділити:

право на –

право на –

право на –

2-а група. ВПРАВА „Які права дитини захищає законодавство?”

Зробіть повідомлення, заповнивши пропуски: Закон України „Про охорону дитинства” визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист і всебічний розвиток установлює основні засади державної політики в цій сфері.

У розділі II „ПРАВА ТА СВОБОДИ ДИТИНИ” закріплені такі основні громадянські або особисті права та свободи дитини:

У статті 6 закріплено право на ____.

У статті 7 закріплено право на ____.

У статті 8 закріплено право на ____.

У статті 9 закріплено право на ____.

У статті 10 закріплено право на ____.

3-а група. ВПРАВА „Які права дитини захищає законодавство? ”

Підготуйте невелику доповідь, заповнивши пропуски:

Закон – це документ, нормативний акт, прийнятий вищим представницьким органом державної влади, парламентом або шляхом безпосереднього волевиявлення населення (референдум), який регулює найважливіші відносини й має найвищу юридичну силу стосовно актів вищих державних органів і громадських організацій. Основним законом України є Конституція України.

У ч. 2 та ч. 3 ст. 51 Конституції України закріплено, що ____.

У ст. 52 закріплено, що ____.

У ст. 53 закріплено, що ____.

Правові норми, що захищають права дитини, містять такі основні нормативні акти України _____.

Додаток 4.

АНКЕТА УЧАСНИКА ЗАНЯТТЯ (заклучне опитування)

1. Прізвище, ім'я, по батькові.
2. Ваш вік і клас, у якому навчаєтесь.
3. Чи дізнались ви про щось нове для себе про міжнародне та українське законодавство, яке захищає права дитини?
4. Чи можете ви тепер назвати основні міжнародні та українські комітети, організації та служби, які захищають права дитини?
 - а) так; б) ні; в) у деякій мірі.
5. Чи можете ви тепер підказати підліткам, куди й до кого можна звертатись, якщо виникають проблеми, пов'язані з порушенням їхніх прав?
 - а) так; б) ні; в) у деякій мірі.
6. Яке враження справило на вас сьогоднішнє заняття?
7. Що вам сподобалось і що не сподобалось під час проведення сьогоднішнього заняття?
8. Яку інформацію, отриману сьогодні, ви зможете використати у майбутньому?
9. Які питання на дану тему ви хотіли б розглянути на наступних заняттях?

Вікторина „Чи можете Ви назвати...”

- Країну, де порушуються права людини?
- Організацію, яка бореться за права людини?
- Права, які повинні мати всі діти?
- Ваше право яке ніколи не порушувалось?
- Які права людини порушуються частіше?
- Документ, який проголошує права людини в Україні?

У позаурочній роботі з учнями 7-8 класів проводився факультативний курс „Основи моральності”. Наводимо заняття факультативного курсу.

ЗАНЯТТЯ 1. „МОЯ УКРАЇНА”.

Мета: закріпити знання учнів про становлення України як демократичної держави, розширити і поглибити уявлення про громадянськість, патріотизм, виховувати любов до рідної землі, шанобливе ставлення до державних атрибутів.

Ключові поняття: Україна, патріот, громадянин, прапор, гімн, тризуб

Форми і методи роботи: пояснення, бесіда, обговорення, творчі завдання і вправи.

Обладнання і матеріали: етичні щоденники, фонограма з народними піснями про Україну, фонограма з гімном України.

Хід заняття:

Мотивація: *Вчитель мотивує дітей до заняття за допомогою вірша Надії Голуб:*

Розквітай, прекрасна Україно,

Рідна земле, матінко моя.

Хай лунає мова солов'їна,

Пісня неповторная твоя.

Хай смереки, ясені, тополі,

Квіти, луки, трави і сади

Шепчуть вірші щедрі, добрі, вольні,

Чисті, із джерельної води.

Нам би вічно милуватись нею,

А лихі дороги обминуть, -

Дай напитись серцем і душею і піти з тобою в мрійну путь.

Розквітай прекрасна Україно,

Рідна земле, матінко моя!

Надія Голуб

Запитання для обговорення:

- Якою думкою пронизаний вірш?
- Чи поділяєте ви думку автора?
- Що ви хотіли б ще почути у цьому вірші?
- Які вірші про Україну ви знаєте?

Вислови „Всім серцем любіть Україну свою, І вічні ми будемо з нею” (В. Сосюра), „Свою Україну любіть, За неї Господа моліть” (Г. Шевченко). Україна.

- Чи знаєте Ви звідки пішла назва нашої країни? (*Відповіді дітей*).

Слово вчителя. В різні часи назва „Україна” відображала різний зміст і значення, що можна пояснити як життєвими, так і політичними процесами, які відбувались на теренах нашої країни. Науковці підкреслюють, що слово „Україна” вперше з’являється в літописах у 1187 р. і спочатку вживається як географічне позначення Київського порубіжжя. Тільки „у кінці XIII ст. Галицько-Волинське князівство, що стримувало агресивний натиск войовничих сусідів з усіх боків, надає цій назві іншого смислового значення – „країна” або „рідна земля”. У XIV-XV ст., з приєднанням Галицько-Волинського князівства, а після і всіх земель Південно-Західної Русі до Польщі, географічне поняття „україна”, запозичене польською мовою, змінює своє смислове значення. Його вживають з негативним забарвленням, розуміючи під „Україною” – окраїну Речі Посполитої, такого собі закутку римсько-католицького світу”.

Одночасно існували два значення назви „Україна”: польсько-шляхтське та українсько-народне. „У першому випадку „Україною” називалася вся територія Південно-Західної Русі, яка розглядалася як географічне позначення кордону між західною цивілізацією і східним Російським православ’ям. У другому цей термін уособлював у собі порубіжні степові простори, які захищали собою корінну рідну землю, яка часто мінjala свої обриси через посилення натиску Кримського ханства та Османської Туреччини” .

Дослідник проблеми поширення назви „Україна” І.Лисяк-Рудницький, пише: „...На початку XIX ст. офіційне вживання терміну Україна стосувалося лише Слобожанщини. Це пояснює, чому тогочасні письменники могли протиставляти Україну (Слобідсько-Українську губернію) Малоросії (Чернігівській та Полтавській губерніям, що відповідали колишній Гетьманщині). Польські джерела XIX ст. регулярно говорять про „Волинь, Поділля й Україну”, розуміючи під останньою Київщину. Раніше, у XVII столітті, „Україна” означала землю, що перебувала під козацькою юрисдикцією. Тому ця назва не поширювалася на Галичину, Волинь і Закарпаття. На тих територіях термін „Україна” утвердився лише протягом XX століття, внаслідок національно-визвольного руху та недавніх політичних змін у 1939-1944 роках. Таким чином, складна історія націо- та державотворення українського народу позначилася й на долі власної назви країни. Маючи у минулому різне змістовне наповнення, в наш час поняття „Україна” остаточно набуло значення назви нашої країни, ставши символом незалежності і предметом шанування всіх національно свідомих українців”.

Практична робота.

Завдання 1 Вчитель пропонує послухати і обговорити вірш Л.Костенко.

Є щось святе в словах: мій рідний край.

Для мене — це матусі пісня ніжна,

І рідний сад, від квіту білосніжний,

І твій калиновий у тихім лузі гай.

Для мене — це твої стежки й мої

В лісах і селах стоптані любовно.

Й пісень людські прозорі ручаї,

Усе, що серцю рідне невимовно.

Його історія... В ній стільки гіркоти,

І тим мені ти рідний, краю рідний

Що вже назад поламані мости,

І день встає, як райдуга, погідний.

(Л. Костенко)

Запитання для обговорення:

- Що цінує Ліна Костенко у своїй Батьківщині?
- А що для вас означає Україна?
- Як би ви описали Україну у розмові з іноземцями?

Слово вчителя: Слово „Україна” відзначається привабливою милозвучністю — збігом голосних і дзвінких звуків, а тому так гармонійно звучить в народних піснях. Не дивно, що наш народ у всі віки цінував свою Батьківщину і складав про неї пісні.

- Діти, які ви знаєте українські народні пісні про Україну? (*Відповіді дітей*)
Вчитель пропонує послухати уривки пісень про Україну і назвати їх.

Слово вчителя: Наш народ віками боровся за свою волю, щастя, добробут. Нелегка доля судилася нашому народові. У XIV столітті українські землі окупували польські, литовські, угорські феодали. На землі Північного Причорномор'я зазіхало Кримське ханство. У другій половині XIV століття литовські князі Гедимін, а за ним Ольгерд завдали поразки ординцям і поширили свій вплив на Сині Води (річка Синюха) та на Запоріжжя. За часів Вігольда 1392—1430р.р. вплив князівства Литовського поширився до Чорноморського узбережжя, включаючи й гирло Дніпра.

Від турецько-татарської навали особливо страждало населення України. Агресори спустошували землі, винищували український народ, торгували полоненими на невольничих ринках Османської імперії.

Доля бути рятівником українського й сусідніх народів судилася запорозькому козацтву у XV столітті.

У XIV столітті, в умовах постійної боротьби проти турецько-татарських загарбників, запорозьке козацтво створює за дніпровими порогами систему укріплень, яка згодом перетворюється на Запорізьку Січ. Військо Запорізьке керувалося демократичними законами. Козацьке Запоріжжя не визнавало кріпацтва, традиційно дотримувалося рівності всіх членів громади, керувалося почуттям відповідальності за долю українських земель та народу на основі християнської ідеї. Козаки мали рівне право брати участь у військових радах, де вирішувалися питання миру і розбрату, обирали старшину: кошового отамана, суддю, військового писаря, осавула тощо.

Нині наша українська держава незалежна. Україна зайняла своє гідне місце у колі вільних народів світу, і хочеться вірити, що її чекає світла і щаслива доля. Український народ великою ціною виборов собі волю і незалежність. Нині ми маємо свої державні символи, які уособлюють нашу історію, нашу сутність.

- Пригадайте державні символи України? (*Прапор, Герб та Гімн*)

Практична робота.

Вчитель пропонує послухати вірш про прапор Лесі Петлюри.

ПРАПОР

О прапор наш, України стяг шовковий,
Як сяєш ти в повітрі золотім!
І хто б сказав, скільки страждань і горя
Блищать слізьми у полиску твоїм.
А скільки щастя в полиску яскравім,
Скільки в нім віри, сонця і змагань
До правди й сили, до міцної волі,
Скільки посвят й великих поривань!
Як маєш ти! У лопоті шовковім
Палкі таємні шелести вогню.
Й шумлять в тобі козацькі хоругви,
Що в бій несли Пречисту Покрову.
В твоїх складах двобарвної тканини
Є дух боїв і гостре слово лез.
А разом — мир і правда України,
Простори нив і моря синій плес.
О, стягу наш, освячений стражданням,
О, гасло чину й забуття.
В майбутнім най тобі буде надбанням
У наших вчинках розум і завзяття.

Лєся Петлюра

Запитання для обговорення:

- Як виглядає прапор України?
- Що означають кольори на українському прапорі?
- Що означає шанобливе ставлення до прапора?

Слово вчителя: Що ж таке герб? (*Цей знак-символ мав певне призначення. Він заміняв князям ім'я (підпис), тобто був іменним знаком князів і водночас знаком власності. Такі знаки отримали назву „герб“*).

В основі сучасного герба нашої держави покладено стародавній золотий тризуб на синьому тлі.

Давайте пригадаємо слова національного гімну України „Ще не вмерла Україна”. (*Учні виконують Державний гімн України під фонограму*)

- Хто з вас знає ким і коли був написаний гімн України?

Ці слова були написані у 60-і роки XIX ст. Павлом Чубинським 1833—1884 р.р, українським поетом, фольклористом, етнографом. Уперше текст твору було надруковано у 1863 році. Він швидко розійшовся у рукописах і надрукованих текстах серед українців. На початку його навіть приписували перу Т.Шевченка.

На музику вірш поклав Михайло Вербицький 1815—1870 р.р., хоча музику до нього писали й інші композитори.

Указом Президії Верховної Ради України „Про Державний гімн України” від 15 січня 1992 р. передбачено виконання мелодії Гімну під час державних та урочистих заходів, при відзначенні державних свят, демонстрацій, військових парадів, вшанування почесних гостей держави, переможців міжнародних спортивних змагань.

Державний гімн України звучить і при церемонії підняття Державного прапора на щоглу. Слід пам'ятати, що під час звучання Гімну присутні повинні припинити будь-який рух, встати і віддати належне головній пісні України. Військові при піднятті Державного прапора і звучанні Гімну України віддають честь. Усі мають стояти лицем до Прапора України.

Підсумок заняття. Слово „Україна” означає країну, землю, край. Спочатку Україна об'єднувала Переяславську, Київську та Чернігівську землі. Пізніше приєднались Галичина, Буковина, Волинь та Поділля, а також територія до берегів Чорного моря і Дунаю. В давнину територія сучасної України, як і інші східнослов'янські землі, що входили до складу Київської держави, називались також Руссю, Руською державою.

Україно. Ти для мене диво
І нехай пливе за роком рік,
Буду, мамо, горда і вродлива,
З тебе дивуватися повік...
Одійдіте, недруги лукаві,
Друзі зачекайте по путі.
Маю я святе синівське право
З матір'ю побуть на самоті.
Україно, ти моя молитва,
Ти моя розлука світова...
Гримотить над світом люта битва
За твоє життя, твої права.

В. Симоненко

Позаурочна діяльність.

Провести виставку художніх робіт з теми „Моя Україна”

ЗАНЯТТЯ 2. „УКРАЇНА – СУВЕРЕНА І НЕЗАЛЕЖНА ДЕРЖАВА”.

Мета: розвивати в учнів уявлення про Україну як суверену і незалежну державу, націю, виховувати в учнів патріотизм, ціннісне ставлення до Батьківщини.

Ключові поняття: Держава, Конституція, Декларація, Батьківщина, суверенітет, нація, право, незалежність.

Форми і методи роботи: пояснення, бесіда, обговорення, гра

Обладнання і матеріали: етичні щоденники, карта України, її символи, Конституція, Акт проголошення незалежності.

Хід заняття:

Мотивація: *Вчитель мотивує дітей до заняття за допомогою вірша:*

Вірш про Батьківщину

Знаєш ти, що таке Батьківщина?

Батьківщина – це ліс осінній,

Це домівка твоя і школа,

Це гаряче сонячне коло.

Батьківщина – це труд і свято,

Батьківщина – це мама й тато.

Це твої найцирімі друзі,

Це бджола у весняному лузі.

Батьківщина – це рідна мова,

Це дотримане чесне слово,

Небо синє і сад зелений,

Мирне небо, край благословенний.

А.Костецький

Слово вчителя: Ми, що народилися на чудовій, мальовничій землі, на Україні. Тут жили наші прадіди та діди, тут живуть наші батьки. Україна — це мати, яку не вибирають, це доля, яка нам випала.

Український народ пережив чимало лиха. Майже кожне століття, як свідчать джерела, розпочиналося голодними роками, спустошливими війнами, чужоземними навалами. З ХУ століття, з часів козаччини, тривала національно-визвольна боротьба за розбудову незалежної самостійної держави, але шлях до незалежності був тяжким і тернистим. Важко назвати країну, яка б пережила те, що пережила Україна.

Ми, українці, повинні пишатися тим, що наша держава ніколи не поневолювала інші народи, не вела загарбницькі війни, а лише захищала себе від близьких і далеких сусідів. Боротьба за незалежність точилась довго.

І довгожданий час настав, 16 липня 1990 року Верховна Рада Української республіки прийняла важливий документ—Декларацію про державний суверенітет України. Декларація стала першим кроком до незалежності нашої держави.

Питання для обговорення:

- Що вам відомо про декларацію та суверенітет?

(Декларація—це офіційне проголошення державою, партією основних принципів, а також документ, у якому їх викладено.

Суверенітет—це незалежність держави її визнання і рівноправність ззовні.)

Слово вчителя. У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. зазначені такі ознаки державного суверенітету України:

1) верховенство (інакше: прерогатива влади) — відсутність іншої більш високої суспільної влади на території країни: державна влада може скасувати, визнати недійсним будь-який прояв усякої іншої суспільної влади;

2) самостійність — можливість самостійно приймати рішення усередині країни і ззовні за дотримання норм національного та міжнародного права;

3) повнота (інакше: універсальність) — поширення державної влади на всі сфери державного життя, на все населення і громадські організації країни;

4) неподільність влади держави в межах її території — одно-особовість влади в цілому і лише функціональний її поділ на гілки влади: законодавчу, виконавчу, судову;

5) незалежність у зовнішніх відносинах — можливість самостійно приймати рішення ззовні країни за дотримання норм міжнародного права і поваги суверенітету інших країн;

6) рівноправність у зовнішніх відносинах — наявність у міжнародних відносинах таких прав і обов'язків, які в інших країн.

7) невідчужуваність — неможливість довільної відчуженості легітимної та легальної влади, лише наявність закріпленої законом можливості делегувати суверенні права держави органам місцевого самоврядування (в унітарній державі), суб'єктам федерації та органам місцевого самоврядування (у федеративній державі).

У Конституції України проголошується: „Суверенітет України поширюється на всю її територію” (ст. 2).

Суверенітетом володіють будь-які держави незалежно від розміру їх території, кількості населення, форми правління і устрою. Суверенітет держави є основним принципом міжнародного права. Він знайшов своє вираження у Статуті ООН та інших міжнародних-правових документах.

Держава має суверенні права:

- право війни і миру;

- право видавати закони;

- право формувати державні органи;

- право визначати свою атрибутику (символіку та ін.);

- право встановлювати податки;

- право призначати своїх представників в інших державах і міжнародних організаціях;

- право вступати до міждержавних союзів та ін.

Проте держава не має права робити все, що вважає за необхідне, щодо інших держав. Проти таких дій застерігає міжнародне право. Державам забороняється застосовувати силу проти інших держав, за винятком самооборони або уповноваження з боку Ради Безпеки ООН. Іншим обмеженням свободи дій держави є юридичний обов'язок виконувати укладені нею договори. Так, члени Європейського Союзу уклали між собою договір, відповідно до якого велика частина їх економічного життя підлягає керівництву з боку Союзу. Крім того, Європейський Союз має власну систему права і свій власний суд, який керується принципом пріоритету законів Союзу над законами держави - учасниці. Але попри ці обмеження, члени Європейського Союзу залишаються суверенними державами.

Слід відрізнити суверенітет держави від суверенітету народу і суверенітету нації.

Суверенітет держави — політико-юридична властивість державної влади, яка означає її верховенство і повноту всередині країни, незалежність і рівноправність ззовні.

Суверенітет народу (народ ми розуміємо як спільноту громадян всіх національностей, які мешкають на території даної країни) означає верховенство народу як джерела і носія влади, його право самому вирішувати свою долю, безпосередньо або через представницькі органи, брати участь у формуванні напрямку політики своєї держави, складу її органів, контролювати діяльність державної влади.

Суверенітет народу, закріплений у Конституції, — якісна характеристика демократії, демократичного режиму в державі. У ч. 2 ст. 5 Конституції України записано: „Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування”.

Суверенітет нації означає повновладдя нації, що реалізується через її основні права. Основні права нації — гарантована законом міра свободи (можливості) нації, яка відповідно до досягнутого рівня еволюції людства спроможна забезпечити її існування і розвиток. Міра свободи закріплена у вигляді міжнародного стандарту як загальна і рівна для всіх націй.

Нація (в юридичному відношенні) рівнозначна терміну „народ”. У термін „нація” вкладається і значення громадянства. Нація — громадяни держави різних національностей, об'єднані схожістю у вирішенні істотних політичних і психологічних проблем. Ця схожість виникає внаслідок проживання на одній території і тривалого спілкування між собою.

Основні права нації:

— право на існування і вільний розвиток, володіння реальною можливістю визначати характер свого національного життя, включаючи спроможність реалізувати право на політичне самовизначення (державна самоорганізація — аж до створення самостійної держави);

— право на вільний розвиток національних потреб — економічних і соціальних;

— право на духовно-культурний розвиток, повага національної честі і гідності, розвиток національної мови, звичаїв, традицій;

— право розпоряджатися природними і матеріальними ресурсами на своїй території;

— право на мирне співіснування з іншими народами та націями;

— право на екологічну безпеку та ін.

Отже, суверенітет нації, її повновладдя визначає реальну можливість визначати характер свого національного життя, самостійно вирішувати питання, які стосуються розвитку національної свободи і національних потреб, право на повагу національної честі і гідності, розвиток культури, мови, звичаїв, традицій, створення національних установ. Повновладдя однієї нації неможливо без дотримання суверенітету інших націй і народностей, без поважного ставлення до їх національних потреб і прав.

У багатонаціональній державі її суверенітет не може бути суверенітетом однієї нації як етносоціальної спільноти. Він містить у собі обов'язки відносно інших націй. Державний суверенітет, втілений багатонаціональною державою, має гарантувати суверенітет кожній з національностей і етноменшині, які живуть в державі. Головне полягає у тому, щоб титульна нація, яка визначає більшість у країні і дала назву державі, не використовувала свою перевагу для обмеження прав представників інших народностей.

Державний, народний і національний суверенітети є взаємозалежними у демократичній державі. Україна як суверенна демократична держава втілює в собі суверенітет держави, суверенітет нації та суверенітет народу.

24 серпня 1991 р. Верховна Рада України прийняла історичний документ виняткового значення для долі українського народу — Акт проголошення незалежності України.

Вчитель зачитує Акт проголошення незалежності України

„Виходячи з смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною, в зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної Української держави — України. Територія України є неподільною і недоторканою. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України. Цей акт набирає чинності з моменту його схвалення”.

За Акт проголосувала абсолютна більшість депутатів Верховної Ради. УРСР перестала існувати. На карті світу з'явилась нова самостійна держава — Україна. Акт проголошення незалежності завершив прагнення українського народу до волі, до створення своєї суверенної, незалежної держави, а 1 грудня цього ж року відбувся Всеукраїнський референдум, на якому Акт проголошення незалежності дістав периконливе підтвердження і схвалення у волевиявленні українського народу.

Вчитель зачитує Постанову Верховної Ради УРСР.

Постанова Верховної Ради УРСР „Про проголошення незалежності України”.

Верховна Рада УРСР постановляє:

проголосити 24 серпня 1991 року Україну незалежною державою. З моменту проголошення незалежності чинними на території України є тільки її Конституція, закони, постанови уряду та інші акти законодавства республіки.

1 грудня 1991 року провести республіканський референдум на підтвердження Акту проголошення незалежності

м. Київ

24 серпня 1991 року Голова Верховної Ради УРСР Л. Кравчук

(Обидва документи одержує кожен учень класу, як найважливіші документи для України — соборної і незалежної.)

Слово вчителя: Незалежність України була визнана всіма колишніми радянськими республіками, світовим співтовариством. Свою незалежність Україна здобула за сприятливого збігу внутрішніх та зовнішніх обставин.

28 червня 1996 р. Верховна Рада прийняла Конституцію України, в якій остаточно затверджено незалежність. 28 червня став Днем Конституції України.

- А хто знає, що таке Конституція? *(Відповіді дітей).*

Термін "конституція" походить від латинського слова *constitutio*, що означає "установлення", "устрій". Конституція — це основний закон держави, що об'єднує групу норм з вищою юридичною силою, які закріплюють основи державного ладу, основні права, свободи і обов'язки людини і громадянина, систему та принципи організації державної влади, територіальну організацію держави, органи місцевого самоврядування.

Принципи Конституції визначають її сутність. Вони носять нормативний характер і є обов'язковими для виконання. До головних принципів Конституції України належать: народовладдя, пріоритет прав людини і громадянина, поділ влади; соціальної, демократичної, правової держави; державного суверенітету; рівноправності громадян перед судом і законом.

Україна – молода незалежна європейська держава. В державі ще багато невирішених проблем, які вирішує Президент України, уряд, Верховна Рада. Проте успішно вирішити і економічні, і культурні, і політичні проблеми можливо тільки спільно, громадою, всім народом.

Практична робота

Гра „Чи знаєш ти?” У грі беруть участь всі учні. Вчитель ділить клас на дві команди. Обираються три учні, котрі виконуватимуть роль суддів. Кожна команда обирає капітана. Вчитель ставить запитання, якщо одна з команд знає відповідь, капітан показує червону картку, і тільки тоді хтось із команди відповідає. Якщо команда відповіла не правильно, відповідає інша команда. За правильну відповідь – 1 бал. На роздуми дається 1 хвилина.

Запитання:

- 1.Що визначає закон „Про економічну самостійність України?”
- 2.Адміністративно-територіальними одиницями України є? (*Область, район, місто, селище і сільрада*).
3. Суверенітет – це ...
4. Президент України обирається ...
5. В Україні поряд з Президентом діють ...
6. Державними символами України є ...
7. Державний герб – це ...
8. Зображення державного герба розміщується на ...
9. Автором мелодії державного гімну „Ще не вмерла Україна” є ...
10. Державний прапор – це ...
11. Чи карається публічне глумління над державними символами України?
12. Які області входять до складу України?
13. Декларація про державний суверенітет України – це...
14. Які суверенні права має держава?
15. Які події відбулися 24 серпня 1991 року?
16. Конституція – це ...

Вчитель підводить підсумок гри.

Підсумок заняття: У ваших руках, як і в руках мільйонів інших громадян України, доля нашої Вітчизни. Хай же дороговказом для вас стануть незабутні рядки В.Сосюри.

Любіть Україну, як сонце любіть,
Як вітер, і трави, і води...
В годину щасливу і радості мить,
Любіть у годину негоди.
Любіть Україну у сні й наяву,
Вишневу свою Україну,
Красу її вічно живу і нову,
І мову її солов'їну.
Між братніх народів, мов садом рясним,
Сіє вона над віками,
Любіть Україну, всім серцем своїм
І всіми своїми ділами.

(*В.Сосюра*)

ЗАНЯТТЯ 3. „УКРАЇНА – ДЕМОКРАТИЧНА ДЕРЖАВА”

Мета: розвинути уявлення про демократію і демократичні цінності України, формувати знання власних громадянських прав і свобод, враховувати громадянські якості.

Ключові поняття: демократія, демократичні цінності

Форми і методи роботи: пояснення, бесіда, обговорення, гра „Моя Україна”

Обладнання і матеріали: етичні щоденники.

Хід заняття:

Мотивація: *Вчитель мотивує дітей до заняття оголошуючи тему і завдання заняття*

Слово вчителя: Сьогодні на занятті піде мова про демократію. Чи знаєте ви, що ж таке демократія?
(Відповіді дітей)

Термін „демократія” складається з двох грецьких слів: demos - народ і cratia - владарювання, отже, це „влада народу”. Дотепер не сформульоване загальноприйняте визначення „демократії”. Водночас існує багато спроб її дефініцій, що не відповідають тим або іншим вимогам, причому автори розглядають у якості визначальних скоріше окремі елементи демократії: рівність, співучасть (партиципація), влада більшості, її обмеження і контроль над нею, толерантність, основні права громадян, правова і соціальна державність, поділ влади, загальні вибори, гласність, конкуренція різноманітних думок і позицій, плюралізм і т.д. Більш розгорнуте визначення „демократії” було сформульовано американським президентом А. Лінкольном. Воно виражає різноманітні аспекти демократії: демократія виходить з народу, вона здійснюється народом і в інтересах народу. У ранні історичні періоди (від Древньої Греції і до Французької революції) „демократія” зводилася до навчання про форми держави. Для Геродота (у нього це поняття зустрічається вперше), так само як і для Платона, Аристотеля, Цицерона й інших авторів демократія означала не якийсь визначений стан суспільства, а особливу форму організації державної влади - нею володіють не одна особа (як при монархії і її варіаціях, скажімо, тиранії) або група людей наприклад, як при аристократії і її різновидах, олігархії або плутократії, а всі, тобто, народ.

Поняття демократії як народовладдя є нормативним, поскільки базуються на нормативному підході. Демократія характеризується в цьому випадку як ідеал, заснований на таких цінностях, як свобода, рівність, повага людської гідності, солідарність. У першу чергу тільки своєму ціннісному змісту демократія зобов'язана такою популярністю в сучасному світі. Виявлення елемента утопізму, невідповідності між нормативним поняттям демократії і реальністю, між ідеалом і життям, являється наслідком емпіричного підходу до аналізу демократії.

Враховуючи взаємозв'язок нормативних і емпіричних визначень демократії як форми державного правління, можна виділити її характерні риси.

Вчитель пропонує дітям записати до етичного щоденника риси демократії:

1. Юридичне визначення і інституційне вираження суверенітету, верховної влади народу. Тільки народ, а не монарх, аристократія, бюрократія чи духовенство виступають офіційним джерелом влади. Суверенітет народу виражається в тому, що тільки йому належить засновницька, конституційна влада в державі, що тільки він вибирає своїх представників і може періодично приймати участь у розробці і прийнятті законів за допомогою народних ініціатив і референдумів.

2. Періодична виборність основних органів держави. Демократичною може вважатись лише та держава, громадяни якої здійснюють верховну владу, вибираються, причому вибираються на обмежений термін.

3. Рівність прав громадян на участь в управлінні державою. Цей принцип потребує як мінімум рівності виборчих прав.

4. Прийняття рішень за більшістю і підкорення меншості більшості при їх здійсненні.

Ці вимоги є мінімальними умовами, які дозволяють говорити про наявність демократії в тій чи іншій країні.

Народ, будучи спільнотою людей, складається з конкретних осіб. Суверенітет народу – це найважливіша конституційна ознака демократії. В залежності від того, як народ приймає участь в управлінні, хто і як безпосередньо виконує владні функції, демократія ділиться на пряму, плебісцитну і представницьку (колективну). В прямих формах народовладдя громадяни самі безпосередньо приймають участь в підготовці, обговоренні і прийнятті рішень. При плебісцитній демократії можливості політичного впливу громадян порівняно обмежені. Їм надається право за допомогою голосування ухвалити той чи інший проект закону, який готується президентом, урядом, партією або ініціативною групою. Представницька демократія, її суть - у виборі громадянами в органи влади своїх представників (депутати), які будуть виражати їх інтереси, приймати закони і видавати розпорядження. Воля народу виражається не повною мірою прямо, а через посередників - вона делегується представникам, що самі і починають формувати волевиявлення народу. Між депутатами і тими, кого вони представляють, встановлюються відношення, засновані на довірі. „Пануюча еліта”, обрана на певний строк, приймає функції політичного представництва більшості населення, повинна щонайменше створити умови для гласності, політичного чергування і хоча б обмеженого контролю.

Демократія комбінує спроможність вироблення потрібних рішень зі збереженням комплексності, тобто структурної відкритості для альтернативних дій. Демократія виправдує себе не як „найбільш гуманна” форма організації владних відношень, а швидше за все, як та форма державного життя, що у сучасних умовах найкраще дозволяє зберегти систему.

В політичній літературі поняття демократії і врядування нерідко логічно і змістовно пов'язуються. Управлінські ідеї пронизані демократією. Основою демократичного врядування можна вважати такі принципи. Вчитель пропонує дітям записати до етичних щоденників принципи демократичного врядування.

Принципи демократичного врядування.

— принцип участі народу;

— принцип прозорості з правом вільного доступу до правдивої інформації;

- принцип відповідальності або підзвітності урядів;
- принцип чинності або ж відповідальності за результати.

Реалізація зазначених принципів має такі практичні наслідки:

- переосмислення ролі держави та розподіл функцій між державою та громадянським суспільством;
- розширення участі народу в гарантуванні громадянам реальної влади в самоуправлінні.

Визнання таких функцій і прав громадян вимагає гарантій їх здійснення, включаючи наявність правової держави. Правову державу можна розглядати наріжним каменем врядування, оскільки політичні та економічні реформи, започатковані керівництвом, мають на меті створення такого державного устрою, де існує верховенство права і в основі якого є незалежна судова система, спроможна ефективно запобігати таким загрозам державі і суспільству, як корупція та організована злочинність. Зрозуміло, що не існує якогось одного загальноприйнятого підходу до розв'язання проблем, пов'язаних з розвитком демократії та управління. Тим часом існує тенденція розглядати поняття управління, як найефективніший і найдієвіший спосіб керівництва суспільством за умов глобалізації та множинності таких соціальних суб'єктів, як державні адміністрації, приватні компанії, напівдержавні органи, громадські організації, асоціації споживачів тощо.

Загалом практика управління свідчить про неефективність традиційних організаційно-управлінських способів і заходів та про необхідність пошуку нових шляхів вирішення питань управління і форм врядування, що відповідають складності сучасних проблем. Врядування можна розглядати як застосування економічної, політичної та адміністративної влади для успішного ведення справ країни на всіх рівнях. Воно включає механізми через які окремі громадяни та певні групи громадян доводять і висловлюють свої інтереси, здійснюють свої юридичні права, виконують свої зобов'язання і врегульовують суперечності. Політичний процес має дати громадянам реальну можливість бути його учасниками і бути почутими владою та іншими людьми. Тому необхідно сприяти забезпеченню свободи дій та вираження особистості, адже „свобода і можливість для особи діяти і виражати себе становлять найважливіші показники чесного і вмілого управління„. Така модель врядування приваблива тому, що вона сприяє взаємодії держави і суспільства, що сприяє встановленню культури миру й стабільності. Демократичне врядування зміцнює мир.

Однак врядування не може дати всіх відповідей на політичні та економічні проблеми, з якими стикаються посткомуністичні країни, оскільки кожна з них має окремі труднощі. Демократія завжди є „роздоріжжя“, оскільки вона це система свободи, система для якої нема нічого абсолютного. Демократія це простір, в якому можуть розвинутиися найрізноманітніші політичні прагнення. Незадоволення демократією можна трактувати, як втому людей від невизначенності, бажання вибрати конкретний шлях розвитку. Але важко дати однозначну відповідь на питання „а чи не повернемось ми в кінці шляху знову на теж саме місце, звідки починали?“. Найкращу відповідь на це запитання дав У.Черчіль, виступаючи в Британському парламенті 11 листопада 1947 р.: „демократія – сама погана форма правління, якщо не враховувати інші.“.

В Україні, як і в інших посттоталітарних, посткомуністичних державах, процес утвердження принципів демократії – з урахуванням національних традицій – тривалий і непростий.

Практична робота

Гра „Моя Україна“

Запитання для обговорення:

- Що таке суспільство? (Це сукупність людей, об'єднаних певними стосунками, зв'язками, інтересами.)
- Який зміст ви вкладаєте в поняття пріоритет прав людини?
- Сьогодні все більше людей ставляться до прав людини як до загальнолюдських цінностей. Як ви розумієте це положення? Обгрунтуйте свою відповідь.
- Що демократія гарантує людині і чого не може гарантувати?
- Якими засобами потрібно розвивати демократію у сучасному світі?
- Чи всі засоби хороші для просування демократії?
- Що таке суверенітет народу і особистості?

Підсумок заняття. Будь-яку державу становлять громадяни, будь-яке суспільство — люди. Тому в житті всім нам дуже важливо вміти спілкуватися з іншими, щоб бути щасливими та успішними. Україна, для нас – це рідний край, рідна земля і ви розбудовуватимете демократичну Україну.

Різні в світі є країни,
Різні люди є на світі,
Різні гори, полонини,
Різні трави, різні квіти.
Є у нас одна країна,
Найрідніша нам усім,
То — прекрасна Україна,
Нашого народу дім.
Там шумлять степи безкраї,

Твій рідний край, дитино,
То красна ця земля.
Куди не глянеш оком:
Луги, ліси, поля.
І потічок той срібний,
І той зелений гай, —
Це все, моя дитино,
Твій рідний край!
Твій рідний край, дитино,

Наче вмiють говорити.
Там ясніше сонце сяє,
Там солодше пахнуть квіти.
Рiзні в світі є країни —
Є і бідні, є й багаті,
Та найкраще в Україні,
Бо найкраще — в рідній хаті.

То ті сільські хати,
Що в них живе народ наш,
Усі твої брати.
І ті птахи співучі,
І тих квіток розмай,
Це все, моя дитино,
Твій рідний край!

Інформаційна хвилинка

ДЕНЬ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ

Дзвони в Україні

Задзвонили срібні дзвони в Україні,
Аж по світі по широкім стало чути:
„Зустрічайте Воскресіння день! Віднині
Навік-віки Україні вільній бути!„
Зашумів відвічний Київ прапорами,
Розлилась народу повідь по Подолі,
На майдані, на Софійськiм, з корогвами
Зустрічала Україна свято волі.
Україно, нездоланна вища Мати
Володимира, Богдана і Тараса.
Бог тобі призначив жити, не вмирати,
Бути світові як захист і окраса.

В.Переяславець

День 22 січня 1919 року ввійшов до української історії як велике державне свято - День Соборності України. Саме тоді на Софійській площі на багатолюдному зібранні було урочисто проголошено про об'єднання Української Народної Республіки (УНР) і Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР). Представники Української Народної Республіки Михайло Грушевський, Симон Петлюра, Володимир Винниченко та Західно-Української Народної республіки – генерали Тарнавський, Курманович та Микитка у присутності багатотисячного люду підписали Акт злуки.

В цьому Акті проголошувалося: „Віднині зливаються в одно віками відділені одна від одної частини України — Галичина, Буковина, Закарпаття і придніпрянська Україна — в одну Велику Україну. Сповнилися відвічні мрії, для яких жили й за які вмيرали найкращі сини України. Віднині є тільки одна незалежна Українська Народна Республіка. Віднині український народ, звільнений могутнім поривом своїх власних сил, має змогу об'єднати всі зусилля своїх синів для створення нероздільної незалежної Української Держави на добро і щастя українського народу”.

„Соборний” означає об'єднаний. Зараз Україна справді є об'єднаною, але тільки юридично: кордонами, Конституцією, системою влади, і врешті-решт – переліком державних свят. Але духовне об'єднання – це процес, це шлях, яким хочуть іти ті, хто зараз живе в країні Україна і хоче жити тут надалі. Офіційно в Україні День Соборності відзначається з 1999 року.

Мітинг на Софійському майдані у Києві з нагоди проголошення Акту злуки Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки в єдину соборну державу.
22 січня 1919 р.

Інформаційна хвилинка

6 ГРУДНЯ - ДЕНЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

1. Джерельний тихий спів води,
Безкрайнії степів простори,
І смерекові ліси,
Широкі плаї, круті гори!

2. Духмяний хліб на рушнику,
Гостинно розпростерті руки,
Щасливу матері сльозу,
І дідуся з веселим внуком!

3. За бескиди й дніпровські схили,
За наш пісенний славний рід,
За пломінь в косах у калини,
І за чумацький небозвід!

4. За нашу рідну Україну,
Що зберегли за всі віки -
Низький уклін і тричі „СЛАВА!”,
Українські захисники!

6 грудня - День Збройних Сил України. Незважаючи на досить невелику офіційну історію українського війська, справжній вік Української армії сягає кількох століть, а її бойові традиції формувалися у важких кривавих війнах і конфліктах від Київської Русі до Великої Вітчизняної війни. І сьогодні солдати і офіцери Збройних Сил України гідно продовжують традиції своїх дідів і батьків. Не всі нині, на превеликий жаль, розуміють значення власної армії, призначення якої захищати суверенітет та незалежність держави від зазіхань зовнішніх агресорів. Армія — це один з основних елементів стабільного і впевненого розвитку Української держави.

Кожна держава має своє військо. У кожного з них є свої символи, які віддзеркалені у присязі. У воїнів Збройних сил України теж є святі слова, які глибоко переконливо визначають роль і призначення національного війська – служити українському народові. У відповідальний час народ завжди з особливою увагою дивиться на своїх захисників. Діти народу, українські воїни, разом з Україною виступають надійним гарантом суверенітету і цілісності держави. Для них служіння народу – найвища честь, покликання, обов'язок.

Свято Збройних сил України – це данина пам'яті тисячам воїнів, які загинули в битвах за свободу, волю та незалежність України.

Розробка виховного заходу „Є ПАМ'ЯТЬ, ЯКІЙ НЕ БУДЕ КІНЦЯ”

(присвячений 65-річчю Перемоги у Великій Вітчизняній війні)

(за розробкою Шафігулоїної С.С.)

Мета: формування патріотичних якостей у школярів, виховання патріотичної свідомості.

Оформлення:

Плакати: „Є пам'ять, який не буде кінця”, „Ніхто не забутий, і ніщо не забуде!”

Музичне оформлення: Д. Шостаковича „Новоросійські куранти”, „Священна війна”, „День Перемоги”.

Хід заходу

Звучить музика Д. Шостаковича „Новоросійські куранти”

Ведучий: Ми тут з тобою не тому, що дата

Як злий осколок, пам'ять палить у груді.

До могили невідомого солдата

Ти у свята й у будень день прийди. Пам'ятай!

Він захистив тебе на полі бою,

Упав, ні кроку не ступив назад.

І ім'я є цього героя -

Великої Армії солдат.

М.Ісаковський

Ведуча: Щороку наш народ кланяється великим тим рокам, хоча пройшло вже 65 років. Є пам'ять, який не буде кінця, от чому ми сьогодні зібралися в цьому залі.

Ведучий: Бувають події, які по закінченні десятиліть стираються з пам'яті людей і стають надбанням архівів. Але є події, значення яких не тільки не зменшується згодом, а, навпроти, з кожним роком здобувають особливу значимість, стають безсмертними.

Звучить пісня „Священна війна”.

Ведуча: 22 червня 1941 року на нашу країну обрушився удар небаченої в історії армії вторгнення: 190 дивізій, понад 4 000 танків, більше 47 000 знарядь і мінометів, близько 5 000 літаків, до 200 кораблів.

Ведучий: Усі від мала до велика встали на захист нашої Батьківщини: добровольці йшли на фронт, учорашні школярі ставали солдатами.

Ведуча: Крок за кроком згадуємо, день за днем,

Вибух за вибухом, смерть за смертю, біль за болем,

Рік за роком, обпалені вогнем,

Рік за роком, що омиті кров'ю.

Ми не просто згадуємо день війни,

Не для сліз і мемуарів згадуємо.

Люди миру згадувати про нього повинні.

Ми про нього всій Землі нагадуємо!

Ведучий: Жахи війни неможливо було б пережити без віри в перемогу, надії й любові...Любов зігривала серця фронтовиків, змушувала їх боротися й захищати Батьківщину.

Ведуча: До нас із вами теж дійшли відгомони війни. Ще живі ветерани, учасники Великої Вітчизняної війни. І сьогодні ми їх запросили до нас у гості.

Вручення квітів ветеранам.

Ведучий: А тоді, у військові роки, це були веселі, молоді хлопці та дівчата, зовсім не схожі на героїв...Але це були герої, вони прийняли на свої плечі всі тяготи воєнного часу. Вони пліч-о-пліч стояли на смерть!

Ведуча: Ці безсмертні подвиги героїв описані художниками, поетами, письменниками. Їхні імена на віка ввійшли в історію світової культури й літератури.

Ведучий: Ні, це не заслуга, а удача —

Бути дівчині солдатом на війні.

Ні, не заслугою в той лиховісний рік,

А вищим щастям вважали дівчата

Можливість померти за свій народ!

Уривок із твору Бориса Васильєва „А зорі тут тихі” у виконанні учнів 8-го класу.

Ведуча: Горнили „До бою!” труби полкові,

Військовий грім котився над країною.

Вставали в строй хлопчиська бойові -

На лівий фланг, у солдатський строй!

Уривок із твору Валентина Катаєва „Син полку” у виконанні учнів 7-8 класів.

Ведучий: Для багатьох солдатів майбутнє не наступило. Вони віддали свої життя за те, щоб це майбутнє наступило для нас!

Ведуча: Погаслими листами вітер грає,

Дощем заливним вінки заливає,

Але немов вогонь у підніжжя - гвоздика!

Ніхто не забутий, і ніщо - не забуте!

Хвилина мовчання.

Ведучий: Пам'ятайте!

Через століття, через роки, -

Пам'ятайте!

Про тих, хто вже не прийде ніколи, -

Пам'ятайте!

Ведуча: Не плачте!

У горлі стримуйте стони, грікі стони.

Пам'яті полеглих будьте гідні!

Звучить пісня „День Перемоги” у виконанні учасників заходу.

По закінченні – чаювання з ветеранами. Покладання квітів до меморіалу Пам'яті.

Розробка виховного заходу „ВОЇНИ-ІНТЕРНАЦІОНАЛІСТИ”

(за Філатовою О.О.)

Мета: формування в підлітків патріотичних якостей, виховання любові до Батьківщини, відповідальності, поваги до воїнів-захисників.

Хід заходу:

Звучить пісня М. Муромова „Афганістан” у виконанні учнів 7-8 класів.

Ведуча: В Афганістані й у нас на Батьківщині добре знають про мужність і відвагу наших воїнів - інтернаціоналістів. Вони прийшли на захист цієї Демократичної Республіки із грізною першокласною зброєю. Але сильніше цієї зброї виявилася добра посмішка радянських солдат, їх міцні на дружбу руки та витримка.

Ведучий: Сувора земля Афганістану,

Доліни, кручі, гірські відрогі.

Нічний похід - коротенький привал,

Важкі військові дороги.

Ведуча: Ми виконуємо свій солдатський борг,

Солоний піт очі нам застеляє,

Але нехай побачить ворог і нехай він зрозуміє,

Як українці живуть і вмирають.

Ведучий: Служба радянських військ в Афганістані була нелегка. Це й різко мінливі погодні умови, бій і короткі перепочинки. Вони, ризикуючи власним життям, рятують афганських людей похилого віку, жінок та дітей від рук бандитів. Роблять подвиги, гідні слави своєї Батьківщини.

Звучить пісня „Хмари” у виконанні учнів 8 класу.

Ведуча: Всі вони були простими й товариськими хлопцями, уважними й добрими.

Ведучий: Їх всі „афганцями” кличуть,

Хлопців з тієї війни.

Їх люди впізнають відразу,

Вони прості, скромні.

Ведуча: Патріотичні почуття до рідної землі й людей, участь у бойових діях розбудили особливі творчі здібності в багатьох воїнів.

Ведучий: У короткий між боями перепочинку,

Дістає пом'ятий зошит,

Обпалений порохом хлопчисько,

Серцем хоче пісню написати.

Ведуча: Написати про вогненні атаки,

Про заповітну радісну мрію,

Про друзів - товаришів солдат,

І про з боєм узяті висоти.

Ведучий. У короткі години відпочинку хлопці склали вірші й співали їх під гітару.

Ведуча. Загубилася десь наша рота,

Серед сірих неприступних гір,

І проводить партполіт роботу

Старенької гітари перебір.

Ведучий. Стихли вибухів гучні удари,

Нас не пощадив важкий бій,

Чудом уцілілу гітару,

Ми знайшли в машині головній.

Звучить пісня під гітару у виконанні учнів.

Ведуча: Які долі встають за цими рядками! Всі труднощі хлопці переносили непохитно, мужньо, героїчно. Звідки вона, відвага й мужність у наших хлопців? Звідки вона у двадцятилітніх?

Ведучий: Наша молодість була недовгою,

Покривалася ранньою сивиною,

Нашу молодість рвало на мінах,

Заливало афганською війною.

Ведуча: Наша молодість неслася тараном,

Розтрощити душманський літак,

Щоб вогонь послабити ураганний,

Падала на ворожий кулемет.

Ведучий: Прямо серцем дуло прикриваючи,

Падала, щоб молодість жила,

Страшна, шалена, зла,

От яка молодість була!

Ведуча: Сьогодні, ми згадуємо про воїнів-інтернаціоналістів, наших земляків, які загинули в Афганістані.

Ведучий: Запам'ятаємо їхні імена й ушануємо пам'ять хвилиною мовчання!

Хвилина мовчання.

Звучить пісня О. Газманова „Офіцери”.

Ведуча. Слово надається нашому земляку, воїнові-інтернаціоналістові, „афганцеві”.

Виступ учасника військових подій. Вручення квітів.

Ведучий: Ми в Новий рік увійшли, як в 45-й,

Ще гримлять ракетні розкати,

Ще строчать безумно автомати,

Ідуть у бій сибірські полки.

Ведуча. Ще горять залізні колони,

Везуть труни Снегурки в спецвагонах,

Сам Дід Мороз, войною обпалений,

Несе в мішку до могилок номерки.

Ведучий. Ще повно поранених у наметах,

Ще не сплять тижнями в халатах,

Лікарі стоять над ранами солдатів,

Процес пішов: той - у труну, той - без руки...

Ведуча. Ще димлять зруйновані хати,

Народ у лиху, знову війна проклята!
 Чим мати бійця перед богом винувата?
 Тепер страждай від горя й туги...
Ведучий. Ми в Новий рік увійшли, як в 45-й,
 Але є одна лиховісна деталь:
 Тоді ніс смерть нам фюрер біснுவатий,
 Тепер своїх батуге наша сталь...
Виступ учасника військових подій. Вручення квітів.
Ведуча. Я постійно над питанням мучуся
 І все ніяк не знаходжу відповідь,
 Але чому від нас ідуть кращі?
 Ідуть у мир втрат і страшних лих.
Ведучий. Жорстокого божевілля повно
 І вірити так не хочеться, що десь,
 Ще гуляє по землі війна,
 Що десь нещадно вбивають.
Ведуча. Стріляють із засідки й в упор,
 Для тих хлопців, що жити лише починають,
 Уже підписаний смертний вирок.
 Не терплять душі й тіла пробоїн -
 Адже це так не важко зрозуміти!
 А як буває нескінченно боляче
 Рідних і близьких назавжди втрачати...
Ведучий. Отямиться ж люди! Благаю!
 Передчасна смерть нам не потрібна!
 Але знову до труни голови схиляють
 Сива мати й діти, і дружина...
Ведуча Але горю повинен наступити кінець
 І переможе добро! Я в це вірю.
 Жаль, що загиблих доль і сердець
 Уже ніхто не відшкодує втрату!
 Звучить пісня І. Матвієнко й М. Андрєєва „Давай за...”.
 По закінченні - чаювання з воїнами-інтернаціоналістами.

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ЕКСКУРСІЙ, ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА ВИХОВНОЇ ПРАКТИКИ ДЛЯ УЧНІВ

В експериментальних школах для учнів 7-8 класів проводилася екскурсійна діяльність з такої тематики:

- Екскурсія до Бабиного Яру та на територію колишнього Сирецького концтабору для радянських військовополонених – місць масових розстрілів жертв фашизму (11 вересня).
- Похід місцями, пов'язаними з героїчною обороною Києва від фашистських загарбників і зустріч із ветеранами війни.
- Екскурсія до Музею Великої Вітчизняної війни, присвячена визволенню України від німецько-фашистських загарбників.
- Екскурсія – похід з метою ознайомлення з святинями, осередками культури рідного краю.
- Відвідування виставки майстрів народної художньої творчості.
- Етнографічна експедиція „Шевченкознавство в ріднім краї” (збір матеріалів).

Підлітки готували доповіді:

- „Виникнення українського козацтва та Запорозької Січі”
- „Запорізька Січ у другій половині XVII ст. - на початку XVIII ст. Кошовий отаман І. Сірко”.
- „Українська держава Гетьманщина за часів Д. Апостола й останнього українського гетьмана К. Розумовського. Ліквідація Запорізької Січі”.

- Для учнів 7-8 класів проводилися творчі конкурси, круглий стіл, історичні читання, шкільні вечори:
- Творчі конкурси з музичного та образотворчого мистецтва на тему „Історія та культура рідного краю”.
- Шкільний конкурс стінгазет, присвячений історії Українського козацтва.
- Конкурс „Нумо, хлопці!” (До Дня Збройних Сил України).
- Круглий стіл на тему „Українське козацтво міфи та реалії”.
- Історичні читання, присвячені Дню Українського козацтва.
- Шкільний вечір, присвячений ювілею Т. Г. Шевченка „Великий кобзарю, ти завжди в нашій пам'яті, ти завжди в наших серцях”.

Вечір „Видатні вчені України, рідного краю”.

Участь підлітків в проектній і пошуковій діяльності, урочистих заходах, присвячених річниці перемоги у Великій Вітчизняній війні:

- „Визволення краю від німецько-фашистської окупації”;
- „Невідомі герої Великої Вітчизняної війни”;
- „Українці – герої Великої Вітчизняної війни”;
- „Велика Вітчизняна війна у сімейних альбомах”. (Фотоколаж);
- „Лісні і поезія Великої Вітчизняної війни” (Вечір для учнів 7-8 класів).
- Організувати книжкові виставки у шкільних бібліотеках, „Ми - єдиний народ”, „Історія: вчора, сьогодні, завтра”, „День Соборності України – символ національного єднання українського народу”.

АНАЛІЗ ПРОМІЖНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ФОРМУВАЛЬНОГО ЕТАПУ ЕКСПЕРИМЕНТУ ЗА ТЕМОЮ „ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ”

Таким чином, в результаті формувального експерименту нами була застосована система виховних форм і методів виховної роботи, яка дозволила залучити учнів 7-8 класів до патріотичних цінностей через включення їх до активної предметно-перетворювальної, народознавчої, краєзнавчо-пошукової, проектної діяльності. Вона дозволила виявити потенційні можливості старших підлітків, а також сприяла формуванню в них любові до Батьківщини, рідного краю, відповідального ставлення до довкілля, громадянських обов'язків.

Саме в процесі діяльності гуртків, клубної діяльності, виховних годин, „круглих столів”, диспутів та участі у різних напрямках пізнавальної, пошукової, організаторської, суспільно-корисної та інших видів діяльності вдалося суттєво вплинути на уявлення старших підлітків, що в своїй сутності відображає когнітивний компонент патріотизму, загальну мотивацію та практичні вміння і навички суспільно-корисної, громадянсько-спрямованої діяльності.

Шляхом проективних методик, анкетування, аналізу продуктів творчості старших підлітків, спостережень, бесід з учнями та вчителями виявилось, що учні 7-8 класів мають загальне розуміння поняття „патріотизму” вони розкрили його суттєві ознаки через любов і ціннісне ставлення до рідної землі, Батьківщини, як місця народження, готовності працювати на благо України, всіляко підтримувати демократичні, відстоювати власні права, честь і гідність, що становить загальну сутність патріотизму як соціального явища та поняття. Вірними виявилися відповіді на запитання „У чому, на Ваш погляд, проявляється таке явище, як „патріотизм” у 75 % респондентів в експериментальній і 43 % - у контрольній групах.

Отже, старші підлітки усвідомлюють сутність поняття „патріотизму”. До такого вони відносять любов до свого народу, готовність захищати державу від ворогів, знання рідної мови, бажання жити в Україні і працювати на її благо, орієнтацію у напрямках розвитку українського суспільства, в особливостях державного устрою, інтерес до народних звичаїв, обрядів та ін.

У процесі формувального експерименту значна трансформація відбулася і в розумінні патріотичних ідеалів старших підлітків стосовно усвідомлення своєї ролі у житті школи, країни. Старші підлітки беруть активну участь у шкільному самоврядуванні, житті класу,

понад усе цінують, знають і вміють відстояти свої права, справедливість, любов, дружбу. Таким чином, у семи і восьмикласників суттєво змінилися пріоритети ідеалів, особливо в експериментальній групі, оскільки такими виступають перш за все якості життєвої активності, самореалізації і саморозвитку особистості. Проте близько 49,5 % респондентів у контрольній групі не визначилися щодо власних ідеалів в житті.

У контрольній групі хоча і відбулися певні зміни у трансформації ідеалу патріота, все ж домінуючими виявляються гроші і матеріальне благополуччя (38,3%). На жаль, надто малим є зростання такої складової ідеалу, як вірність служінню Батьківщині (15,1%).

В результаті суспільно-корисної, громадянсько-спрямованої, краєзнавчо-пошукової діяльності, діяльності із збереження пам'яток культури помітно зросла патріотична спрямованість ідеалу учнів експериментальної групи. Вони бачать ідеал у служінні Батьківщині (49,7%), тобто вони глибше ознайомилися з рідним краєм. Все ж матеріальне благополуччя, у зв'язку з кризовими явищами в економіці, соціальній сфері має досить стійку тенденцію (24,1%). Разом з тим, старші підлітки чітко орієнтуються на майбутнє, тому сімейне благополуччя теж має показник до зростання (27,2%).

Серед учнів контрольної групи домінуючим виявляється матеріальні статки (43,3%). Надто низьким є показник виявлення ідеалу у служінні Батьківщині (12,1%). Тривожним є той факт, що значна частина учнів 7-8 класів не має ідеалів (29,7%). Такі домінанти пояснюються кризовими явищами і відсутністю системи формування патріотичної свідомості та накопичення досвіду патріотичної діяльності в старших підлітків.

Позитивним результатом формувального експерименту є й те, що учні 7-8 класів експериментальної групи серед історичних осіб, життя яких було прикладом служіння Батьківщині, крім видатних людей в Україні (Т. Шевченко, М. Грушевський, Б. Хмельницький) назвали і державних діячів минулого князів Володимира Ясне Сонечко та Ярослава Мудрого, княгиню Ольгу, митрополита Іларіона.

Старші підлітки з контрольної групи до п'яти державних діячів минулого віднесли Богдана Хмельницького, Івана Мазепу, Івана Сірка, Михайла Грушевського, Максима Залізника. Все це дає підставу стверджувати, що якісні показники в експериментальній групі значно зросли, а в групі контрольній вони залишилися на попередньому рівні.

Загалом повну відповідь про п'ять історичних осіб, життя яких є прикладом служіння Україні, дали 79,6% респондентів експериментальної групи і 38,2% - групи контрольної. Це засвідчує те, що учні 7-8 класів контрольної групи не в повній мірі оволоділи такою складовою патріотизму, як історична пам'ять.

Суттєво, що в результаті формувального експерименту значно зросла кількість взірців для наслідування серед батьків, вчителів, державних діячів в експериментальній групі і, частково, ці показники збільшилися і в контрольній групі. Важливим є те, що старші підлітки експериментальної групи чіткіше здатні виявляти взірць для наслідування. Такими вони вважають, крім політичних діячів, власних батьків, вчителів, Президента України, зірок естради, ветеранів Великої Вітчизняної війни, видатних історичних осіб, але кожен десятий учень з контрольної групи, на жаль, не визначився в такому наслідуванні, що свідчить про певну апатію і відсутність оптимізму, віри у світле майбутнє. Очевидно, даються взнаки прогалини у цьому напрямку виховної діяльності.

Результати формувального експерименту засвідчують, що старші підлітки здатні до рефлексії, самооцінки та адекватної оцінки інших. Тому на запитання „Чи є серед Ваших знайомих люди, чиє життя могло слугувати взірцем для патріотизму?” ствердно відповіли 78,8% учнів 7-8 класів експериментальної групи та 37,9% респондентів контрольної групи.

Певні зміни відбулися у процесі формувального експерименту у розумінні старшим підлітками державного устрою України. Учні 7-8 класів чітко усвідомлюють, що живуть у президентсько-парламентській країні, знають державні атрибути (Герб, Гімн, Прапор України). В експериментальній групі учні 7-8 класів переконані, що демократія - це свобода слова і думки, влада народу та рівність всіх громадян перед Законами Держави. Між іншим, респонденти із контрольної групи відносять до демократії, крім рівноправ'я, можливість робити що хочеться, а 19,3% із них не дали відповіді.

Суттєвим є той факт, що в результаті формувального експерименту значно зросла самооцінка власного патріотичного зростання старших підлітків. Тому запитання „Які з

Ваших вчинків можна віднести до числа патріотичних?», повну відповідь дали 87,2% учнів 7-8 класів (серед таких: здатність допомогти людям похилого віку, рідним; надання допомоги товаришу та ін.), але серед учнів 7-8 класів контрольної групи цей показник є значно нижчим. Очевидно, дається взнаки той факт, що учні контрольної групи неповною мірою оволодівають людинознавчими знаннями.

У результаті формувального експерименту у старших підлітків значно поліпшилися такі складові патріотизму, як гідність, гордість, справедливість, відповідальність, що є основою громадянськості, патріотичної свідомості і національної свідомості, а також здатність молодих людей до ідентифікації з українським народом. Вивчення рідного краю, поглиблене знайомство з історичними пам'ятками столиці нашої держави Києва дозволили їм глибше усвідомити таку ознаку патріотизму, як готовність до захисту своєї Вітчизни.

Рівень патріотичної свідомості значно вищий в учнів 7-8 класів експериментальної групи (85,1%). Це пояснюється насамперед залученням старших підлітків до різноманітної діяльності патріотичного спрямування (з вшануванням ветеранів Великої Вітчизняної війни, допомогою ветеранам в інтернаті для людей похилого віку, постійним пошуком документів і матеріалів для поповнення шкільної кімнати Бойової Слави, написанням рефератів і творчих робіт на історичну і військово-патріотичну тематику та ін.). Цьому сприяв передусім розвиток у старших підлітків дослідницьких, пошукових та практичних вмінь, які в своїй сутності віддзеркалюють *практичний* компонент патріотизму. На жаль, цей показник у контрольній групі становить лише 55,2%.

Дещо близькими за своїми показниками є аналіз відповідей респондентів експериментальної і контрольної груп на тест „Назвіть відомі Вам фільми, герої яких були героями своїх Вітчизни,„. За цих умов, ствердними були відповіді 90% респондентів експериментальної групи і 85%) - контрольної.

Варто відзначити, що зміцненню почуття патріотизму, особливо в експериментальній групі, сприяла чітка система взаємодії різних соціальних інститутів (школа, батьки, громадськість, учнівські громадські об'єднання), а також використання новітніх технологій (ділові та рольові ігри, психолого-педагогічний тренінг, участь в конкурсах, конференціях, пошуковій діяльності, предметно-перетворювальній діяльності та ін.).

В результаті цього в учнів 7-8 класів чіткіше стали виявлятися внутрішні мотиви патріотичного спрямування (любов до рідного краю, повага до батьків, вчителів, відомих людей регіону, потреба у позитивних перетвореннях у сфері культури, навколишнього середовища та ін.). Це позначилось і на формуванні патріотичних переконань старших підлітків, яке виявилось у відчутті приналежності їх до Української держави.

На запитання „Чи турбує Вас майбутнє України?“ понад 90,6% респондентів як експериментального так і контрольних навчальних закладів відповіли „так“, що також є свідченням високого патріотизму на рівні мотивації почуттів (емоцій).

На запитання: „Чи пов'язуєте Ви своє майбутнє з Україною?“ відповіді розподілились так, понад 89,1% респондентів у експериментальній групі і 67,3% у контрольній групі пов'язує своє майбутнє з Україною. Причому, в експериментальній групі цей показник значно вищий.

В результаті формувального експерименту суттєві позитивні зміни відбулися і в мотивації старших підлітків. Саме завдяки різним видам пізнавальної, предметно-перетворювальної, громадської, суспільно-корисної, красназавчо-пошукової, волонтерської діяльності в експериментальній групі чіткіше стали виявлятися особистісні і суспільно-значущі мотиви як внутрішні. Тому в процесі бесід та анкетування (запитання: „Якби Ви були Президентом, щоб Ви зробили для України?“, „Якою Ви бачили Україну через 5 і 25 років?“, „Чи залежить від Ваших дій майбутнє України?“, „Чи залежить від Вас Ваше майбутнє?“) виявлені позитивні тенденції у розвитку оптимізму як спрямованості патріотизму учнів 7-8 класів.

У підвищенні внутрішньої мотивації старших підлітків суттєвим чинником є також не лише координація дій у системі „Школа - Учень“, але й постійна діяльність шкільних психологів та шкільних педагогів, а також чітка взаємодія з державними молодіжними та громадськими молодіжними об'єднаннями.

Природно, що дані чинники в контрольній групі, на жаль, не в повній мірі враховані, тому і кількісні показники серед учнів цієї групи значно нижчі.

У процесі використання системи форм і видів розвитку патріотизму в експериментальній групі у процесі позаурочної діяльності, включення учнів 7-8 класів до суспільно корисної (волонтерської) пошуково-краєзнавчої діяльності (патріотичного спрямування) та діяльності зі збереження пам'яток культури; залучення старшокласників до науково-дослідницької роботи (в рамках МАН) вдалося зміцнити динаміку зростання всіх компонентів (когнітивного, практичного, емоційно-мотиваційного) патріотизму як генералізуючої особистісної якості.

У контрольній групі, у котрій здійснювалася позаурочна виховна діяльність у рамках традиційної виховної шкільної системи, на жаль, показники, хоча і мають тенденцію до зростання, проте їх динаміка є надто повільною, а кількісні показники мають коливання (позитивного зросту) у межах 10-15%. Це пояснюється передусім відсутністю спеціально створених психолого-педагогічних умов та неповною мірою включення особистісно-сутнісних сил до діяльності самих учнів.

Загалом в експериментальній групі утвердилася пряма залежність: чим активніше включаються старші підлітки до різноманітних видів діяльності, тим успішніше формуються їхні переконання. Вони переживають почуття гордості, що і є основою утвердження їхніх патріотичних переконань.

К.І.Журба

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ У ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї І ШКОЛИ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

На сучасному етапі національно-духовного відродження України все більшої гостроти набуває проблема формування у школярів патріотизму у взаємодії сім'ї і школи. Причиною багатьох кризових явищ притаманних українському соціуму є криза патріотичної свідомості молоді, яка потребує нагального вирішення. Успішне виховання патріотичних якостей у дітей неможливе без участі сім'ї як у вихованні власних дітей, так і в демократичних процесах, які відбуваються в Україні.

Виховання патріота і громадянина є одним з провідних завдань національної освіти, що знайшло своє підтвердження у розпорядженнях Кабінету Міністрів за 2010 р. „Деякі питання військово-патріотичного виховання учнів загальноосвітніх навчальних закладів”, „Деякі питання організації навчально-виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах у зв'язку з впровадженням 11-річного терміну навчання”, Державній національній програмі „Освіта” („Україна ХХІ століття”), Законах України „Про освіту”, „Про загальну середню освіту”, „Концепції виховання особистості в умовах розвитку української державності”, „Концепції громадянського виховання особистості”, „Концепції патріотичного виховання” підкреслюється необхідність виховання у підростаючого покоління любові до Батьківщини, формування громадянського обов'язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина-патріота України як світоглядного чинника розвитку культурного і творчого потенціалу нашого народу.

Патріотизм характеризує рівень розвитку нації, процеси державотворення. Водночас патріотизм характеризують етнічна приналежність та прив'язаність індивіда до рідної домівки, землі. Традиційно патріотичне виховання забезпечувалось родинним вихованням, національною культурою, традиціями, звичаями, соціальними інститутами, законами тощо.

Любов до Батьківщини є визначальною синтетичною якістю громадянина і патріота, що поєднує емоційно-моральне і дієве ставлення до себе, до сім'ї, до інших людей, природи і суспільства. Любов до Батьківщини поєднується з вірою у її розквіт, майбутнє.

Безпрецедентним документом, на якому виховувалося не одне покоління українських патріотів була „Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика” 1710 року. Для порівняння Конституція США була прийнята 1787 р. Конституція Пилипа Орлика складається з преамбули, 16 статей та присяги, де зокрема зазначається :

„...- бути до решти відданим і вірним нашій Вітчизні і ревню дбатиму про суспільне благо і соборність матері Малоросі;

- не входить у жодні змови з чужими державами і народами, а також у межах Вітчизни, що замишляли б їй згубу і будь-яке лихо;

- шанувати гідних і особливо заслужених перед Вітчизною та виявляти, як велить звичай, прихильність усьому – значному і меншому – товариству побратимів...” [23, с.77].

Педагогічна наука також не залишалася осторонь цієї проблеми, про що свідчать праці К.Ушинського, Г.Ващенко, І.Огієнка, С.Русової, П.Юркевича та ін.

У своїй педагогічній концепції П.Д.Юркевич, обмірковуючи засади розбудови держави, дійшов висновку: „Держава підтримує своє існування й історичне значення спочатку арміями; потім вона усвідомлює могутню силу капіталу й опікується розвитком народного добробуту; нарешті вона переконується, що до цих умов її сили і значення має долучатися ще одна умова, до того ж найважливіша і нічим іншим незамінна: умова ця є народна освіта” [36, с.6]. На його думку патріотичне виховання повинно формувати у людини певну культуру, яка дає право на силу і свободу, на блага і досконалість, на певність у сьогоднішні і на віру у велике майбуття [36, с.8-9].

Таке виховання на думку педагога здійснюється у сім'ї, школі, церкві, суспільстві, однак сім'я відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки є природним середовищем перебування дитини. „Певний дух сімейства, дух народний, особливе коло досвідів, яке поєднує ці, а не інші властивості клімату, ґрунту, відповідні форми занять” [36, с.81] – все це формує дитину, визначає її ставлення до оточуючого і має враховуватися у патріотичному вихованні дітей.

Так, К.Д.Ушинський стверджував „якщо немає людини без самолюбства, так немає людини без любові до батьківщини, і ця любов дає вихованню вірний ключ від серця людини і могутню опору для боротьби з його поганими природними особливостями” [31, с.89]. Педагог був переконаний, що любов до Батьківщини має поєднуватись зі знанням мови, мистецтв, народних традицій і звичаїв. Ним вперше було обґрунтовано поняття „малої батьківщини” і запроваджено батьківщинознавство як навчальний предмет у початкову школу.

Співзвучні думки К.Д.Ушинському знаходимо у працях І.Огієнка (1882-1972 рр.) „Українська культура”, „Наука про рідномовні зв'язки”, „Дохристиянські вірування українського народу”, в яких висвітлюються проблеми виховання у дітей шанобливого ставлення до рідної мови, національної ментальності, гідності, патріотизму. Провідну роль у патріотичному вихованні І.Огієнко відводив сім'ї, адже саме в ній дитина вперше чує рідну мову, долучається до споконвічних традицій, вчиться шанобливо ставитися до батьків, родичів, сусідів.

Особливістю педагогічних поглядів І.Огієнка було те, що він пов'язував патріотичне виховання дітей з релігійним.

У науковий обіг вчений ввів таке поняття як рідномовне виховання: „Найцінніший ґрунт для духовного виховання сильного характеру – то рідна мова. Пильнуйте ж виховувати такі потрібні для нації сильні характери, виховуючи дітей тільки рідною мовою. Особа, що не зросла на рідній мові, загублена для нації, бо ціле життя буде безбатченком, і справи рідної нації їй будуть чужі” [22, с.26]. І.Огієнко працював над створенням гуртків рідної мови, добре відомими є 10 заповідей цих гуртків:

– Мова – то серце народу: гине мова – гине народ.

- Хто цурається рідної мови, той у саме серце ранив народ.
- Літературна мова – то головний двигун культури народу.
- Уживання в літературі говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації.
- Народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися нацією
- Для одного народу мусить бути одна літературна мова.
- Головний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї літературної мови.
- Стан літературної мови – ступінь розвитку народу.
- Як про зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу, судять найперше з культури його літературної мови.
- Кожний свідомий громадянин має дбати, щоб навіть у найменшій оселі працював „Гурток плекання рідної мови”.

Педагогічні ідеї І.Огієнка залишаються вагомими і важливими для виховання патріотизму у дітей в умовах сучасних модернізаційних змін.

Вагомий внесок у розвиток вітчизняного патріотичного виховання зробила С.Русова, яка вважала, що „національне виховання виробляє у дитини не подвійну хистку моральність, а міцну цілісну особу. Воно не утискає думку дитини у вузькому шовінізмі: навпаки, після правдивого національного виховання дитина звикає кохатися в народних скарбницях і шукатиме цих культурних скарбів і у других народів” [26, с.60].

Досі точаться дискусії навколо спадщини Д.Донцова, відомого своїми націоналістичними поглядами, визнанням аристократії кастовості на противагу демократії, класократії, націократії. Водночас Д.Донцов пов'язує занепад козацтва зі втратою ознак правлячої верстви або їхнім охолопленням. Він вважає безглуздими „фантоми народньої честі, народньої гордості, народніх прав і обов'язків”. Критикуючи М.Грушевського і М. Драгоманова Д.Донцов писав: „Не маючи в собі комбативності (до питання „Як”), ні власного формуючого ідеалу (до питання „Що”), ні претенсії творити з себе формуючу касту суспільности (до питання „Хто”), не могли вони стати ковалями нової суспільности на базі куняючих в масі історичних традицій” [7, с.53]. Критикуючи демократію, Д.Донцов зауважував, що саме вона викорінила аристократію, але не створила принципово нової моралі, зруйнувала культ держави, створила культ сірої людини і матеріалізму, що призвело до руйнацій. Хоча його праці не позбавлені серйозних помилок так і не набули поширення в Україні, втім націоналістичні рухи в Україні і досі керуються його положеннями.

На противагу Д.Донцову, М.П.Драгоманов (1841-1895 рр.) застерігав, що сама по собі думка про націю не може привести людство до свободи та правди для всіх. На його думку потрібно прагнути чогось загальнолюдського, що було б вище над усіма національностями та могло б гармонізувати їхні відносини. У роботі „Чудацькі думки про українську національну справу” він дискутує з націоналістами і пише: „А поки, що таке людиноненависне національніцтво шкодить тим, що будить до нас ворожі спочуття й у наших сусідів, тоді як тепер навіть на війні треба вменшувати ненависть проміж людьми...” [34, с.476]. М.П.Драгоманов зробив значний вклад у розроблення етичних засад патріотизму, він вчив українську молодь „стояти ногами й серцем на Україні, свої голови держати в Європі, а руками обіймати всю Слов'янщину” [8, с.170].

Ця дискусія набула розвою і в концепції українського персоналізму О.Кульчицького, який визнавав, що геополітичне розташування України на перехресті історичних шляхів психологічно впливало впродовж століть на життєву ситуацію української людини, яку сучасна екзистенціальна філософія влучно назвала „межевою”. Досліджуючи соціопсихічні, культуроморфічні та глибинно-психічні чинники української психології, дійшов того висновку, що „особливого забарвлення набуває „комплекс меншовартості” внаслідок розходження між самооцінкою власного

внутрішнього світу і внутрішнього життя, якій українець завдячує своєю інтроспекційною здатністю та розмірним багатством внутрішнього переживання, традицією даремності національних зусиль (у школі українського поціновування) меншовартісному і менш оцінному „зовнішньому світові”. Комплекс меншовартості має, таким чином забарвлення „комплексу кривди” [16, с.158-159]. Все це породжує тенденцію „надолуження” і „над компенсації”, що відображено в теорії і практиці націоналізму. На думку вченого пізнє входження України в європейський простір, дасть можливість уникнути помилок, допущених Європою у своєму розвитку і дозволить піднести любов до Батьківщини на якісно новий щабель.

Проблемі патріотичного виховання приділялась належна увага і у працях представників української діаспори. Так, В.Янів у роботі „Українська вдача і наш виховний ідеал” наголошував на тому, що виховання у школі та сім’ї має бути в першу чергу патріотичним і державницьким, а не конфесійним, ідеологічним чи конкретним партійно-політичним.

Ідеї патріотичного виховання набули розвою і у працях Г.Ващенка, який наголошував на пріоритетності формування у молоді патріотизму. У своїй роботі „Виховний ідеал” педагог формулює положення, які би сприяли патріотичному вихованню молоді:

- державна незалежність, можливість для українців вільно творити своє майбутнє;
- об’єднання всіх українців незалежно від їх проживання, віри, соціального стану в єдину спільноту;
- справедливий державний устрій, який би забезпечував права і свободи громадян;
- високий рівень народного господарства, який би забезпечував добробут громадян;
- духовний розвиток українського народу;
- високий релігійно-моральний рівень українського народу;
- високий рівень здоров’я українського народу [3, с.175]. На думку Г.Ващенка всі ці положення давали б можливість виховувати підрастаючі покоління українців з метою досягнення „блага Батьківщини”.

Григорій Ващенко розрізняв патріотизм стихійний, несвідомий і свідомий. На його думку, „несвідома любов до Батьківщини полягає в тому, що людина органічно зростає з рідною природою, своїми землями, в першу чергу зі своєю родиною і сусідами, з національними традиціями, світоглядом і мовою. Ця любов, будучи навіть стихійною, несвідомою, часто досягає великої напруженості” [3, с.179]. Ця любов стає основою свідомої любові до Батьківщини, справжнього патріотизму. Справжній патріот любить свою Батьківщину такою, якою вона є, не відвертаючись від неї у щасті і в біді. „Справжній патріот, - писав Г.Ващенко, - не обмежується пасивною любов’ю до свого краю і народу, до його сучасного й минулого, до його мови й культури. Він активно працює для свого народу, прагнучи підняти його культуру й добробут, перетворювати його негативні риси й вдосконалювати риси позитивні. Для патріота дорога честь своєї Батьківщини і він захищає її і словами і ділом... Кожний народ, як і кожна людина, має своє покоління. Справжній патріот мусить знати його і всі свої сили спрямовувати на здійснення цього покликання. Найвищою формою патріотизму є жертвенна любов до Батьківщини” [2, с.138].

Радянський педагог А.Макаренко вважав виховання патріотизму у дітей пріоритетним напрямком своєї педагогічної діяльності: „...Кожний виховний крок у нас повинен бути пронизаний патріотичним вихованням, і якщо це не так, то це виховання... нікуди не годиться. Якщо мені говорять, що у мене все добре, але нема патріотичного виховання, то я повинен це розуміти так, що вся робота зовсім нічого не варта” [18]. На думку видатного педагога, у вихованні патріотизму у дітей важливим є формування організаторських навичок, які є найбільш потрібні для справжнього патріота своєї країни, „людини-творця на благо своєї Батьківщини”, зокрема почуття відповідальності за доручену справу, взаємодопомоги, прагнення до раціоналізації і удосконалення

виробництва тощо. Кожен підліток повинен бути сміливим, мужнім, чесним, працьовитим патріотом. Все це доноситься і виховується у них через виховання колективу, програму людського характеру, участь у виробничій праці [21, с.135]. Ідеї А.Макаренка є цінними і для сучасної школи.

Велика заслуга належить В.Сухомлинському, котрий розвивав ідеї патріотичного виховання в сім'ї, формування синівської любові і вірності Вітчизні через причетність до життя народу, його історії, слави: „У кожного з нас Вітчизна починається з чогось маленького, начебто неказистого і непримітного; в життя кожного з нас назавжди до останнього нашого подиху входить щось єдине і незмінне, як груди матері, як її ласкавий дотик, як рідне слово. Це наш рідний куточок, втілюючий в себе живий образ нашої Вітчизни” [30, с.21]. Видатний педагог відмічав роль сім'ї у вихованні патріотизму у дітей і звертав увагу на спільні зусилля сім'ї і школи. „Та коли вікно у світ розчинятимуть не тільки вчитель, а найближчі люди, то почуття патріотизму формуватиметься в дитини на особливо міцній основі” -, писав В.О.Сухомлинський [29, с.31].

Продовжуючи справу В.О.Сухомлинського, Олександр Антонович Захаренко, дав власне визначення національного патріотизму, який він розумів як „любов до патріотів країни, до її народу, гордість за своє, за досягнення в науці, спорті, медицині і т.д.” Педагог ввів до обігу поняття „практичного або дієвого патріотизму”, який „розпочинається від батьківської садиби, хати, села, міста України”, а також реальний патріотизм, який бере свій початок „з лелечиноного гнізда, що примостилося на телефонному стовпі або на батьківській хаті” [11, с.213]. Джерелами патріотизму, на думку педагога, можуть бути національні традиції, рідна мова, національна культура, батьківський дім, природа. Велику увагу приділяв педагог організації пошукової діяльності та створенню експозицій шкільного музею, Дошки пам'яті, які би впливали на виховання відповідних почуттів у дітей.

У „Десяти заповідях синам” О.А.Захаренко писав:

- Любіть Україну – вашу власну державу. Не на словах, а на ділі, роблячи все, аби вона була процвітаючою, міцною, багатою, незалежною, розумною і щасливою;

- Україна має залишатися нащадкам такою ж прекрасною, якою вона зараз є. Намагайтеся кожне узлісся, кожне водоймище, луки чи поле зробити красивими. Не допускайте до влади невігласів, яким байдуже, що буде після вас. Допоможіть суспільству зберегти генофонд нації;

- Менталітет – слово, яке міцно ввійшло в українську мову. Це щось схоже на характер і темперамент нації. Його треба частково підправити, щоб не виглядати серед інших народів дикунами або звіроподібними людьми;

- Любіть своїх дітей..., любіть своїх дружин...;

- До кінця днів поважайте батьків;

- Батько й мати залишаються для вас святыми все життя до останніх днів [11, с.213].

В останні роки з проблеми патріотизму школярів, формування його в учнів загальноосвітньої школи захищено ряд дисертаційних робіт (В.Гуменюк, В.Каюков, В.Кіндрат, В.Коваль, М.Павленко). Актуальним у цьому зв'язку є дослідження В.Каюкова, який теоретично обґрунтував та експериментально апробував оригінальну систему засобів розвитку патріотизму (на героїчних традиціях українського козацтва).

На терені СНД до проблеми патріотичного виховання звертаються Л.Алімова, Є.Белозерцев, І.Валєєв, Г.Волков, І.Льїн, М.Нікандров, В.Третьяков та ін.

Проблеми патріотичного виховання дітей та молоді в сучасних соціокультурних умовах досліджуються І.Бехом, Т.Гавлітіною, Л.Костенко, Н.Михайличенко, В.Постовим, Ю.Руденком, Г.Сагач, В.Ткаченком, І.Хлистуном, К.Чорною та ін. Особливо важливим у цьому зв'язку є запропоноване І.Бехом поняття „моральна задача” як форма суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя та учня, результатом розв'язання якої є здатність вихованця до усвідомленого й добровільного прийняття суспільних цінностей, що сприяє його особистісному розвитку загалом і формуванню патріотизму зокрема.

Ю.Руденко, аналізуючи проблеми сучасного патріотичного виховання, дійшов висновку, що там, де немає систематичного і послідовного патріотичного виховання дітей, підлітків і юнаків, виникає забуття гуманістичних традицій, волелюбних заповідей предків, неповага до національних цінностей і святинь, поширюється денаціоналізація, деморалізація і знедуховлення молоді. Якщо у дошкільному і молодшому шкільному віці не розв'язується задача патріотичного виховання, то у підлітковому віці важко, а то й неможливо надолужити прогаяне. „Учні, в яких з раннього віку не виховані почуття любові до рідного краю, до природи, пошани до історичного минулого, захоплення героїчними вчинками попередніх поколінь, як правило не дорожать рідною мовою, культурою, не відчують духовного зв'язку зі своїм народом. Їхню свідомість вражає відчуття національної меншовартості, неповноцінності. Глибоко не задумуючись над своїми діями і вчинками, вони з меркантильних, вузько прагматичних причин забувають рідну мову, культуру, стають відступниками рідного народу, зраджують Батьківщину” [25, с.322].

Л.Костенко, аналізуючи негативні тенденції у формуванні патріотизму, меншовартісності, звертає увагу на те, що українців віками витіснили з життя шляхом фізичного знищення, духовної експропріації, генетичних мутацій, цілеспрямованого перемішування народів на її території, внаслідок чого відбулася амнезія історичної пам'яті і якісні втрати самого національного генотипу. Образ української нації спотворювався віками, їй приписувалася мало не генетична тупість, не відмовлялося в мужності, але інкримінувався то націоналізм, то антисемітизм. Велике диво, що ця нація на сьогодні ще є, вона давно вже могла б знівелюватися й зникнути. Фактично це раритетна нація, самотня на власній землі у своєму великому соціумі, а ще самотніше в універсумі людства, яка чекає своїх філософів, істориків, соціологів, генетиків, письменників, митців [14, с.183].

Водночас Л.Костенко відстоює історичну правду, виступаючи проти міфотворчості стосовно долі українського народу, його історії та буття.

Які б тут не були стовпотворіння,
Хто б звідки не накочував сюди,
А люд був корінний тут, бо коріння
В такому ґрунті глибоко сидить.

Які тут не прокочувались орди!
Яка пройшла на землях цих біда!
Мечем і кров'ю писані кросворди
Ніхто уже повік не розгада.

Немає дій, немає фактів голих,
Усе дійшло у вимірах легенд.
Але в курганах скіфських – не монголи,
На пекторалі теж – не Орієнт.

Повірить можна в будь-яку легенду.
Теорій напридумувать на трьох.
Не можна брати істину в оренду
І сіяти на ній чортополох [13, с.209].

Д.В.Чернилевському імпонує думка В.В.Розанова про виховання патріотизму на основі релігійності. Зокрема вчений вважає, що між школою і сім'єю у цій справі існує антагонізм. „Школа як державний заклад надає всій справі виховання і навчання книжний характер, обтяжуючи пам'ять і пізнання дітей формальними знаннями. Як результат, у них втрачається „смак до життя” [33, с.69]. Щоб школа успішно вирішувала поставлені на неї задачі, необхідно, за В.В.Розановим, виховання в ній побудувати на зразок сім'ї, яка має основний вплив на дитину. Батьки збагачують досвід підростаючого покоління, пробуджують і направляють його життєві інтереси. Окрім цього в сім'ї здійснюється взаємне виховання і збагачення батьків і дітей. Важливою умовою виховання в сім'ї є

висока культура батьків. Лише сім'я, яка турбується про власну культуру здатна виховати у дітей патріотизм.

З релігійно-демократичної позиції розглядає патріотизм О.Вишневський, переконаний у тому, що „найвищою формою патріотизму є почуття, що сягає рівня жертвності, коли для блага Батьківщини людина готова терпіти муки і навіть іти на смерть” [4, с.246]. Педагог виділяє три різновиди патріотизму.

Етнічний патріотизм ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної мови, культури, до власної історії тощо. Цей патріотизм започатковується природою як відчуття родовидових ознак народу, що є вродженими. Ці ознаки розвиваються повноцінно, якщо дитина виростає у національно свідомій і національно орієнтованій сім'ї, навчається в українській школі.

Територіальний патріотизм ґрунтується на любові до того місця на землі, до місцевості, ландшафту, клімату тощо, дек людина народилася. Для людини, як, зрештою, і для деяких інших живих істот, рідним стає все те, що вона сприймає найперше, найраніше.

Державницький патріотизм ґрунтується на державному самовизначенні особистості і ставить за мету виховання і розвиток в дітях державного світогляду і державного почуття – того вищого патріотизму, який ґрунтується на державній ідеології і пов'язується з поняттям громадянськості. Державницький патріотизм на думку О.Вишневського пом'якшує і згладжує не тільки природні міжетнічні протиріччя, але й тертя, пов'язані з майновим станом окремих людей, об'єднуювальну силу [4, с.246-248].

Погляди вченої знайшли підтримку у працях В.Г.Постового, який переконаний, що патріотичне виховання у контексті сьогодення має значення саме тому, що „Україна століттями перебувала в колоніальних і напівколоніальних умовах, де сама приналежність до українства піддавалась моральній, громадянській та духовній девальвації, де на землях України українці піддавались зросійщенню, колонізації та іншим формам денационалізації.

Педагог розкриває патріотизм у контексті духовного, чуттєво-емоційного і вольового виховання в родині і школі. На його думку патріотизм це є особлива форма вираження емоційно-вольових почуттів і одночасно психічний стан, явище, що виявляється в якостях і властивостях характеру, моральних нормах поведінки і діяльності дітей і молоді кожного громадянина країни. На думку Постового В.Г. духовною основою патріотизму виступає уся сукупність культурних явищ, в яких живе людина: мова, фольклор, музика, танці, звичаї, традиції і обряди та особлива система психічних і побутових взаємовідносин особи в сім'ї [24, с.190].

Схожих поглядів дотримується і Г.Сагач, яка висловила думку, що складовими патріотичного виховання підрастаючого покоління є українська ідея, державна незалежність України, самопожертва в боротьбі за свободу нації, готовність захищати Батьківщину, єдність поколінь на основі віри в національну ідею, почуття національної гідності, історична пам'ять, громадська національно-патріотична активність, пошана до державних та національних символів, до Державного Гімну, любов до рідного культури, мови, національних свят і традицій, пошана до Конституції України, підтримка владних чинників у відстоюванні незалежності України та розбудові атрибутів державності, орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави і розвиток народного господарства, прагнення побудувати справедливий державний лад, протидія антиукраїнській ідеології, готовність стати на бік народів, які борються за національну свободу, сприяння розвитку духовного життя українського народу, дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи, увага до зміцнення здоров'я громадян України [27, с.254].

У своїх роботах В.М.Ткаченко виокремлює три види патріотизму:

- етнічний патріотизм (усвідомлення власної причетності до етносу, його мови, культури історії);

- територіальний патріотизм (співвіднесення власного життя з певною місцевістю, ландшафтом, кліматом тощо);
- державний патріотизм (формування державницького, громадянського світогляду) [9, с.634].

Досліджуючи особливості патріотичного виховання у позашкільних закладах, Т.Гавлітіна визначає національно-патріотичне виховання підлітків як цілеспрямований і свідомо здійснюваний процес організації і стимулювання активно-творчої діяльності підлітків, оволодіння ними знаннями про культурно-історичний досвід українського народу, формування у них ціннісного ставлення до Батьківщини, суспільства, самих себе та праці.

На її думку національно-патріотичне виховання – це вироблення в особистості підлітка потреби активно діяти для влаштування власного життя і розбудови держави, проявляти, оцінювати, аналізувати вчинки, людські якості, суспільно політичні явища з точки зору патріотизму і національних цінностей [6, с.26-27]. Вчена також висловила думку, що патріотичне виховання може бути ефективним за умови взаємодії усіх суб'єктів виховного процесу.

Вивчаючи динаміку розвитку патріотичної рефлексії у школярів, Михайличенко Н.В. визначає її як самоусвідомлення індивідом душевного стану, своїх вчинків, самоаналіз та сприйняття спільних психологічних особливостей менталітету, осмислення свого минулого, нинішнього і майбутнього та приналежності до своєї нації, до свого народу. На думку дослідниці на патріотизмові школярів негативно позначаються відсутність одного з батьків у сім'ї, конфлікти, низький рівень життя, відсутність єдиних вимог до виховання власних дітей, ставлення до держави, історії України, політичних і економічних змін, народних традицій і звичаїв у родині.

У контексті нашого дослідження інтерес представляє дисертаційне дослідження І.Г.Хлистуна „Національне виховання в родинях української еліти (кінець XIX – початок XX століття)”, де авторка висловлює слушну думку стосовно того, що еліта є окремою категорією людей, котрі дбають у своїх галузях діяльності про патріотичне виховання, забезпечують передовий розвиток народу, організують і створюють сприятливі умови і гарантії гідного майбуття нації, утверджують ціннісність і розвивають мову, історичні і творчі традиції, звичаї, культуру, державницьку ідею тощо.

Узагальнюючи родинний досвід дослідниці досить ґрунтовно розкрила основні напрями патріотичного виховання, де психологічний напрям визначає розвиток таких якостей особистості, як відповідальність, пасіонарність, розуміння своєї місії перед народом; етичний – зосереджується на формуванні манер поведінки, мовленнєвому етикеті, шляхетних якостях, моральності, особистому прикладі; світоглядний – виявляє освіченість, роботу над собою, певну просвітницьку діяльність; етнокультурний напрям характеризує розвиток національної свідомості, патріотизму, духовності, збереження та збагачення народної культури та традицій.

Ми поділяємо думку К.І.Чорної, котра констатує створення передумов для оновлення змісту й технологій патріотичного виховання, в центрі якого особистість дитини як найвищої цінності. На думку дослідниці, систему патріотичного виховання визначає національна ідея як консолідуючий чинник розвитку суспільства і нації в цілому. Однак наряду з позитивними змінами вона відмічає певні проблеми і протиріччя „Головна з них полягає в тому, що нинішнє підростаюче покоління дорослішає, втрачає в житті нового, ціннісно невизначеного суспільства. Стара суспільна система зруйнована, нова лише задекларована Конституцією. Перехід від державно-планової до ринкової економіки здійснюється на фоні корупції, правового нігілізму, зухвалого обкрадання населення. За таких умов термін „патріот” нерідко вживається з іронією. Це породжує у молодих громадян невпевненість в завтрашньому дні, психологічний дискомфорт, комплекс національної меншовартості та особистої неповноцінності, зневіру в цивілізоване життя на Україні, бажання назавжди покинути Батьківщину [1, с.16-17]. Виходом з цієї ситуації

може бути випереджальне патріотичне виховання у поєднанні зі свободою особистості, демократією, гуманізмом, через забезпечення усіх демократичних прав і свобод на принципах національної спрямованості, гуманізації, самоактивності і саморегуляції, культуровідповідності, полікультурності, соціальної відповідальності.

Таким чином, патріотичне виховання спрямоване на формування у дітей любові до Батьківщини, прагнення її розбудувати, формувати імідж України як європейської держави, дбайливо ставитись до рідної землі, оточуючих людей, мови, традицій, культури; нести відповідальність за долю України.

Патріотичне виховання школярів в теорії педагогічної науки і практики відображає складний і багатогранний процес становлення, розвитку та самоідентифікації особистості у контексті становлення і розбудови Української держави. Ефективність патріотичного виховання дітей забезпечується єдністю дій сім'ї і школи, що допоможе протистояти різноманітним деструктивним впливам, спрямованих на спотворене сприйняття національних цінностей, мови, культури, історії, самої Вітчизни тощо.

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Розвиток національної освіти в Україні, формування нових громадянських і суспільних відносин вимагають адекватного їм родинного і шкільного виховання, побудованого на принципах народності, науковості, історизму, природовідповідності, культуровідповідності, гуманізму і демократизму. Громадянське суспільство визначає і мету виховання, яка полягає у формуванні особистості з високою гуманістичною свідомістю, національною гідністю, патріотичними поглядами і діяльністю, доброзичливим ставленням до людей, чесною, розумною, порядною і фізично досконалою, з добре розвиненими творчими здібностями і здатністю до самотворення, тобто людини духовної, творчої індивідуальності із власним поглядом на світ, із бажанням змагатися з іншими людьми та їх випереджати, із внутрішньою необхідністю ставити собі питання та шукати відповіді на них, чи ставити собі завдання і розв'язувати їх [37, с. 27].

Виховання патріотизму у молодших підлітків як в сім'ї, так і в школі повинно враховувати індивідуальні нахили і здібності дітей, здійснюватись рідною мовою, в атмосфері доброзичливості і взаєморозуміння, з опорою на народні і сучасні педагогічні надбання, національну і світову культуру, вселюдські і національні цінності.

Школа сьогодні покликана, в першу чергу, стати осередком полікультурного виховання, в тому числі, самовизначення і самореалізації кожної особистості. У навчально-виховному процесі головний акцент має переноситись із засвоєння певної кількості знань на виховання особистості з урахуванням її унікальної природи, і вже на цій основі формувати у неї патріотичні цінності, творчу і самотворчу діяльність. У змісті сучасної середньої освіти пріоритетними мають бути світоглядна пізнавальна діяльність, усвідомлення необхідності виховання нової генерації підростаючого покоління, сформованого на засадах любові до України, „коли дитина у самого життя навчається змінювати, вдосконалювати умови цього життя, підвищуючи його якість, а не пристосовуватись до умов, що склалися” [19, с.14].

Вже сьогодні стало очевидним, що орієнтація сучасної школи на виховання патріотизму часто підмінюється зовнішньою атрибутикою, а глибинний зміст духовних цінностей українського народу – елементами народного побуту, аксесуарами, національною символікою; особливості ж світогляду, ментальність, ставлення до життя – відірваними від культурного і історичного контексту окремими обрядами і народними піснями. Зміст навчально-виховного процесу школи перенасичений громіздкими навчальними планами, розрахованими на середньостатистичного учня, а не на конкретну індивідуальність. Сучасна школа спрямовує свої зусилля на розвиток інтелекту, а не світобачення особистості, що обмежує і збіднює її вплив на вихованця і все більше

віддаляє вчителя і учня, школу і родину. Однак, глибокою помилкою було б нехтувати багатомісячним досвідом школи у вихованні дітей і дорослих, недооцінювати її виховний потенціал, оскільки школа була і залишається тим соціальним інститутом, який допомагає дітям у підготовці до життя. Тому подолати кризу, яку сьогодні переживає школа повинно і суспільство, і сучасна українська родина, які кровно зацікавлені у такому ціннісному вихованні.

Що стосується української родини, то можна сказати, що вона стоїть у центрі глобальних економічних, політичних та культурних змін, які відбуваються в державі і являється тією найменшою клітиною у житті суспільства, його основою, яка через власну культуру, мову виявляє духовну суверенність і власну самобутність у вирішенні таких завдань як:

- виживання (своєчасне реагування сім'ї на суспільні зміни і їх коригування, з тим, щоб не стати жертвою того чи іншого суспільного устрою);
- регулювання (громадська і політична активність з метою забезпечення функціонування родини у житті суспільства);
- виховання підростаючого покоління;
- передача історичного і життєвого досвіду;
- забезпечення засвоєння і функціонування основних моральних цінностей родини, що проявляються у ставленні один до одного та до країни і її долі в цілому.

По-справжньому суверенний і духовно сильний народ „складається з сильних сімей, свідомих свого покликання” [12, с.199-200], для яких стрижневими у спільному житті є такі основні духовні елементи як: закон вірності; обов'язок дружини (чоловіка) доглядати хворого члена сім'ї; допомога старшим членам сім'ї; піклування про потомство; забезпечення прав і інтересів дітей та умов для їх морального розвитку; виконання обов'язків перед сім'єю і суспільством; творчий пошук, самовдосконалення і самотворення; взаємопідтримка і спільне долавання труднощів; збереження цілісності сім'ї і гармонійних стосунків.

Ці елементи є важливою складовою системи, в якій формується особистість, її патріотичні почуття, а також розвивається її життєва активність і спрямованість на майбутню соціальну діяльність та розбудову України.

Шлях до духовного відродження суспільства неможливий без переоцінки всієї системи життєвих цінностей, пов'язаної із зміцненням і оздоровленням суспільства, а також з визнанням важливості і значення виховання і розвитку патріотизму кожної особистості. Таке виховання, в першу чергу, потребує дослідження специфіки молодшого підліткового віку.

Вивчення проблеми виховання патріотизму у підростаючого покоління дає можливість стверджувати, що зміст сучасного виховання, як зазначає Б.Т.Ліхачов, обумовлюється, в першу чергу, характером і організацією життя суспільства [17, с.7] і полягає у передачі і засвоєнні досвіду попередніх поколінь прийдешніми, формуванні любові до України, рідної домівки, вихованні і розвитку гуманістичних якостей, тобто виховання виступає спрямовуючою силою у розвитку особистості відповідно до вимог часу, суспільства; організує і визначає її життєдіяльність, пріоритети; відбирає необхідний матеріал для виховання особистості патріота в реальних життєвих умовах, а також нейтралізує і коригує різноманітні негативні впливи.

Відповідно до цього, зміст виховання визначає його структуру, яка відображає: досвід і пріоритети людства, нації, особистості; основних вихователів (родину, педагогів), суб'єкти виховання, основного учасника виховання патріотизму – дитину; соціальне і природне середовище; педагогічну діагностику; методику виховання патріотизму; організацію процесу виховання, тобто спільні дії всіх учасників виховного процесу; практику виховання і самовиховання. Отже, зміст і структура виховання дають

можливість визначити педагогічні умови, найбільш сприятливі для виховання патріотизму особистості молодшого підлітка.

Сучасна педагогічна література не визначає чітких меж підліткового віку, не існує єдиної думки щодо розподілу підлітків на групи. Наприклад, О.Власкін виділяє такі три групи у підлітковому віці: перша – з 9 до 12 років; друга – з 13 до 15 років і третя – з 16 до 17 років, тоді як Б.Ліхачов окреслює передпідлітковий вік – з 8 до 11 років і безпосередньо підлітковий – з 11 до 14 років. Звернення до спеціальної літератури свідчить, що більшість вчених дотримуються точки зору, відповідно до якої підлітки поділяються на дві основні групи: молодших і старших підлітків, але й у цьому разі не спостерігається однотайності. Наприклад, А.Краковський відносить до молодших підлітків дітей віком 11-12 років, а до старших – 12-14 років; В.Абраменко – відповідно 11-13 і 14-16 років; Т.Гурляєва – 12-14 і 14-18 років; Д.Ольшанський, О.Хромова – 11-12 і 13-15 років. На нашу думку, до молодших підлітків можна віднести дітей 10-12 та до старших – 13-15 років.

Підлітковий вік характеризується труднощами росту і соціального дозрівання. Так, молодші підлітки значною мірою прагнуть відмежуватися від усього підкреслено дитячого. „Намагання бути і вважатися дорослим – стрижнева особливість особистості підлітка, яка виражає його нову життєву позицію щодо людей, навколишнього світу, визначає зміст і спрямованість соціальної активності, систему прагнень, переживань” [10, с.8].

У цьому ж віці у дітей спостерігається якісний стрибок у стилі мислення від конкретного до абстрактно-образного, що також створює сприятливі умови для виховання патріотизму.

Дітей 10-12 років хвилює те, як їх сприймають ровесники, дорослі. Їх патріотичні цінності і поведінка залежать, значною мірою, від пріоритетів загалу. Прояви сваволі, негативізму, впертості виступають одночасно і засобами самоствердження і захисною реакцією на непедагогічні дії дорослих. З'являється самокритичність і невдоволеність собою. Молодші підлітки усвідомлюють власні недоліки і роблять спроби для їх подолання, але швидко відмовляються від цих намагань, якщо окреслена ними мета може бути досягнута тільки у віддаленій перспективі.

Характерною рисою дітей цього віку є прояв інтересу до особистих переживань, романтичних пригод, фантазування. Дружба виступає найбільшою моральною цінністю у взаємостосунках дівчат з дівчатами, а хлопчиків з хлопчиками. Майбутнє сприймається ними у певній відірваності від реального сьогодення і найчастіше не впливає на мотивацію поведінки.

Дедалі більшого значення для них набувають моральні ідеали, втілені в конкретних людях, яким вони намагаються наслідувати. Однак робота над собою носить епізодичний несистематичний характер. Діти молодшого підліткового віку схильні часто міняти взірці.

Для них характерним є бажання стати популярними, відомими, престижними. Саме цим пояснюється прагнення здійснити нестандартний вчинок, захоплення чужим героїзмом і таке ін. Діти цієї вікової категорії гостро реагують на оцінку їхніх вчинків батьками, педагогами, однолітками, близькими людьми. Для них важливо відчувати значимість власної родини, пишатися нею. Саме через завищені вимоги до батьків, гостру критичність підлітків у сім'ї можуть виникати конфлікти, ситуації непорозуміння. Потреба у самоствердженні і відчутті власної значимості разом з гіпертрофованим почуттям власної гідності виявляються у відстоюванні за будь-яких умов власної автономності і незалежності.

Діти цього віку можуть виступати у ролі борців за правду і справедливість, їх приваблює культ сили. В той же час, вони чуйно реагують на доброту, чуйність,

проявляють вдячність. Л.Виготський так охарактеризував особливості розвитку дітей цього віку: „Ключ до психологічного розвитку підлітка у його інтересах, які формують нову систему рушійних сил, мотивів діяльності, визначають спрямованість особистості. Інтереси набуваються, змінюються, а разом з ними розширюється коло речей і форм діяльності, які раніше були нейтральними для дитини, а тепер, на стадії перехідного віку, стимулюють її поведінку” [5, с.221].

Розглядаючи особливості підліткового віку, необхідно відзначити ще одну обставину, на яку звертають увагу медики, педагоги, психологи. Йдеться про так звану акселерацію, тобто прискорення фізичного, статевого і розумового розвитку.

Криз у вихованні патріотизму молодших підлітків на сьогоднішній день поглиблює і ряд суперечностей, що виникли на суспільному рівні і продовжують діяти на родинному, освітньому і особистісному рівнях. Сюди входять:

- зниження рівня виховання патріотизму, яке, зокрема, обумовлене суперечністю між традиційними моральними принципами української сім'ї, її опозиції до держави і реаліями сьогодення;

- руйнація старих суспільних і патріотичних ідеалів і невизначеність нових;

- невідповідність між вимогами суспільства виховати особистість громадянина і патріота та невідповідністю до здійснення такого виховання інститутами сім'ї, школи і суспільства в цілому;

- суперечність між сліпо запозиченими західними релятивістськими освітніми програмами і потребами нашого суспільства, ментальними рисами вдачі української молоді;

- невідповідність розвитку і виховання інтелектуальних та патріотичних якостей дітей в сучасній школі;

- спрямованість виховних програм на усереднення учнів і завданням виховати яскраву індивідуальність;

- невідповідність декларованих закликів політиків і державних діячів їхнім переконанням і діяльністю;

- суперечність між високими вимогами до педагогів у вихованні патріотизму у дітей і відсутністю єдності виховних програм, підходами до виховання у педагогічних колективах та їхньою розмежованістю з батьками;

- розбіжність між потенціалом знань, створених наукою, і їх використанням в педагогічній практиці батьків і вчителів;

- суперечність ідеалів сучасної української сім'ї, школи і соціуму;

- неузгодженість між бажанням виховати особистість патріота і втратою зв'язку з народним ґрунтом;

- суперечності у визначенні героїв України та тлумаченням їхньої діяльності, життєвих позицій в різних регіонах України;

У підлітків можна виділити суперечність між їхнім уявленням про життя і самою життєвою реальністю, бажанням „бути” і „здаватись”, що є причиною їхніх радикальних поглядів.

Вивчення сучасної української сім'ї в онтогенезі показало, що створення необхідних педагогічних умов виховання патріотизму у дітей молодшого підліткового віку, в основному, залежить від ставлення родини до України і тих процесів, які в ній відбуваються, визначення власної громадянської активності, політичних поглядів, зорієнтованості на демократичні і моральні цінності.

На основі проведеного дослідження, теоретичного аналізу джерел, узагальнення спостережень і експериментальної роботи нами розроблено типізацію сучасної сім'ї, в основі якої лежить ставлення до України. Нижче подаємо цю типізацію з короткою характеристикою кожної групи сімей.

У сім'ях *байдужого* типу не приділяється увага вихованню у дітей патріотичних цінностей. На думку батьків, „батьківщина, там, де добре”. Національна гордість, патріотизм мають місце у житті таких родин, якщо вони дають якийсь зиск (кар'єра, зв'язки, бізнес, пільги тощо). Родинні інтереси відстоюються будь-якою ціною і часто за рахунок когось іншого. Високі матерії вимірюються матеріальними статками. Фальш батьків у ставленні до патріотичних цінностей обертається негативним, цинічним сприйняттям дітьми національних ідеалів, зводить пошуки і потреби дітей до цинічного споживацтва, використовуючи патріотичні гасла там, де вигідно.

Політично зорієнтований тип сім'ї на основі аналізу загальних тенденцій у житті нації обирає вартості тих політичних партій, які, на їхню думку, користуються найбільшою популярністю на даний момент і всіляко доводять свою відданість обраним ідеалам, намагаються зробити політичну кар'єру, але так само легко зрікаються їх, якщо перемагає інша партія чи політичний блок, пропонуючи свої послуги переможцям. Життєве кредо таких сімей „Бути на хвилі” визначає їхній світогляд і зводить пошуки патріотичних цінностей до фетишизму, які часто підмінюються зовнішніми атрибутами (популярна музика, модна вистава, відомі малярські твори, книга-бестселер, куточок природи, де відпочивали видатні особистості тощо). Така гонитва за першістю зводять нанівець патріотичне виховання родини, визначають легковажне ставлення дітей до патріотичних цінностей, виховують пристосуванство і лицемірство у житті і байдужість до істини.

В опозиційному типі сім'ї часто піддаються критиці патріотичні і національні цінності, які сприймаються як щось чужорідне, натомість всіляко вихваляється рівень життя та цінності інших народів і країн, яким надається перевага. Діти і батьки хотіли би жити в іншій країні і не бачать свого майбутнього в Україні. Такі діти презирливо ставляться до українського мистецтва, культури, не цікавляться і не знають життя країни, її проблем і досягнень. Патріотичні погляди і цінності є деформованими.

В патріотично-нав'язливому типі сім'ї прослідковується бажання батьків нав'язати власні погляди на патріотичні цінності, долю України, бачення політичних перепетій, думки стосовно майбутньої самореалізації дітей чи їхнього місця у суспільстві. Причому свої погляди відстоюються і нав'язуються як єдино вірні. Подібний підхід викликає спротив у дітей або стає причиною духовних криз, дезорієнтації у житті, нерозуміння сенсу життя, або бажання жити і чинити по-іншому, не так як того хочуть батьки.

Патріотичний песимістичний тип сім'ї характеризується серйозним підходом і увагою батьків до виховання патріотизму у дітей. Батьки докладають максимум зусиль, щоб виховати дитину-патріота. Їхні погляди знаходять живий відгук та інтерес у молодших підлітків. Проте батьки бачать і аналізують лише негативні сторони у житті країни, бачачи у майбутньому ще більші катаклізми, лиха, небезпеку для власних дітей. Такі батьки вчать дітей виживати у несприятливих природних, соціальних і політичних умовах, що в цілому, хоча і носить позитивний характер, але у своїй основі має той суттєвий недолік, що звужує поняття патріотизму, розуміння власної ролі у житті України.

Патріотичний оптимістичний тип сім'ї поєднує у родинній системі виховання сучасний і національний досвід, знайомлячи дітей з історією і життям світу, країни, рідного міста чи села, прививають любов до рідного краю, що, в свою чергу, позитивно позначається на формуванні патріотичних цінностей. Батьки і діти бачать реальні перспективи розвитку України, вірять у її майбутнє і пов'язують його з долею власної сім'ї. *Патріотичний оптимістичний тип* сім'ї створює ідеальні умови для виховання патріотизму і як у окремої особистості, так і всієї родини в цілому, але слід враховувати й інші важливі умови, які мають значний вплив на цей процес.

Можна виділити суспільні, культурні, педагогічні та родинні умови виховання патріотизму у молодших підлітків.

Так, до суспільних умов можна віднести вплив державної політики, Конституції і основних законів, суспільних пріоритетів, соціального становища родини, інформативного оточення.

Культурні умови включають: врахування особливостей національного менталітету, історії народу, його світогляду, ставлення до духовної спадщини зокрема мистецтва, релігії, різноманітної творчої і добродійної діяльності.

Педагогічні умови повинні враховувати особливості впливу школи і сім'ї. Створення необхідних умов на рівні школи передбачає визначення мети виховання, створення навчальних і виховних програм, спеціальну підготовку вчителів, організацію педагогічної і психологічної допомоги сучасній родині у вихованні патріотизму у підростаючого покоління.

На рівні родини – рівень патріотизму самих батьків, ступінь їх готовності до виховання власних дітей, вибір доцільного педагогічного впливу, спосіб родинного життя, традиції, проектування життє- і самотворення кожного члена родини, а також особисті якості, світоглядні позиції, життєвий досвід і можливості самореалізації.

Таким чином, аналіз психологічних якостей підлітків дає можливість стверджувати, що віковий період від 10 до 12 років, з властивою йому емоційністю, прагненням до самоствердження, почуттям дорослості, формуванням ціннісних орієнтацій, пошуків сенсу життя, активною самотворчою діяльністю і бажанням удосконалитись є найбільш чутливим для виховання патріотизму.

Визначення умов виховання патріотизму у молодших підлітків лише у комплексному вигляді дозволяє створити цілісне уявлення про стан виховання цієї якості в умовах сім'ї і школи, забезпечити підготовку батьків до виконання виховної функції у цьому напрямі, визначити оптимальні шляхи її здійснення.

СТАН ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ

Аналіз сучасного стану формування патріотизму молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи засвідчив, що на сьогодні ця проблема є надзвичайно важливою.

Виховання патріотизму у сім'ї є важливою умовою оздоровлення суспільства в цілому і мікросоціуму зокрема, чому має сприяти весь процес виховання дитини у сучасних умовах.

Патріотизм – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної і незалежної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею.

Патріотизм – складне і багатогранне поняття, один з найважливіших компонентів індивідуального та суспільного способу життя.

На особистісному рівні патріотизм є пріоритетною стійкою характеристикою людини, яка проявляється в її свідомості, моральних ідеалах та цінностях, в реальній поведінці та вчинках. Це звичайний стан повсякденного життя людини. Він виявляється не лише в незвичайних ситуаціях, чи під час війни, а в повсякденному, виконанні особистістю своєї роботи, яка приносить користь і людині, і суспільству. Отже, суб'єктом – носієм патріотизму є сама людина. Завдяки її творчій праці, любові, відданості розвивається патріотизм.

Підготовка дітей до життя у цивілізованому суспільстві залежить від того, наскільки вдалось педагогам створити сприятливі педагогічні умови та прищепити вихованцям любов до Батьківщини, громадянські якості.

Непересічне значення у формуванні патріотизму у молодших підлітків є усвідомлення дітьми своєї любові до України, почуття захищеності і значущості у житті країни, причетності до її долі, почуття обов'язку і відповідальності, правдивості, почуття власної гідності.

Виходячи з цього, система сучасного виховання має бути спрямованою на формування патріотичних якостей підростаючої особистості. Тому, одним із завдань пошуково-розвідувального експерименту виступило з'ясування ролі патріотизму у життєдіяльності і взаємодії сучасної сім'ї і школи. Задля цього нами було здійснено:

- а) анкетування і опитування вчителів;
- б) анкетування, опитування, спостереження дітей;
- в) анкетування опитування батьків;
- г) аналіз планів виховної роботи шкіл.

Оцінюючи результати навчально-виховної діяльності молодших підлітків, слід виходити з пріоритетної спрямованості взаємодії батьків і школи на формування патріотизму у дітей, що включає:

- **когнітивний критерій** визначає любов і ціннісне ставлення до Батьківщини, рідної мови, розуміння особистістю своєї приналежності до долі держави та національної ідентифікації, повага до державних атрибутів та традицій українського народу, інтерес до життя в Україні, її історії, роль сім'ї в житті країни, віра у майбутнє України;
- **ціннісно-смысловий критерій** включає прояв інтересу до історії і культурно-духовної спадщини українського народу, його традицій, звичаїв і моралі, повага до людей, які проживають і працюють в Україні, ідентифікація себе з українським народом та робота над собою;
- **рефлексивний критерій** відображає основні мотиви патріотизму у молодших підлітків (гуманістичні, егоїстичні, конформістські), які впливають на вибір стратегії поведінки, її саморегуляції поведінки, усвідомлення себе громадянином і патріотом України;
- **процесуально-діяльнісний критерій** визначає прив'язаність і любов до рідного краю, повагу та толерантне ставлення до звичаїв, культури, традицій різних народів, що населяють Україну, готовність відстоювати інтереси України і протистояти антиукраїнській ідеології, брати активну участь у суспільно громадській і добродійній діяльності, готовність відстоювати свої права і свою громадянську позицію.

Одне із завдань першого етапу передбачало вивчення дітей підліткового віку з метою діагностики рівнів сформованості у них патріотизму, що зумовило необхідність виявлення наявності (відсутності) певних знань і уявлень, а також співвіднесення їх з реальною поведінкою і мотивацією вчинків. При цьому оцінювався не окремий вчинок, який, так само як і його мотив, міг бути випадковим, а цілий ряд чи сукупність вчинків, що зводило до мінімуму можливість виникнення неадекватної оцінки. Такий підхід давав змогу визначити ставлення дитини до Батьківщини, до природи, до оточуючих, самого себе.

Так, учням 5-6 класів (молодші підлітки) було запропоновано подумати над тим, у чому має виявлятися патріотизм? Відповіді розподілилися наступним чином:

Учні 5-6 класів переконані, що патріотизм має виявлятися у любові до Батьківщини, до України – 74,6%, до рідного краю (міста, села) – 22,5%, у ставленні до обов'язків – 12,7%, ціннісному ставленні до батьків, родини – 10,8%, готовності захищати Батьківщину – 9,9%, у дбайливому ставленні і захисті оточуючого середовища – 9,9%, любові до народу – 9,9%, у відповідальному ставленні до навчання і праці – 9,9%, любові і знанні рідної мови – 12,7%, любові до близьких і оточуючих людей – 8,4%, любові до рідної домівки – 5,6%, шануванні державних символів – 4,2%, знанні історії України –

4,2%, у роботі на благо Батьківщини – 4,2%, у відстоюванні честі країни та перемогах на її честь – 4,2% , в обов'язковій службі в армії – 4,2%, любові до держави – 2,8%, у відданості Україні – 2,8%, героїчних вчинках – 1,4% тощо.

Ще частина учнів, не мала чіткого уявлення про патріотизм, тому трактувала його однобічно через: любов – 8,4%, силу – 4,2%, добро – 2,8%, вірність – 2,8%, доброту – 2,8%, турботу – 2,8%, вірність – 2,8%, мужність – 2,8%, милосердя – 1,4%, інтелект – 1,4%, незламність – 1,4%, сміливість – 1,4%. Не визначились 4,2% та не відповіли 14,1% опитаних.

Серед якостей, які характеризують патріота України у контексті *ціннісного ставлення до Батьківщини*, діти назвали любов до України – 29,5%, готовність на саможертву заради України – 16,9%, готовність захищати Україну – 14,1%, відданість Батьківщині – 14,1%, вірність Батьківщині – 11,3%, служіння Батьківщині – 9,8%, любов до свого народу – 7,1%, готовність відстоювати інтереси України – 5,6%, подвиг заради Батьківщини – 2,8%, готовність допомагати Україні в тяжкі часи – 2,8%, героїзм – 2,8%, прив'язаність до Батьківщини – 1,4%, праця на благо Батьківщини – 1,4%, любов до рідної землі – 1,4%, небайдужість до долі Вітчизни – 1,4%.

У контексті *ціннісного ставлення до оточуючих людей*: чесність – 12,6%, справедливість – 12,6%, добродійність – 11,3%, безкорисливість – 7,1%, втілення ідей добра – 5,6%, шанобливе ставлення до оточуючих – 4,2%, милосердя – 4,2%, дружба – 2,8%, повага до старших – 2,8%, доброта – 2,8%, товариськість – 1,4%, ввічливість – 1,4%, відповідальність – 1,4%, уважність – 1,4%.

У контексті *ціннісного ставлення до природи*: збереження екологічної системи України – 4,2%, любов до природи – 2,8%, боротьба з наслідками техногенних аварій – 1,4%.

У контексті *ціннісного ставлення до себе*: самоповага – 15,5%, розвиток власних інтелектуальних здібностей – 15,5%, совість – 12,6%, фізичний розвиток – 11,3%, мужність – 8,4%, сміливість – 36,6%, відвага – 7,1%, хоробрість – 2,8%, рішучість – 1,4%.

Не відповіли – 19,7%, вважають, що такі якості демонструють лише в кінофільмах – 1,4%, Батьківщина сама не цінує людей, тому вони змушені шукати щастя за її межами – 2,8%, політики відбивають охоту любити свою Батьківщину – 2,8%.

Відповіді дітей на запитання, чи змінилося розуміння патріотизму сьогодні умовно можна розділити на декілька груп.

До першої групи увійшли відповіді дітей, які вважають, що розуміння патріотизму залишається незмінним. Так думає 30,9% школярів, з них 22,5% переконані, що наші громадяни готові захищати свою Батьківщину, 4,2% зазначають, що люди так само люблять свою державу, 1,4% – переконані у тому, що наші співвітчизники, як і раніше, бережуть свою Україну, 1,4% – вважають, що українці ніколи не змінювали свого ставлення до Батьківщини, 1,4% – вказали, що „В усі часи, де б людина не була її тягне на Батьківщину”.

Респонденти другої групи, навпаки, переконані, що патріотизм зазнав певних змін: звичайно змінилося відповіли – 50,6%, трохи змінилося – 1,4% .

Причому позитивні зміни відзначили всього 9,8% опитаних учнів – 5-6 класів, які висловили думку, що тепер люди більше люблять Україну – 8,4%, навчилися відстоювати інтереси своєї країни – 1,4%.

Зміни на гірше відмітили 42,2% школярів. Серед їх відповідей типовими є такі: „Ми перестали шанувати і поважати традиції нашого народу” – 18,5%, „Ми мало робимо на благо держави” – 9,6%, „На сьогодні не лишилося жодного патріота, який би здатен був захищати Батьківщину” – 3,2%, „Люди забули рідну мову, говорять російською мовою” –

2,4%, „Нищатья пам'ятники, патріотів стає дедалі менше” – 1,4%, всі задовольняють лише свої інтереси – 1,4%, люди стали жорстокішими – 1,4%, наша влада змінилася – 1,4%, люди не готові захищати Батьківщину – 1,4%, Україна гине – 1,4%.

Відповіді респонденти третьої групи (11,7%) є маніпулятивними: „все залежить від ситуації” – 4,7%, „для когось змінилося, а для когось ні” – 1,4%, „може, хтось і шанує традиції, якщо хоче зробити політичну кар'єру” – 1,4%, „Все залежить від мети” – 1,4%, „Людина сама обирає бути їй патріотом чи ні – 1,4%”, „все залежить від задоволення власних потреб” – 1,4%.

Не відповіли – 5,4%, не замислювалися – 1,4%.

Для учнів 5-6 класів взірцями патріотизму є Т.Г.Шевченко для 74,5% респондентів, оскільки „він боровся проти кріпацтва”, „боровся за справедливість”, „боровся за волю”, „описував гірку долю України”, „вчив любити Україну”, „був всесвітньо відомим письменником”, для 9,0% – Ю.Тимошенко („вона добра, розумна”, „підкується про Україну”), 7,2% назвали Б.Хмельницького („був гетьманом і боровся за волю і незалежність”, „боровся з ворогами”, для 7,2% – таким взірцем є Андрій Шевченко – відомий футболіст, 7,2% вважають взірцем патріотизму президента („він підкується за всіх українців”), ще 7,2% – Лесю Українку 5,4% – Івана Франка, 3,6% – запорізьких козаків, 3,6% – братів Кличко, 1,8% назвали княгиню Ольгу („вона запровадила християнство”), ще 1,8% Юрія Гагаріна („був мужнім”), 1,8% – О.Мересьєва. Окрім цього взірцями патріотизму діти також вважають своїх рідних (5,4%), однокласників (3,6%), вчителів (3,6%). Не визначились 10,9% опитаних.

Цікавими для нашого дослідження виявилися результати гри „В асоціації”. Найчастіше діти асоціюють Україну з рідною домівкою (14,5%), квіткою (9,1%), пшеничним полем – 7,2%, державними символами (5,4%), великою річкою, Дніпром (9,0%), з великою кулею, що летить (3,6%), рідною землею (3,6%), вишитим рушником (3,6%), з Т.Г.Шевченко (3,6%), квітучим садом з мальвами і розкішними плодовими деревами (9,0%), вербою (7,2%), калиною (29,0%), мамою (3,6%), з картоплею (1,8%), з пташкою (1,8%), з Києвом (1,8%), українською піснею (3,6%), з раєм (1,8%).

Негативні асоціації частіше всього пов'язані з вибухом на ЧАЕС – 5,4%, садом з пов'ялими деревами (1,8%), зруйнованим селом (1,8%). Також діти помилково асоціюють Україну з Росією (1,8%), з іншими країнами (1,8%).

Не визначились – 10,9%, не відповіли – 7,3%.

Ми також попросили дітей підібрати слова, якими вони, зазвичай, називають Україну. Виявилось, що 54,5% – матір'ю, 20,0% дітей називають Україну солов'їною, квітучою, могутньою, безмежною, мальовничою, 20,0% – рідним краєм, 18,1% – Українонькою, 16,4% – рідною домівкою, 15,8% – прекрасною, 7,2% – ненькою, 7,2% – родючою, 3,6% – гармонійною, 3,6% – селом, 3,6% – державою, 1,8% – найріднішою, 1,8% – колоском, 1,8% – калиною, 1,8% – землею матінкою, 1,8% – лагідною.

У ставленні до майбутнього виявляється усвідомлене чи неусвідомлене прагнення до ідеалу. Хоча образ майбутнього відображає не стільки ідеал, скільки сьогоденні потреби, цінності, інтереси молодшого підлітка, перспективи його розвитку. Відповіді на анкету-твір „Якою я уявляю Україну у 2051 році”, який був запропонований учням 5-6 класів, можна розподілити на три групи.

Перша група відповідей (57,0%) – мала політичний характер: „В Україні панує мир і злагода”, „Україна увійшла до складу західних держав Спільного Європейського Дому”, „Україна стала сильною і незалежною державою і з нею рахуються всі західні країни і Росія”, „Україна втратила свою незалежність і знову об'єдналась з Росією”, „Стала членом НАТО”.

Другу групу (21,0%) становили відповіді екологічного спрямування: „Україна перетворилась на країну з екологічно-чистим виробництвом”, „Україна пододала наслідки Чорнобильської катастрофи і врятувала життя всім, хто постраждав в аналогічній аварії”, „Україна перейшла на альтернативні енергоносії”. Проте в іншій частині відповідей, віднесених до цієї групи, висловлювались більш песимістичні погляди: „Все населення України вимерло від радіації, СНІДу, пташиного, свинячого грипу та інших заразних хвороб”.

У третій групі відповідей (17,0%) малюються економічні зміни: „Все стало набагато краще”, „Немає більше безробітних і жебраків”, „Усе дешеве і доступне”, „Україна пододала кризу”, „Батьки розраховалися з кредитами і ми не боїмося втратити квартиру”, „Бандити більше не грабують банки і людей”, „У батьків цікава робота, вони добре заробляють і ми разом багато подорожуємо”. Однак зустрічаються також і песимістичні відповіді: „Половина людей в Україні голодує, немає роботи, житла, тоді як інша – розкошує”, „З’явилося багато безпритульних дітей”, „Дітям доводиться заробляти собі на хліб”.

Життєві плани, а також уявлення підлітків про своє майбутнє є свого роду соціальним прогнозом, ключем до їхнього духовного життя, аналіз якого дає можливість визначити перспективи розвитку підростаючого покоління, його сьогоденні інтереси, потреби, очікування. Узагальнені результати, одержані в процесі дослідної роботи, подаються у таблиці.

Таблиця 1

Характер планів молодших підлітків на майбутнє

№	З чим пов’язують підлітки своє майбутнє	Кількість	%%
1	Освіта	20	4,4
2	Робота	1	0,7
3	Допомогою батьків	4	2,9
4	Розраховують тільки на власні зусилля	6	4,3
5	Покладаються на соціальні зміни у суспільному житті	2	1,4
6	Щасливий випадок, життєве везіння	57	40,7
7	Не бачать перспектив	9	6,4
8	Не визначились	4	2,9
9	Не задумувались на цим питанням	32	22,8
10	Не відповіли	5	3,6
	Всього:	146	100%

На думку молодших підлітків, батьки також пов’язують їхнє майбутнє з освітою (13,4%), цікавою роботою (4,4%), вихованістю (0,8%), сім’єю (0,8%), матеріальною забезпеченістю (7,7%), влаштованістю (5,2%). 21,4% батьків, на думку підлітків, уявляють майбутнє власних дітей світлим, щасливим, радісним; 3,5% – кращим, аніж у них; 0,8% – спокійним, тихим; 0,8% – безтурботним, тоді як 2,6% дорослих не бачать перспектив у майбутньому для своїх нащадків; 0,8% – передбачають труднощі і складні життєві ситуації, з якими доведеться зіткнутись їхнім дітям. Не цікавилися цим питанням 33,4%, не дали відповіді – 4,4%. Всього було зроблено 117 висловлювань.

Причому 82,0% дітей у майбутньому поєднують свою долю з долею України, з них 26,4% хочуть жити тільки в Україні, 23,5% – в селі, 16,1% – в Києві „бо там дуже гарно і люди хороші”, 5,2% – в Криму, 3,6% – в Черкасах, 1,8% – в Харкові, 1,8% – на берегах Дніпра, 1,8% – у Кривому Розі, 1,8% – у Карпатах.

Частина дітей (18,0%) хотіла би жити за межами України, зокрема в Росії, бо там „чудово”, „живуть родичі” – 10,8% Польщі „там легше знайти роботу” (3,6%), в Англії, „тому що там краще жити (1,8%), на Кіпрі „там чисте море, свіже повітря” (1,8%).

На думку дітей, негативно позначаються на іміджі України незадовільна робота Верховної Ради, постійні скандали політиків (23,6%), падіння національної валюти (16,3%), шкідливі звички (16,3%), занепад економіки, закриття заводів і фабрик (9,0%), високий рівень безробіття (9,0%), висока корупція (7,2%), соціальна незахищеність громадян (5,4%), тотальне знищення природи (5,4%), високий рівень злочинності (5,4%), високі ціни і низька зарплатня (5,4%), політична нестабільність (3,6%), неможливість себе реалізувати в Україні (3,6%), погано оснащена армія (1,8%), діяльність президента (1,8%), висока смертність (1,8%), сліпе копіювання Заходу (1,8%).

Не визначились – 16,4%, відповіли – 7,2%.

Кількісний та якісний аналіз рівнів вихованості патріотизму дітей та учнівської молоді за результатами констатувального етапу експерименту показав, що до групи з **високим рівнем** сформованості патріотизму – 6,5% увійшли молодші підлітки, які не тільки мають добрі знання про Україну, політичні і державні процеси, але й вміють їх аналізувати, класифікувати, оцінювати їх роль в житті людини. Для дітей цієї групи характерні сформовані громадянські патріотичні почуття, готовність самостійно діяти так, як необхідно громадянину і патріоту. Діти добре знають свої права і обов’язки і вміють їх відстоювати. Поведінка і мотивація їй адекватні.

Для молодших підлітків з **середнім рівнем** 12,1% характерний добрий розвиток моральних і патріотичних якостей, хоча знання про життя України не повні і не завжди мають струнку систему, вони усвідомлюють роль Батьківщини у своєму житті. Діти цієї групи пов’язують свою долю з майбутнім України. Мотиви дітей бувають ситуативними і залежать від присутності значущих для молодших підлітків дорослих, бажання отримати від них заохочення похвалу, тощо. Тоді як в середовищі однолітків можуть висловлюватися протилежні судження, продиктовані прагненням самоутвердитися. Діти знають і вміють відстоювати свої права, але не завжди відповідально ставляться до своїх обов’язків, намагаючись їх кому-небудь передоручити.

Молодші підлітки з **низьким рівнем** 39,2 % вірно розуміють поняття „патріотизм”, але не пов’язують свою долю з майбутнім України, часто негативно ставлячись до неї. Їхня поведінка не завжди відповідає нормам моралі, а патріотичні почуття є ситуативними і залежать від оцінки і сприйняття оточуючими. Індивідуалістичні почуття і мотиви переважають над патріотичними, що позначається на поведінці. Діти не вміють відстоювати свої права, часто нехтують своїми обов’язками.

До групи з **елементарним рівнем** 42,2% увійшли молодші підлітки, знання яких про Україну і патріотизм є спотвореними або обмеженими. Індивідуалістична мотивація переважає над суспільною. Моральні та патріотичні почуття і поведінка виявляються під примусом і страхом покарання. Вияви патріотизму є швидше імпульсивними, аніж духовною потребою. Діти цієї групи відмежовуються від життя України і не бачать подальших перспектив у житті на Батьківщині. Негативно ставляться до своїх прав і обов’язків.

Один з напрямів констатуючого експерименту передбачав вивчення ролі і можливостей батьків щодо формування патріотизму у молодших підлітків. Відомо, що сімейне спілкування відіграє значну роль у процесі виховання підростаючої особистості. З цією метою вивчався зміст такого спілкування, характер спільних дій дорослих і дітей.

Проведені опитування засвідчили, що для 34,6% батьків важливе значення має духовна близькість з дітьми. Вони намагаються якомога більше спілкуватись з ними, налагоджувати близькі і довірливі взаємини. 38,4% батьків зводять спілкування з дітьми до розв'язання гострих проблем, до проведення виховних моментів. 17,5% батьків обмежують своє спілкування з підлітками вказівками і контролем за навчанням. У 8,8% дорослих членів родин не вистачає часу для спілкування. 0,7% респондентів не відповіли на ці запитання.

Відомо, що для дітей молодшого підліткового віку характерним є прагнення до самостійного освоєння навколишнього світу. Саме цим пояснюється їхній значний інтерес до кінофільмів і художньої літератури, через призму яких вони сприймають реальне оточення, дають емоційну характеристику різноманітним подіям, визначають пріоритети, формують ціннісні орієнтації в тому числі патріотичні. Виходячи з цього, вважали за необхідне виявити знання батьками кола читацьких інтересів своїх дітей. Виявилось, що лише 6,5% дітей за твердженням дітей читають літературу про героїв України, 3,6% – цікавляться історією України, 2,9% – про становлення України як незалежної держави, 1,8% – про наукові досягнення українців, 1,8% – про відомих українських мандрівників, 0,7% – цікавляться літературою про військові події на теренах України, 0,4% – про спортивні досягнення українців, 0,4% – із задоволенням читають твори українських письменників і поетів, тоді як 81,9% дітей молодшого підліткового віку, на думку батьків, не цікавляться літературою патріотичного спрямування.

Обговорення з батьками прочитаного дає підліткам можливість усвідомити отримані знання, зрозуміти незбагненне, пережити емоційні почуття, зробити правильні висновки. Все це, разом узятє, створює сприятливі умови для формування основ духовності у дітей. У процесі констатуючого експерименту було виявлено, що тільки 45,4% батьків регулярно обговорюють з дітьми книжки, 24,8% роблять це від випадку до випадку, 29,8% зовсім не практикують таке спілкування.

Обговорення з батьками прочитаного дає підліткам можливість усвідомити отримані знання, зрозуміти незбагненне, пережити емоційні почуття, зробити правильні висновки. Все це, разом узятє, створює сприятливі умови для формування основ духовності у дітей. У процесі констатуючого експерименту було виявлено, що тільки 45,4% батьків регулярно обговорюють з дітьми книжки, 24,8% роблять це від випадку до випадку, 29,8% зовсім не практикують таке спілкування.

Деякі кращі показники були одержані з приводу спільного обговорення телевізійних передач. Постійний характер таке обговорення має у 60,3% сімей; 6,9% практикують це час від часу і зовсім не обговорюють побачене 33,7%. Такі показники свідчать, що читанню книг у сучасній сім'ї не надається належна увага, існують певні розбіжності між уподобаннями молодших підлітків і читацькими інтересами їхніх батьків. В той же час телевізійні передачі патріотичного характеру з наступним обговоренням їх змісту є досить поширеними у сім'ях, викликають інтерес, бажання поспілкуватись.

Відомо, що молодші підлітки набувають певного життєвого досвіду через знайомство з навколишнім. Тому вони повинні вміти не тільки реагувати, а й аналізувати події, які відбуваються в сім'ї, в соціумі, політичному, культурному, релігійному житті країни, за кордоном. Від батьків значною мірою залежить, яким буде це сприйняття, які висновки зробить для себе дитина, чим керуватиметься у житті. Дослідження цих питань показало, що тільки 31,0% опитаних батьків обговорюють з дітьми родинні проблеми; 27,2% виявляють увагу до подій, які відбуваються в соціумі, в політичному житті України, 25,0% – релігійним питанням. 16,8% респондентів як тематику спілкування з дітьми назвали сферу вітчизняної культури і мистецтва. Заслуговує на увагу той факт, що майже 87,0% батьків намагаються сприяти формуванню світогляду своєї дитини, 2,0% роблять це інколи; 5,0% зовсім не надають цьому питанню жодної уваги, 6,0% не дали відповіді на ці запитання.

Виходячи з проблематики нашого дослідження, одним з його напрямів було з'ясування у батьків необхідних знань про патріотизм і патріотичне виховання підростаючого покоління, вмінь впливати на дитину, засобів цього впливу.

Аналіз відповідей, одержаних на поставлене питання засвідчив, що для 10,5% батьків патріотизм полягає у відданості своїй Батьківщині, 10,5% – любові до рідного села чи міста, 5,3% – захисті інтересів своєї країни і свого народу, 5,3% – любові до рідної землі, 5,3% – в повазі країни, в якій ми живемо, 5,3% – любові до України і народу, 5,3% – любові до Батьківщини, 5,3% – любові до держави, створення умов для процвітання, добробуту, заможності, 5,3% – почуття захищеності громадян, 5,3% – право на власну громадянську позицію. Також 10,5% переконані, що сьогодні патріотів України не має, а 5,3% – висловили думку, що це поняття давно втратило своє значення.

У відповідях на питання щодо засобів виховного впливу на дітей (всього було одержано 1070 висловлювань) найбільша частка припадала на використання роз'яснень (34,1%). Також використовуються такі методи як переконання (24,7%), особистий приклад (15,0%), залучення до різноманітної діяльності (9,3%), заохочення (6,5%), нагорода (5,6%), задоволення вимог дітей (3,3%), покарання (1,0%), спільний аналіз ситуації (0,5%). Слід зазначити, що більшість батьків не використовують все методичне розмаїття педагогічних впливів: один засіб вказали 38,7% батьків, два – 35,7%, три – 19,4%, чотири – 3,1%, п'ять і більше – 3,1%.

У ході дослідної роботи було виявлено, що деякі батьки вважають, що вихованням патріотизму повинна займатись не сім'я, а школа. Для цього, на їхню думку, необхідно створити спеціальну програму (4,2%), постійно виховувати патріотичні якості у дітей (4,2%), більш повно використовувати можливості уроків (10,5%), збільшити кількість уроків громадянського спрямування (6,3%), запровадити уроки батьківщинознавства (10,5%), практикувати відвідування ветеранів ВОВ і Афганістану (4,2%), проводити позакласну роботу на більш високому рівні (2,0%), створити осередки або гуртки з обов'язковими заняттями або уроками патріотизму (6,3%), знайомити молодших підлітків під час спеціальних лекцій і бесід з універсальними і абсолютними цінностями українського народу, народними традиціями, ремеслами, культурною спадщиною (8,3%), використовувати спілкування з людьми, які зробили свій внесок у розвиток культури України (діячами мистецтва, культури, із знаменитими людьми) (4,2%), створити нові дитячі організації відповідно віку, які б ставили перед собою мету формування патріотизму в особистості (2,0%). В той же час, 6,3% батьків не бачать можливостей сучасної школи у патріотичному вихованні підростаючого покоління, вважають, що воно вичерпало себе. 2,0% батьків мають труднощі у висловленні своєї думки з цього приводу.

На думку батьків, вихованню патріотизму у дітей заважають телевізійні передачі (10,5%), само суспільство (10,5%), ставлення держави до своїх громадян (5,3%), ставлення батьків до цього питання (5,3%), не об'єктивні знання історії України (5,3%), недовіра до державної політики і самих політиків (5,3%). Не бачать ніяких завад – 15,8%, не визначились – 10,5% респондентів.

При вивченні стану досліджуваної проблеми важливе місце відводилось аналізу педагогічного досвіду вчителів, співпраці школи з сучасною українською сім'єю, впливу цього процесу на формування патріотизму у молодших підлітків. З цією метою вчителям експериментальних класів було запропоновано відповісти на ряд запитань, пов'язаних з поняттям патріотизму, його змістом, проявами. Робилось це з метою конкретизації ступеню готовності і обізнаності вчителів з даною проблемою, виявлення знання ними загальних і специфічних психологічних особливостей сучасних молодших підлітків і їхніх батьків, а також з'ясування розуміння ними суті виховних завдань, які покликана вирішувати сьогодні школа.

Більшість педагогів переконана, що суть сучасного виховання патріотизму полягає у формуванні свідомих громадян, здатних на самопожертву, героїзм, відданість народним ідеалам.

Проведені опитування, бесіди засвідчили, що значна кількість вчителів вважають, що школа може досягти певних успіхів у вихованні патріотизму у молодших підлітків за допомогою застосування традиційних форм і методів роботи (на уроках, під час занять у предметних і художніх гуртках) і не потребує створення спеціальних програм, розробки відповідної методики. Але при цьому, все ж зазначалось, що для досягнення конкретної мети патріотичного виховання слухними можуть бути також різноманітні бесіди, диспути про історію України, героїв України, її культуру, демократичні процеси, євро інтеграцію тощо.

Певне занепокоєння викликав той факт, що далеко не всі вчителі можуть об'єктивно охарактеризувати моральні якості своїх учнів, визначити рівень їхньої патріотичної сформованості тощо. Це спричинило необхідність проведення спеціальної роботи в методологічних семінарах і методичних секціях, практикумах, організації самостійного вивчення педагогами рекомендованої літератури, результати якої (33,0% проти 2,6% на початковому етапі) свідчать про підвищення рівня готовності вчителів до виховання патріотизму у молодших підлітків, до проведення відповідної роботи з батьками. Результати проведеного на цьому етапі діагностуючого зрізу (проаналізовано 380 відповідей) подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Соціально-економічні і педагогічні суперечності, які впливають на стан виховання патріотизму у молодших підлітків на сучасному етапі

№ п/п	Суперечності	Відповіді вчителів у %%
1	Суперечність між високими моральними принципами і реаліями сьогодення	31,6
2	Суперечність між глибокою економічною кризою, в якій перебуває країна, і необхідністю виховання високих патріотичних ідеалів у молоді	18,4
3	Протириччя між потенціалом знань, які накопичені педагогічною наукою, та використанням їх у практичній діяльності батьків і вчителів	13,2
4	Невідповідність ідеалів сім'ї і школи у ставленні до Батьківщини і держави	7,9
5	Суперечність між вимогами суспільства виховувати громадянина, патріота і невідповідністю до здійснення такого виховання інституту сім'ї, школи і суспільства в цілому	5,3
6	Невідповідність закликів педагога і його особистих переконань	2,6
7	Не дали відповіді	21,0

Хоча названі вище суперечності і не дають повної картини всіх труднощів виховання патріотизму молодших підлітків, вони все ж є спробою аналізу і осмислення цього процесу з боку вчителів загальноосвітньої школи.

Як видно з узагальнених результатів таблиці 2, вчителі на перше місце поставили суперечність між високими моральними принципами і низьким рівнем життя. На їхню думку, низький рівень життя, поступове зубожіння значної частини населення веде до спаду патріотизму та боротьби за існування.

„Економічна нестабільність, - відмітила вчителька однієї з експериментальних шкіл – призводить до того, що чесна праця високоосвіченої людини не забезпечує їй гідного

рівня життя. Держава демонструє повну байдужість до долі громадян, які проживають в Україні і за її межами”.

На думку багатьох респондентів, Українська держава, переживаючи глибоку суспільну і економічну кризу, „не може приділяти належну увагу вихованню патріотизму у дітей в сім’ї”, а саме виховання патріотизму у молоді часто суперечить буденній дійсності, де панує культ грошей, жадоба наживи.

На думку деяких вчителів, відсутність досвіду патріотичного виховання у батьків і певна некомпетентність у цьому напрямі педагогів, виступає важливою причиною низького рівня патріотизму сучасних дітей і молоді. Не отримуючи необхідного морального досвіду, знань від дорослих, підростаюче покоління повинно самостійно шукати шляхи для свого патріотичного зростання, що призводить не тільки до самовиховання, а й до багатьох помилок і розчарувань, перегинів у ставленні до людей іншої національності. В цій ситуації великого значення набуває розвиток теоретичної і практичної педагогіки, яка б давала можливість як батькам, так і вчителям спрямовувати і коригувати процес виховання патріотизму у молодших підлітків. Запорукою успішності цього процесу може стати узгоджена взаємодія школи і сім’ї, їх єдність у досягненні спільної мети, що забезпечується міцними і змістовними контактами між педагогами і батьками.

Серед методів, які застосовувались на констатуючому етапі роботи, важливе місце посідало вивчення планів виховної роботи класних керівників експериментальних класів (всього було проаналізовано 63 плани). Як засвідчують одержані результати, 43,0% педагогів на перше місце поставили індивідуальну роботу з батьками, проведення консультацій, бесід. 23,0% вчителів у напрямі співробітництва з сім’ями учнів, віддають перевагу участі батьків у масових заходах школи, класу, гуртків. Для 13,0% головною ланкою є батьківські збори, 10,0% – педагогічний всеобуч батьків, 7,0% – відвідування сімей учнів, 3,0% – робота з батьківським активом, 1,0% – контакти з громадськими організаціями.

Також у процесі роботи було виявлено, що у планах виховної роботи деяких класних керівників пункти розділу „Робота з батьками” носять чисто формальний характер – не вказується тематика бесід, відсутні списки рекомендованої літератури для батьків з питань патріотичного виховання дітей, не конкретизується мета зустрічі з батьками учнів, мета відвідування сім’ї, не визначені батьки, з якими планується проводити індивідуальну роботу і її тематика.

У ході проведених бесід, 37,0% вчителів відмітили, що батьки активно співпрацюють з ними, надаючи допомогу у розв’язанні різних проблем, в тому числі і щодо виховання патріотизму. 50,0% вважають контакти з батьками недостатніми для успішного розв’язання проблем виховання, а 13,0% вказали на те, що батьки зовсім не цікавляться співробітництвом зі школою, і приділяють недостатню увагу вихованню власних дітей. Більш глибокий аналіз цього питання показав, що така незадовільна ситуація складається не тільки з вини батьків, значна кількість вчителів не вміють належним чином організувати таку роботу, викликати довіру сім’ї до своїх рекомендацій і побажань, для них характерна інертність як у питаннях виховання учнів, так і у взаємодії з батьками.

Погоджуючись з недостатнім рівнем роботи з батьками, 63,2% вчителів вбачають причину цього у небажанні батьків відвідувати заняття педагогічного всеобучу (12,2%), відсутності необхідної наочності і сучасних технічних засобів навчання (6,6%), відсутності вказівок і нормативних документів з цього питання (4,7%), відсутності популярної і методичної літератури (5,6%), відсутності кваліфікованих лекторів (2,9%), некомпетентності вчителів (бракує спеціальних знань в галузі виховання духовності) (2,9%). Тільки 1,9% вчителів вказали на відсутність труднощів у підготовці батьків до виховання патріотизму у підлітків в сім’ї.

Проведений констатувальний експеримент показав, що:

- сучасна українська сім'я часто неспроможна у повній мірі використовувати власний виховний потенціал через брак знань, низький рівень педагогічної культури, незнання морально-психологічних особливостей власних дітей, відсутність відвертого діалогу і співробітництва зі школою;

- основні причини низького рівня патріотичної вихованості молодших підлітків полягають в недостатній компетентності вчителів з цих питань;

- вчителі шкіл і класні керівники знайомлять молодших підлітків з окремими аспектами патріотизму і громадянськості, сприяють вихованню у них тих чи інших моральних і патріотичних якостей, однак ця робота не має цілеспрямованого характеру, не забезпечує оволодіння дітьми достатніми знаннями в цьому напрямі;

- потреба у взаємодії школи і сім'ї як у педагогів, так і у батьків не відповідає практичній готовності до її здійснення;

- педагоги і батьки, в основному, вірно розуміють мету і характер такої взаємодії, але не докладають зусиль для її належної реалізації.

МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ МОЛОДШИХ ПІДЛІТКІВ У ВЗАЄМОДІЇ СІМ'Ї І ШКОЛИ

На основі виявлених недоліків у патріотичному вихованні молодших підлітків, а також аналізу причин, помилок і упущень, які притаманні процесу виховання патріотизму у взаємодії сім'ї і школи, розроблена нами методика передбачала проведення певної підготовчої роботи з учителями експериментальних класів (виступи на педагогічних і координаційних радах, засіданнях методичних секцій вчителів і класних керівників 5-6 класів, співбесіди та семінари тощо). **Наводимо приблизну тематику повідомлень.**

1. Патріотичне виховання у сучасному вимірі.
2. Проблеми патріотизму у вітчизняній педагогіці.
3. Національна ідея в контексті сучасного виховання.
4. Особливості виховання патріотизму у школярів.
5. Формування культури міжетнічного виховання у молодших підлітків.
6. Вплив кризових явищ на патріотичні цінності сучасної молоді.
7. Професійна етика вчителя.
8. Роль сучасної сім'ї у формуванні патріотизму у підростаючого покоління.
9. Специфіка формування патріотизму у молодших підлітків у взаємодії сім'ї і школи.
10. Організація позаурочної виховної роботи у 5-6 класів патріотичного спрямування.
11. Педагогічна допомога сім'ї у вихованні патріотизму у дітей.
12. Програма педагогічного спостереження за вихованням патріотизму у молодших підлітків.
13. Використання інноваційних методик і технологій у вихованні патріотизму молодших підлітків у взаємодії сім'ї і школи.
14. Організація спільної екскурсійної програми з батьками спрямованої на утвердження у школярів любові до Батьківщини.

З метою актуалізації педагогічних знань і навичок батьків вчителі експериментальних шкіл проводили семінарські і практичні заняття за такою тематикою:

5 клас

- Виховання в сім'ї ціннісного ставлення до Батьківщини, рідного краю, рідної домівки.
- Особливості виховання патріотизму у молодших підлітків.
- Особистий приклад батьків у патріотичному вихованні власних дітей.
- Створення педагогічних умов виховання патріотизму у молодших підлітків.
- Традиції української сімейної педагогіки у вихованні патріотизму у дітей.

6 клас

- Україна, якою її бачать сучасні підлітки.
- Педагогічні методи виховання патріотизму у молодших підлітків у сім'ї.
- Формування культури демократії дітей в сім'ї.
- Основні помилки і упущення батьків у патріотичному вихованні молодших підлітків.
- Народна педагогіка – основа патріотичного виховання дітей.

Співпраця з батьками як рівноправними партнерами у вихованні патріотизму у молодших підлітків, дала змогу ефективно використовувати сильні сторони кожного у вирішенні таких важливих виховних завдань як:

- створення сприятливих педагогічних умов для виховання патріотизму молодших підлітків у соціумі і школі;
- покращення і оздоровлення морально-психологічного клімату сім'ї;
- вирішення проблеми „батьків і дітей” через їхню спільну діяльність;
- формування патріотизму у молодших підлітків.

Вчитель є ключовою фігурою у сучасному виховному процесі. Саме його педагогічний професіоналізм і майстерність визначають рівень патріотизму підростаючого покоління та підготовку батьків до здійснення цього процесу в умовах сім'ї.

Суспільство зацікавлене у тому, щоби вчитель не тільки навчав дітей основам наук, а й формував з них людей високої моральної культури, з відповідним світоглядом, запитами, інтересами, творчим підходом до життя, ціннісним ставленням до Батьківщини, бажанням жити і працювати на благо України.

Діяльність вчителя спрямована на створення необхідних педагогічних умов для виховання патріотизму у школярів 5-6 класів. У цьому плані надзвичайно важливою є методична допомога вчителям, яку надають заклади підвищення кваліфікації вчителів, методоб'єднання, ЗМІ, а також самостійна робота вчителя, його творчий пошук, що дає можливість вчителю самостійно відбирати і аналізувати інформацію, приймати рішення, втілювати їх у власній педагогічній практиці, а також нести відповідальність за результат перед суспільством.

Успішність виховання підростаючого покоління великою мірою залежить від підготовки вчителя, який повинен володіти високими особистісними і моральними якостями, ґрунтовними знаннями, педагогічними технологіями, а також мати можливість отримувати додаткові знання, необхідні для практичної діяльності.

Великий вплив на формування фахового і культурного рівня педагога має колективна думка і робота педрад у цьому напрямку. З цією метою пропонуємо технологію підготовки і проведення тематичної педагогічної ради.

Технологія підготовки і проведення педагогічної ради з проблеми виховання патріотизму у молодших підлітків

Мета: виявити педагогічні умови школи і ступінь їх впливу на розвиток особистості учнів. виховання у них патріотичних цінностей.

Задача: розробити систему виховних заходів, спрямованих на покращення патріотичної виховної роботи школи.

Методи збору інформації: спостереження за виховною діяльністю педагогів і їх взаємодією з учнями. батьками; опитування і анкетування усіх учасників виховного процесу; аналіз і узагальнення зібраної інформації.

Підготовка до проведення тематичної педради „Виховання патріотизму в учнів 5- 6 класів у сучасних умовах”.

Підготовка до педради здійснюється творчими підгрупами у складі 5 осіб, кожна з яких має своє поле дослідження.

1 творча підгрупа освітлює проблему „Можливості сучасної школи у вихованні патріотизму у школярів”.

Питання до розгляду:

- 1.Методологічні основи виховання патріотизму в учнів 5–6 класів.
2. Сучасне розуміння патріотизму у педагогічній науці.
3. Аналіз стану сформованості патріотизму у молодших підлітків.
4. Використання виховного потенціалу школи у створенні педагогічних умов у вихованні патріотизму школярів.
- 5.Основні проблеми виховання патріотизму у молодших підлітків у педагогічній практиці школи.

2 творча підгрупа працює над проблемою „Засоби впливу на формування патріотизму у молодших підлітків”.

Питання до розгляду:

- 1.Роль шкільної бібліотеки у вихованні патріотизму молодших підлітків.
- 2.Шкільні традиції в системі патріотичного виховання школярів.
3. Сприйняття молодшими підлітками художніх фільмів на патріотичну тематику.
- 4.Вплив засобів інформації на патріотизм школярів.

5. Використання екскурсійної і музейної діяльності у патріотичному вихованні молодших підлітків.

3 творча підгрупа вивчає „Розвиток патріотичних якостей в учнів 5-6 класів”.

1 Використання методу проектів у процесі патріотичного виховання в учнів 5-6 класів.

2. Адаптація отриманої інформації до вікових особливостей учнів 5-6 класів та її відповідність інтересам, запитам, рівню знань.

3. Використання рольових ігор і проблемних ситуацій у виховній практиці педагога.

4. Педагогічне і психологічне консультування у школі,

5. Організація організації пошукової діяльності учнів патріотичного спрямування.

4 творча підгрупа досліджує питання „Творча діяльність учнів 5-6 класів як умова їх патріотичного становлення”.

Питання до розгляду:

1. Робота учнів у факультативах патріотичного і правового спрямування.

2. Використання патріотичного потенціалу діяльності гуртків, студій, творчих об'єднань.

3. Виховання патріотизму школярів у діяльності учнівського самоврядування, громадських справах, добродійній діяльності.

4. Творча самореалізація учнів у позакласній роботі.

5. Організація шкільних свят, фестивалів, конкурсів патріотичного спрямування.

На педраді кожна з груп розкриває свою проблему, аналізує її стан, пропонує рішення найбільш важливих питань.

Учасники педради, котрі не увійшли до творчих підгруп, розподіляються на чотири групи: група підтримки, група опонентів, радників, аналітиків. Їх задачі визначаються назвою груп. Вони слухають, аналізують, оцінюють, порівнюють, висловлюють власну думку.

Рішенням педради визначається система заходів, запропонованих усіма робочими підгрупами, які мають використовуватись у педагогічній практиці школи.

У патріотичному вихованні молодших підлітків особливе місце належить взаємодії з батьками. Суть такої взаємодії полягає в організації спеціальної підготовки дорослих членів сім'ї до виконання виховної функції, що зумовлює вибір напрямів роботи:

- педагогічна допомога в актуалізації і реалізації виховних можливостей сім'ї;
- визначення ролі патріотичного виховання в житті родини;
- аналіз системи патріотичного виховання в сім'ї;
- виявлення трудів у патріотичному вихованні дітей в родині;
- педагогічна допомога в подоланні кризових явищ у взаєминах батьків і дітей;
- педагогічна робота з формування культури поведінки у молодших підлітків;
- використання педагогічної діагностики у патріотичному вихованні дітей в сім'ї;
- педагогічна допомога в організації процесу самоудосконалення і самовиховання в сім'ї.

У роботі з батьками рекомендується використовувати лекції, семінари, практикуми, тренінги, індивідуальні консультації.

Індивідуальні консультації

Індивідуальні консультації є важливою формою педагогічної допомоги батькам, які стикаються з проблемами і труднощами у власній виховній практиці. Проведення індивідуальних консультацій вимагає глибоких знань і підготовки педагога, вміння діагностувати й аналізувати проблему та знаходити вірне рішення. Індивідуальні консультації можуть проводитись як з окремими членами сім'ї, так і з усією родиною.

Приблизна тематика індивідуальних консультацій для батьків підлітків

1. Любов та віра в сили дитини як засіб виховання.
2. Як досягати порозуміння з дітьми молодшого підліткового віку.
3. Діалог поколінь або як навчитись співпрацювати з дітьми.
4. Особливості поведінки підлітків удома і на вулиці.
5. Що потрібно знати батькам про сучасне патріотичне виховання.
6. Як запобігати конфліктам у сім'ї.
7. Як створити атмосферу довіри і комфорту у сім'ї.

8. Як підтримати дитину.
9. Чого слід уникати у взаєминах з підлітками. Про батьківський приклад.
10. Як формується у сім'ї повага до батьків. Про особливості морального формування молодших підлітків.
11. Підлітковий максималізм і нігілізм.
12. Як формувати у дітей любов до рідного краю, власної домівки.

Враховуючи недостатню підготовленість батьків до виховання патріотизму у дітей неабияку значимість представляє лекційний курс, який би забезпечував необхідний мінімум педагогічних психологічних і етичних знань дорослих.

Загальні вимоги до проведення лекцій

1. Визначення тематики, її зв'язок з інтересами і проблемами батьківської аудиторії.
2. Чітке окреслення питань, які розглядатимуться.
3. Виклад матеріалу, теоретичне узагальнення, доступні і зрозумілі формулювання, яскраві приклади.
4. Активізуючі моменти.
5. Список і виставка рекомендованої літератури.
6. Наочний матеріал.

Тематика лекцій для батьків

Вступний курс.

1. Феномен патріотизму.
2. Роль сім'ї у формуванні патріотичних почуттів підростаючого покоління.
3. Психолого-педагогічні умови формування патріотизму у молодших підлітків.

Основний курс.

5 клас.

1. Приклад батьків у формуванні в дітей любові до Батьківщини.
2. Особливості формування патріотизму у молодших підлітків.
3. Народні традиції формування патріотизму.
4. Любов до родини і рідної домівки у народній спадщині українців.
5. Типові помилки батьків у формуванні патріотизму в дітей.

6 клас.

1. Забезпечення єдності вимог сім'ї і школи у патріотичному вихованні молодших підлітків.
2. Організація відпочинку та екскурсій сім'ї по рідному краю.
3. Методи патріотичного виховання дітей у сім'ї.
4. Читання і спілкування у колі сім'ї на патріотичні теми.
5. Створення педагогічних умов формування патріотизму у молодших підлітків.
6. Традиції формування патріотизму у дітей в історії української педагогіки.

З метою актуалізації педагогічних знань і навичок батьків вчителі проводили семінарські і практичні заняття за такою тематикою:

5 клас

- Основи патріотичного виховання в сім'ї.
- Особливості формування патріотизму у молодших підлітків.
- Роль батьків у формуванні ціннісного ставлення до Батьківщини у молодших підлітків.
- Спільна творча діяльність батьків і дітей патріотичної спрямованості.
- Створення домашньої бібліотеки з патріотичної тематики.

6 клас

- Розуміння молодшими підлітками демократичних цінностей і демократичних процесів в Україні.
- Перегляд та обговорення кінофільмів з патріотичної тематики у сім'ї.
- Забезпечення саморозвитку особистості як важлива умова формування патріотичних почуттів у дитини.
- Корекція виховання патріотизму у сім'ї.
- Сімейні традиції у патріотичному вихованні молодших підлітків.

На відміну від лекцій, бесіда будується на активній взаємодії і діалозі педагога з батьками і має широкі можливості для спільного вирішення проблем і пошуку ефективних шляхів виховання і розвитку дітей. Неабиякого значення у бесіді набуває ораторська майстерність педагога, його уміння викликати інтерес до проблеми, здатність імпровізувати, стимулювати до спільної творчості, уміння враховувати реакцію партнерів.

Тематика бесід з батьками

- Як навчити дитину шанувати державні символи.
- Як виховувати у дітей любов до рідної мови.
- Як виховувати любов до рідного краю.
- Плекаємо у дітей любов до історії України, рідного краю.

- Організація екскурсій і подорожей вихідного дня..
- Виховуємо патріотизм спільною працею.
- Вивчаємо свій родовід.
- Вчимо цінувати спогади, сімейні реліквії, пам'ять про предків.
- Як виховати дітей добрими і чуйними у повсякденній турботі про наймолодших і найстаріших членів сім'ї (дідуся, бабусі, братика і сестрички).
- Виховуємо у дітей любов і бережливе ставлення до живої і неживої природи.
- Народна пісня у житті родини. Співаємо разом.
- Як використовувати народну мудрість у родинному вихованні.
- Вчимо дітей бути відповідальними.
- Український етикет.
- Роль сімейних і народних традицій у патріотичному вихованні молодших підлітків.
- Народне мистецтво та іграшки у житті сучасної родини.
- Як організувати спільний відпочинок.
- Домашні конкурси і вікторина на патріотичну тематику.
- Вивчаємо легенди і казки рідного краю.

Практичні заняття спрямовані на закріплення і актуалізацію педагогічних знань і навичок у батьків, а також являються однією з організаційних форм педагогізації батьків.

Вимоги щодо проведення практичних занять

- Створення атмосфери довіри, творчості, натхнення.
- Створення сприятливих умов для розкриття всіх учасників заняття.
- Обмін педагогічною інформацією, життєвим досвідом щодо виховання дітей.
- Аналіз та перегляд учасниками власних стереотипів поведінки і виховання.
- Розробка та впровадження конструктивної моделі родинного партнерства.

Педагогічні ситуації для батьків

Педагогічні ситуації мають бути пов'язані із темою заняття, містити проблему яка потребує педагогічного втручання, та потребують вирішення на основі вже здобутих педагогічних знань.

Використання педагогічної ситуації доцільно при закріпленні матеріалу з метою активізації батьків у висловленні власної позиції щодо виховної проблеми, обміну досвідом в організації виховання.

Педагогічні ситуації дають можливість розглянути проблему з різних точок зору, проаналізувати можливі варіанти рішення і промахів, спроектувати шляхи їх уникнення, а також скоригувати виховний процес в родині.

Робота над педагогічною ситуацією включає кілька етапів: інструктаж вчителя, ознайомлення з проблемою, пошук найкращого рішення, педагогічний аналіз запропонованих варіантів розв'язання проблеми.

Також педагогічні ситуації доцільно використовувати і батькам у вихованні власних дітей. Наводимо їх нижче.

1. На дитячому фестивалі діти з різних країн намагались якнайкраще представити свою країну. Вони співали, танцювали, розповідали вірші. Як ти думаєш, яким чином було б найкраще представити Україну.

2. Яюсь у таборі відпочинку увечері діти розповідали про міста і села, звідки вони приїхали. Нарешті дійшла черга і до тебе. Про що би ти розповів?

3. Спілкуючись між собою діти виявляли захоплення країнами, з яких вони приїхали. Але таке захоплення згодом переросло у бажання покритикувати інші країни. Щоб ти порадиш дітям?

4. Тебе звинуватили у тому, що всі українці скупі, хазяйновиті, люблять добре попоїсти, індивідуалістичні? Яким чином ти спробуєш подолати негативні стереотипи?

Рольова гра

Рольова гра – імітаційний метод, який забезпечує підвищення ефективності виховної діяльності.

Рольові ігри використовуються при закріпленні педагогічних знань, умінь і навичок у батьків, а також з метою корекції взаємин між батьками і дітьми.

Етапи рольової гри

1. Визначення теми і мети завдання.

2. Інструктаж.
3. Ознайомлення з сюжетом гри.
4. Розподіл ролей між учасниками гри.
5. Моделювання процесу діяльності.
6. Визначення відмінностей рольових цілей при відпрацюванні рішень.
7. Взаємодія учасників гри у відповідності з їх ролями.
8. Наявність загальної цілі у ігрового колективу.
9. Колективне відпрацювання рішень учасниками гри.
10. Реалізація в процесі гри „ланцюга рішень”.
11. Варіативність рішень, включаючи альтернативні.
12. Створення емоційної, творчої атмосфери.
13. Створення розгалуженої системи індивідуального та групового оцінювання діяльності учасників гри.

З батьками і дітьми проводилися такі спільні рольові ігри як: „Як спілкувались батьки і діти за часів Золотієї Січі”, „Дебати у парламенті”, „Батьки і діти міняються місцями”, „Втрати і здобутки у стосунках сучасних батьків і дітей”, „У школі”, „Якими у дитинстві були наші батьки” та ін.

Батьків долучали до участі у загальношкільних заходів, що наводиться нижче.

Спільні заходи учнів 5-6 класів з батьками

- „Прометеїв вогонь, який передається від покоління до покоління”
- „Скарби українського народу”
- „Предки, якими ми пишаємося”
- „Заняття і ремесла українців”
- „Що сказала зернина”

Батьки також брали участь у дискусіях з проблем патріотичного виховання підростаючого покоління. Саме з цією метою була проведена дискусія, де проблеми сучасності відповідали шевченківським словам. Наводимо розроблений нами план дискусії.

Дискусія з батьками

„Сутність сучасного українського патріотизму ”

- ❖ „...Оглухли, не чують;
Кайданами міняються,
Правдою торгують”. (Т.Шевченко)
- Чи характеризують ці рядки і наш час? Які права і свободи є найважливішими?
- ❖ „І візантійський Саваоф
Одурить! Не одурить Бог,
Карать і миловать не буде:
Ми не раби його – ми люде! (Т.Шевченко)
- Яке місце займає людська гідність у вихованні патріотизму у дітей?
- Чи є людина на сьогодні найвищою цінністю?
- ❖ „Будьте люди, бо лихо вам буде.” (Т.Шевченко)
- Чому важливо залишатися людиною за будь-яких умов?
- Що означає бути людиною?
- ❖ „Діла добрих оновляться,
Діла злих загинуть” (Т.Шевченко)
- Що мав на увазі поет?
- Що ви вкладаєте у поняття „добро” і „зло”?
- Яку відповідальність несе людина за свій вибір?
- ❖ „Борітеся – поборете!” (Т.Шевченко)
- За що ми, українці, маємо боротися?
- Чого ми можемо і хочемо досягти?
- Яким ви бачите майбутнє України?
- Якого майбутнього ви бажаєте своїм дітям?

Співпраця з батьками як рівноправними партнерами у вихованні патріотизму у молодших підлітків, дає можливість ефективно використовувати сильні сторони кожного у вирішенні таких важливих виховних завдань, як:

- створення сприятливих педагогічних умов для виховання підлітків у соціумі і школі;
- покращення і оздоровлення морально-психологічного клімату сім'ї;
- вирішення проблеми „батьків і дітей” через їхню спільну діяльність;
- формування патріотизму у молодших підлітків.

Різні форми роботи використовувались для поліпшення патріотичного виховання дітей у школі. Вибір форм зумовлювався кількістю вихованців. За кількістю охоплених процесом виховання школярів форми поділяються на індивідуальні, мікрогрупові, групові (колективні) і масові.

Груповими формами виховання є всі види групової навчально-виховної діяльності учнів, зокрема факультативних заняття. Масові форми виховання бувають простими і комплексними. У простих зміст розкривається, в основному, за допомогою одного засобу, методу (виступ, лекція, зустріч, розповідь тощо). Комплексні масові форми характеризуються складністю структури, різноманітністю використаних засобів та методів (літературний вечір, учнівські вечорниці, КВК, тематичний ранок тощо) [20].

Форми виховання, в залежності від обраних методів виховного впливу поділяються на:

- *вербальні* (інформування, збори, лекції, конференції, усні журнали, радіогазети, круглі столи);
- *практичні* (походи, екскурсії, конкурси, ігри);
- *наочні* (шкільні музеї, кімнати і зали, галереї, виставки, тематичні стенди, шкільні газети, бюлетені, кінолекторії).

Спосіб організації кожного виду діяльності потребує творчого підходу з боку педагога. При цьому слід враховувати, що одні і ті самі форми можуть стосуватися різних напрямів діяльності школярів.

Порівняння ефективності різних форм свідчить, що у педагогічній практиці найбільш ефективними є індивідуальні і мікрогрупові форми завдяки можливості оперативно змінювати педагогічну тактику за зміни умов.

Нами також були розроблені виховні години для учнів 5-6 класів з патріотичної тематики, на яких піднімалися проблеми історії України, боротьби за її незалежність і соборність, національних символів, героїчного минулого, демократичних цінностей, добросусідства, толерантності, міжетнічної взаємодії, європейської євроінтеграції.

На занятті „Герої завжди поміж нас” вчитель піднімав такі запитання: Що таке героїзм. Які моральні якості притаманні героям. Чому люди здійснюють героїчний вчинок. Героїзм в минулому і тепер. Який героїчний вчинок варто було б вписати в історію людства золотими літерами. Герої, якими пишається Україна.

ХІД ЗАНЯТТЯ:

МОТИВАЦІЯ. Вчитель мотивує дітей до заняття за допомогою питань:

- *Що таке героїзм?*
- *Яких людей можна назвати героями?*
- *Яких героїв України ви знаєте?*

СЛОВО ВЧИТЕЛЯ. Героїзм – найвищий прояв відданості певній ідеї або високоморального ставлення людини до людини. Як правило, виявляється за екстремальних ситуацій, коли в людині спрацьовує внутрішній ідеалізм: „Якщо не я, то хто? Я”. Чимале значення має наявність поруч однодумців чи навпаки супротивників, що надає впевненості у діях, тому героїзм під час війни – явище масове. Героїзм, це альтруїстичний вчинок, вчинок – самопожертва, що заслуговує на повагу та шанування, тому воєначальники нерідко визнавали подвиг героя навіть ворожої армії. Саме таке ставлення до людини, яка беззастережно захищає ідею або іншу людину, характеризує суспільство як дійсно цивілізоване. Втім, навіть у мирний час є місце для подвигу. Це в першу чергу допомога людям у надзвичайних ситуаціях, підкорення космосу, вершин, винаходи на благо людства, боротьба зі смертельними хворобами та ін. Є люди для яких їх щоденна робота пов'язана з героїзмом.

ПРАКТИЧНА РОБОТА.

Вчитель пропонує дітям прочитати текст і обговорити його.

ЖИТТЯ – ПОДВИГ

„Спасіння потопаючих – справа рук не лише самих потопаючих” –, переконаний 77-річний киянин, самий старший столичний водолаз Віктор Іванович Іванніков. На його рахунку більше сотні врятованих людей, чимало нагород..

Стати підводником Віктор Іванович мріяв з дитинства. Ще хлопчиком він подавав кисень водолазам-підводникам, що піднімали боеприпаси із затонулої у Дніпрі баржі. Ці люди, на його думку, були справжніми героями, хоча у молодості він над цим не задумувався, просто займався улюбленою справою. Він вже забув, скількох людей врятував. Десь за сотню. Пам'ятає лише, що коли спас перших 56 чоловік, його нагородили. Сьогодні у нього три таких нагороди. В нього зібралась ціла колекція сувенірів (20 годинників і величезна кількість статуеток), які він називає „Дякую”, бо дарували їх врятовані люди.

В 1975 році Іванніков В.І. виступав за збірну України з рятувального багатоборства, його команда взяла срібні медалі. Не зважаючи на свій похилий вік, він не збирається полишати улюблену справу, передаючи майстерність підростаючому поколінню.

- Чи можна В.І.Іваннікова назвати героєм? Чому?

- Скільки людей спас В.І.Іванніков?

- Чому він це робив?

- Який героїчний вчинок хотіли би здійснити ви?

СЛОВО ВЧИТЕЛЯ. Хоча багатьом з нас здається, що діти не можуть бути героями, історія знає чимало прикладів, коли якраз діти були героями. Про один з таких прикладів ми зараз прочитаємо.

Читання і обговорення реальної ситуації:

Ця історія трапилась у 2006 році. Костя Гудилів з села Абрикосівка, що в Криму, йшов на день народження до друга. Його увагу привернув густий дим, який огорнув усе подвір'я сусіда дідуся Петра. Хлопець відкрив хвіртку і зайшов на подвір'я. Дим валив з вікна. Костя, не вагаючись, кинувся до хати, заглянув у вікно і побачив на підлозі палаючий матрац. Не зважаючи на свій святковий одяг, хлопець відкрив двері і погукав дідуся. Та старенький вже не міг відповідати, бо він непритомним лежав на підлозі. Костя витяг дідуся з палаючої хати і заходився приводити до тями. Дідусь голосно схлипнув і відкрив очі.

– Як ви дідуся? Попийте води, – запропонував хлопець.

– Та ніби-то живий, – відповів дідусь.

– Тоді побіжу по допомогу.

Саме в цей час, Костя побачив на вулиці Маринку і попросив її покликати когось на допомогу.

– Не маю часу, – відповіла вона, – я поспішаю на день народження. А ти чому такий брудний. Бувай. Зустрінемось пізніше.

Втім, не зважаючи ні на що, Костик справився з ситуацією. Скоро на місце події прибули сусіди, пожежники, медики.. Всі вони були здивовані правильними діями Кості Гудимова, який вів себе як справжній герой. На день народження він прийшов пізніше. Його друзі висловлювали своє захоплення. От тільки Маринці було ніяково.

ЗАПИТАННЯ ДО ТЕКСТУ:

– Чому Маринці було ніяково?

– Що би ви їй порадили?

– Як можна назвати вчинок Кості?

– Як би ви поступили на місці Кості?

ТВОРЧА РОБОТА „КОЛАЖ ГЕРОЇВ”.

Наступним завданням для учнів 5-го класу була творча робота „Колаж героїв”. З цією метою дітям пропонувалось підготувати розповідь, проілюструвати її власними малюнками, вирізками з газет чи фотографіями. Якщо є можливість навести висловлювання інших людей про свого героя. Усі дитячі роботи прикріпити на дошку чи ватман аби всі могли помилуватися ними. Дати можливість висловитись кожному. Звернути увагу дітей на те, що є героїчні вчинки, які важко помітити і вони вимагають від людини зусиль кожного дня на протязі багатьох років. Такими героями можуть бути ваші близькі, рідні і знайомі. Це і жінка, яка сама виховала дітей, людина, що подолала хворобу, за несприятливих умов досягла своєї мети тощо.

ВПРАВА №1

Деякі люди вважають, що сьогодні не має справжніх героїв. А ті, кого вважають героями не можуть бути взірцями для наслідування. А ви як вважаєте, кого можна назвати героєм? Підкресліть правильну відповідь.

–Той, хто є зразком для вас?

–Той, хто уособлює гуманістичні цінності і чесноти?

–Той, хто допомагає іншим розв'язати проблему чи подолати лихо?

–Той, хто заради інших ризикує власним життям?

Складіть список своїх героїв. Вони можуть бути реальними і вигаданими, старими і молодими, нашими сучасниками чи історичними особистостями. Після того, як діти складуть списки і зачитають їх, вчитель просить дітей пояснити, чому вони включили тих чи інших героїв до свого списку.

Коли всі діти прочитають свої списки, вчитель просить віднайти те, що об'єднує цих всіх людей. (Діти можуть називати одних і тих же людей, а також звернути увагу на те, які якості чи чесноти притаманні їм усім).

Якщо герої несуть позитивне начало, то антигерої навпаки – негативне. Подумайте, кого можна віднести до антигероїв?

ПИТАННЯ ДО ОБГОВОРЕННЯ

- Які риси мають бути притаманними усім героям?
- Які цінності є визначальними у вдачі героїв?
- На яких героїв ти рівнявся у дитинстві, а на яких тепер?
- Як ти думаєш чому змінилися твої герої?
- Чи відрізняються герої, на яких орієнтується сучасна молодь від героїв батьків чи дідів?
- Які цінності героїв, на яких ти орієнтуєшся притаманні тобі самому?
- Які риси ти хочеш виховати у собі?

ТВОРЧА РОБОТА

Скласти монолог.

Розкажіть своїм героям, чому ви захоплюєтеся ними. Можна написати одному з героїв. У цьому листі можна написати, чому ви обрали саме цю людину і як намагаєтеся наслідувати поведінку та вчинки свого героя. Лист можна відіслати поштою. Якщо важко знайти адресу, можна звернутися по допомогу до вчителя або бібліотекаря.

ПРОЧИТАЙ І ПОЯСНИ ВИРАЗИ:

„Важкі задачі виконуємо негайно – неможливі трохи пізніше”. (Девіз ВПС США)

„Герой не хоробріший за звичайну людину, але зберігає хоробрість на п'ять хвилин довше”. (Р.Емерсон)

„Мужність більше виявляється не втому, щоб побитися, а щоб уникнути бійки”. (М.Андерсон)

„Якби у героїв був би час подумати, героїзму не було б зовсім”. (П.Устинов)

„Герой – це той, ким міг би бути я. Але не став. Бо духу нестало...”(І.Незваний).

ВПРАВА 2.

Підберіть антоніми до слова „Герой”. Прочитайте уривок і скажіть, що заважає людям бути героями?

Нині всі ми словами герої,
З вітряками ідем на бої,
А як дійсно прийдеться до діла –
Де ж той розум, де ж ті науки?
Мліють серця, трясуться нам руки,
А відвага?... Кудись полетіла...

Б.Лепкий

– Скажіть, будь-ласка, чи може чиєсь боягузтво завдати людям шкоди? В яких випадках?

– Що, на вашу думку, потрібно зробити щоб подолати страх?

ПІДСУМОК ЗАНЯТТЯ. Вчитель підбиває підсумок заняття за допомогою запитань:

- Що таке героїзм?

- Кого ми називаємо героями?

- Героїзм – це особистий вибір чи збіг обставин?

Підсумовуючи заняття, вчитель читає вірш В.Фесюка.

Цей дивний людський світ

Людина – це маленький світ,
Маленька часточка природи,
Там є падіння, там й політ,
Двобій потворності і вроди.
Є сонце, що засвітить вдень,
І тьма, що світло дня руйнує.
Весна там білістю цвіте.
А осінь – золотом вирує.
Який він дивний – людський світ,
Та дивина – простіш простого:
Життя – це щастя і любов,
Ми ж сум і пекло робим з нього.
Чомусь запалюєм в собі
Вогонь, що холодом лютує,
І нищить щирість, доброту
І честь, що нам Господь дарує.

Хто ж ми такі у вирах літ ?
Вже час прийшов себе змінити.
Людина – це великий світ,
І нам не варт його малити.
Не зможе п'ятьма прорости,
Де с'яйва денного багату,
У душу світло запусти –
Свій храм духовний будувати.
Зведім його в красі новій –
Батькам, дружинам й дітям звісно.
Бо лиш в духовності святій
Не може бути темно й тісно.
І возвеличить рід людський
Оновлено-воскресла днина,
Бо лиш в духовності святій
Живе щасливою людина.

Василь Фесюк [32]

Герої робили свою справу за велінням сердець, напевне, не думаючи, що творять подвиг. Подвиг (справжній!) — не самоціль. До нього спонукають високі ідеали добра, правди, справедливості, прогресу, також труднощі й перепони, що виникають на шляху до їх досягнення. Сильні й високоморальні долають ці труднощі, йдучи дорогою Хреста, який прийняв мученицьку смерть задля спасіння людей. Слабкі й лукаві шукають легшого шляху, збиваються на манівці, попадають у диявольські тенета. Не всім судилося стати героями. Але в нашому складному світі просто прожити чесно — уже потрібна неабияка сила і мужність. Будьте сильними й мужніми.

ПОЗАКЛАСНА ДІЯЛЬНІСТЬ. Дітям пропонується участь в проекті і описати подвиг героя, який його найбільше вразив на тему: „Який героїчний вчинок варто було б вписати в історію людства золотими літерами”. На основі виконаних завдань провести ранок на тему: „Героям України присвячується...”, на який запросити батьків.

У якості приклада вчитель може розповісти про героїв України, біографії яких наводяться нижче.

Сергій Корольов

Сергій Корольов — один із геніїв України. Дванадцять років він провів у таборах і на засланні за редагування „Хроніки поточних подій”, - дуже важливого політичного видання радянської епохи.

Він народився в тихому українському місті Житомирі. Сім'я відразу розпалася, і Сергійко почав жити в батьків матері у Ніжині. Тут уперше він побачив літак. Тут же вперше почав будувати власний літак. Консультантом був брат матері Василь. Потім була Одеса, де будував планери.

Одна з найяскравіших рис Корольова — сміливість. Це він кинувся між хвилі і врятував жінку. Коли гідроплан плив на міну, він вискочив на крило, тоді друге майнуло над міною.

Якось бандит ударив інтелігентну людину. Сергій не витримав і вдарив нападника. До Корольова підскочило двоє з фінками. Але бандит зупинив їх: „Не чіпайте. Якщо він не злякався мене, значить це незвичайна людина...”.

А випадок на полігоні! За хвилину до старту ракети з нею було втрачено зв'язок. Усі завмерли, а він, Сергій Корольов, кинувся до виходу, відчинив важкі двері і роз'єднав кабелі.

...Він завжди був невимогливий до комфорту, а з тюрми виніс стійке — на усе життя — переконання у відносній цінності грошей, одягу, вигод. Він нічого не колекціонував, мало було речей, якими дорожив, а якщо дорожив, то не за вартість. З Колими він привіз алюмінієвий кухоль і беріг його до кінця свого життя. Він не любив змінювати костюми, був нейтральним до моди, не носив краваток. Після смерті Головного Конструктора космічних кораблів Сергія Корольова на ошадній книжці було 16 крб. 24 коп., але його життя було подвигом.

В'ячеслав Чорновіл

Він не став Президентом України, Але став її Національним героєм — посмертно. Його вбили в русі — у дорозі, по шляху до тієї, іншої України, за яку він платив здоров'ям і життям.

Ця рана ніколи не загоїться, В'ячеслава Чорновола було вбито жорстоко й підступно, після тривалої психологічної облоги, після масового творення облудної громадської думки. Вбито наприкінці тисячоліття, кривавого й загрозливого для України. Вбито, як убивали всіх її національних провідників — від Івана Мазепи до Хмеля, від Симона Петлюри до Грушевського, від Тараса Шевченка до Франка, від Степана Бандери до Василя Стуса та Івана Світличного...

На Чорновола полювали все життя. Затуляли рота, виривали з рук перо, арештовували, морили голодом, паплюжили плітками, погрожували.

Всебічно обдарований, він до всього мав апетит і бажання, хотів усього спробувати... Золотий медаліст, він закінчив факультет журналістики Київського університету, і гострити майстерність його послали до Львова, у редакцію молодіжних програм,

Є гарні спогади Людмили Баранович про те, як В'ячеслав Чорновіл керував відділом у Київській газеті „Молода гвардія”. На той час це був один із кращих колективів, газета дозволила собі говорити не лише офіційне... Порушником спокою був, звичайно, В'ячеслав Чорновіл.

4 вересня 1965 року він виступив разом з Іваном Дзюбою та Василем Стусом у кінотеатрі „Україна, на прем'єрі фільму С.Параджанова й Ю. Ільєнка „Тіні забутих предків,, — з протестом проти арештів української інтелігенції. Далі, звичайно ж, — безробіття, обшуки й допити.

А з наступної газети — „Друг читача,, — Чорновола звільняють за те, що він у квітні 1966 р. на закритому політичному процесі відмовився свідчити проти братів Горинів і назвав суддів та прокурора злочинцями.

Чи почував він тоді страх перед усемогутністю системи? Гадаю, ні. Репресії лише посилювали в ньому міру опору: звільнення з роботи лише прискорило працю над документальним дослідженням „Правосуддя чи рецидивні терору?,, У травні 1966 року його було оприлюднено. Це був, мабуть, один з найсміливіших зразків тогочасної української політичної публіцистики: платою став суд і вирок — примусові роботи. Наступний вирок у листопаді 1967 року — суворіший. 3 роки ув'язнення в таборах суворого режиму. Причиною і цього разу виявилась журналістика: В'ячеслав Чорновіл уклав документальну збірку „Портрети двадцяти „злочинців,, („Лихо з розуму,,), де подав матеріали про арештованих у 1965 році шістдесятників.

Після того, як книжку було надруковано за кордоном, міжнародна громадськість підняла голос на захист ув'язнених, і брежнєвські холуї змушені були на це зважити. Отож, дехто з тоді арештованих завдячує Чорноволі життям, і це не метафора. За свої книжки Чорновіл отримав премію для кращих журналістів світу, що боронять права людини; а від Радянського Союзу — нове тюремне ув'язнення. 1970 року Чорновіл починає випуск підпільного журналу „Український вісник,, який друкує матеріали самвидаву, хроніку українського національного спротиву. Він його організатор, редактор і видавець. Підчас „відомої страхітливої загальноукраїнської „зачистки,, 1972 р. його арештовують знову — 12 січня, суд і вирок: 6 років таборів і 3 роки заслання.

Це - знову був суд над журналістом, Суд над словом: Мордовія, Якутія, Чалпанда, боротьба за статус політ'язня. Підпільна публіцистика й новий, ще потужніший виток спротиву.

1978 року В'ячеслава Чорновола приймають у члени міжнародного ПЕН-клубу. А в квітні 1980-го — новий арешт — за вигаданим звинуваченням! і новий суд: 5 років ув'язнення. Вижив у нелюдських умовах. До початку горбачовської „лібералізації,, працював кочегаром у Якутії.

...Його талант шліфували мордовські табори. Там він став філософом і стратегом.

А ще він любив декламувати вірші. Знав їх безліч... Пригадується один вечір 1964 року, коли він читав — у невеличкому товаристві - Драчеве:

Перо, мій скальпелю вогненний,
Ти мій жорстокий лиходій;
Мій дикий поклик цілоденний,
Первоцвіт мій, перволюб мій!

...Читав з болем і мукою... якимось не по-виконавськи: читав як автор, а, може, і як пророк... Йї ота його фінальна, майже приречена інтонація, — теж неначе пророцтво:

Перо — це наша спільна доля —
Все обійти і все знайти,
Аж поки в головах тополя
Не прошумить за два хрести.

Чорновола тополя в головах прошуміла у березні 1999 року. Майже через 35 років після того читання.

Він уже там, в інших вимірах... Лишилась Україна — одна на цілому світі. Лишився в пам'яті він — її трагедійної долі „Український вісник,, вісник її майбутнього.

...Читаймо його, читаймо уважно, з олівцем. — і ми, сьогоднішні, багато що переосмислимо.

І в багатьох випадках знайдемо відповідь на те, як жити далі, куди прямувати, чого стерегтися . (З передмови Леся Танюка до книги В. Чорновола „Пульс української Незалежності”).

В контексті виховної роботи нами проводилися виховні години „Під голубим склепінням неба — золото хлібів”. (Про символіку України), „Конвенція ООН та конституція України про права дітей”, „Космос в українській міфології. Явища природи і народні прикмети”, „Земля - наш спільний дім”, „Я вклоняюся тобі пшеничне колосся”, „Україна — полікультурна держава”, „Україна — наша Батьківщина”, „Демократичні цінності сучасної України”.

Вчителі експериментальної школи НВК „Домінанта” (Шиліною П.В., Богачовою З.А.) розробили сценарій та провели сімейне свято, що наводиться нижче.

СЦЕНАРІЙ „ДЕНЬ МАТЕРІ - УКРАЇНИ”

Святково прибраний актовий зал школи. На стінах вишиті рушники, квіти, столи накриті вишитими скатерттинами. Звучить українська пісня „Чорнобривці”, до залу заходять діти з квітами в руках, в українських костюмах.

1-а ведуча:

Шановні гості, любі діти!
Дозвольте Вас оповістити,
Що готувались ми завзято
Провести свято „День матері - України” (хором)

2-а ведуча:

Мати - найрідніша і найближча кожному з нас. Від неї ми одержуємо життя. Вона вчить нас людських правил, оживляє наш розум, вкладає в наші душі добрі слова.

Хором: Ми є діти українські -

Хлопці та дівчата,
Рідний край наш - Україна,
Красна і багата.
Рідне небо, красне сонце,
Місяць, зорі срібні,
Рідний народ - українці,
Всі до нас подібні.

1-а ведуча:

Мама... Це перше слово, яке з радісною усмішкою вимовляє дитина.

Матір у всі віки шанували, любили, звеличували, бо протягом багатьох років супроводжують нас у житті її ласка і турбота.

1. Як добре нам жити і знати,
І вірити, друзі, весь час,
Що кращого слова, ніж мати
Немає у світі для нас!
2. Воно ніби сонця усмішка,
Неначе дитинства привіт,
Де рідна домівка і книжка
З якої побачили світ.
3. Кому ж ми заграєм, кому заспіваєм
Знають це дитячі чисті серденька.
Нині вам подяка, любі наші мами,
Хай благословенна буде кожна ненька!

Пісня „Мати наша, мати!” на слова М. Підгірянки.

1. Мати, наша мати,
Як голубка сива,
Любові крильцями
Усіх нас накрила.
2. Мати, наша мати,
Як сонечко ясне,
Цілий день нам світить
І в нічку не гасне.
3. Мати, наша мати,
Як той янгол з неба,
Вдень і вночі знає,
Чого дітям треба.
4. Мати, наша мати,
Мати-українка,
Хай в щасті минає
Тобі кожна днинка.

2-а ведуча:

Мати-берегиня роду людського, її святою завжди називали. Мати народжувала дитину, співала їй колискові пісні, вчила добра і любові, навчала охайності, працьовитості. Недарма в народі кажуть: „Яка мама, така й доня”.

Споконвіку славились українські дівчата і жінки - чепурні, роботящі, добрі, привітні.

Звучить пісня у виконанні вчителів „Мамина вишня”.

1-а ведуча:

Сьогодні на нашому святі хочеться згадати таких видатних українських жінок, як Леся Українка - видатна поетеса України.

Катерина Білокур - талановита українська художниця, яка не знала ні шкіл, ні академії, самотужки навчилася малювати. З її волі зацвітали півонії та чорнобривці, півники та жоржини.

Ніна Матвієнко - відома співачка України. Її пісні, як діти, народжуються від великої любові. Вона прагне щастя для кожного: для себе, для інших, для власних трьох дітей, для всієї України.

Сьогодні на святі присутні наші бабусі і матусі. Давайте привітаємо наших гостей. *(Діти дарують квіти).*

За старим і гарним звичаєм хлібом святим зустрічають гостей.

2-а ведуча:

Виріс в полі на добрій землі.

Місце краще знайшов на столі.

(Діти заносять хліб-сіть).

1. Мама! Немає милішого слова -

Ти ж бо життя і творіння основа,

Пензель, перо надихались тобою,

Вічна ти в пісні - з болем, любов'ю.

2. О матері! Це ж ви нам, ви вручали

Замріяну і ніжну віть...

Навчали з піснями по землі ходять!

Чесними очима

У майбуття зоріть!

3. Кожна моя дорога -

Зморшка нова у нені,

Кожна моя тривога -

Пасемце сиве у неї -

О мамо, рідненька!

Пресвяті твої сльози,

Піт і труд, спів і сміх.

4. Руки ласкаві цілую -

Скільки в них випито сиди:

Жали вони і косили,

Прали вони і місили...

Скільки в них випито сили!

Руки красиві - цілую...

5. Здолала усе

Ї заспівала дзвінко

Лиш ти, рідна мамо,

Українська жінко.

Зажинки святкуєш,

Сієш барвінки.

Лиш ти, рідна мамо,

Українська жінко!

6. Ти - вся в майбутнім,

Не прагнеш спочинку

Лиш ти, рідна мамо,

Українська жінко!

Звучить пісня А.Демиденко „Українка”.

Музичні виступи учнів, які відвідують музичну школу.

1-а ведуча:

Любов до рідного краю починається з дитячої колиски, з маминої пісні.

У колискових піснях - ніжність і простота.

2-а ведуча:

Пісня колискова -

То найперша мамина розмова,

Пахне вона м'ятою і літом,

Чебрецевим і суничним цвітом.

1-а ведуча:

Пісня в мандрівку нас закликає.

Чуєте десь колискова лунає.

Маминій пісні низенько вклоніться.

Одна мама виконує колискову пісню.

Учень і учениця читають вірш.

Матері:

Я твій портрет фіалками вберу -
Ти любиш голубі фіалки.
Мене ти учиш правді і добру.
Мене до праці ти привчаєш змалку...,
Я доторкнуся до твого чола,
На ньому зморшки - й ті такі ласкаві...
Ти все дала й нічого не взяла:
Ні крихти хліба, ні спасибі навіть.

В. Підпалій

Мені все говорить щовечора ненька,
Що я українка, мов квітка пишненька.
І ось я віночок сплела в цю хвилину,
Щоб ним уквітчати матір і Україну.
Мамо рідна! Хай славиться твоє ім'я!
Україно! Я краплина маленька твоя!
Всі квіти обом вам складаю до ніг,
Хай скроні не сріблить завчасно вам сніг,
Хай вас обминають печаль і журба
І довгими будуть щасливі літа.
(За бажанням учні ще читають вірші про маму)

2-а ведуча:

Милі бабусі! Ви - сама казка! Ваші лагідні,
ніжні слова голублять, пестять душі і серця онучат.

1-а ведуча:

Зараз наші бабусі дають інтерв'ю.

1. Найщасливіший день, який Вам запам'ятався у житті?
2. Чим найбільше радують Вас онуки?

Інсценізація вірша Г. Вієру „Мамо, чому”?

Син:

Чом у тебе у косі
Забіліла раптом сивина?

Мати:

Від любові, від тривоги, надій:
Ти ж у мене один, сину мій.

Син:

А в бабусі голова біліш –
То ж мене бабуся любить більш?

Мати:

В неї діти - доньки і сини –
Додають, сердешній, сивини.

Син:

Чом же тьотя біла, як зима –
В неї ж діток не було й нема?

Мати:

Так синочку, біла геть вона.
Бо нудьгує цілий вік одна.

Інсценізація вірша А. Костецького „Домашній твір”.

Автор:

Вітько - бідак страждає так,
Аж здригає ногами!
Він - за столом, він пише твір:
„Я помагаю мамі”.

Старанно олівець гризе
Та супить брови грізно,
Але нічого - хоч умри! -
До голови не лізе...

Та ось тихесенько зайшла
В його кімнату мама.

Мама:

Вітнень, будь ласка, в магазин сходи за сірниками.

Син:

Ідея!

Автор:

Вигукнув синок мамі...

Син:

Ну й морока!

Сама іди! Я твір пишу -

Роблю важкі уроки.

Автор:

І мама вийшла...А Вітько

Швиденько пише в зошит.

Син: (пише)

„Я в магазин завжди ходжу,

Коли мене попросять...”

Автор:

Хвилин за десять мама знов

З'являється у дверях.

Мама:

Вітюнь, картопельки начисть,

А я зварю вечерю.

Син:

Сама начисть!

Автор:

Кричить Вітько.

Так, що ледь не лопне.

Син:

Я твір пишу! Я- зайнятий!

Сама вари картоплю!

Автор:

Виходить мама, а синок писати знов сідає.

Син (пише):

„Я мамі сам варю обід,

Вечерю і сніданок...”

Автор:

Радіє син.

Син:

Не твір, а люкс!

Оцінка буде гарна!

Автор:

І геть не думає про те,

Що він радіє марно.

1-а ведуча:

На закінчення нашого свята згадайте прислів'я про маму. Діти говорять прислів'я.

- Шануй батька й неньку, буде тобі скрізь гладенько.

- Нема того краму, щоб купити маму.

- Матері ні купити, ні заслужити.

- Материн гнів, як весняний сніг, рясно впаде, та скоро розтане.

- Добре й неньці, як дитина в славі.

- Мама одною рукою б'є, а другою гладить.

- Який кущ, така й калина, яка мати, така й дитина.

- Нема цвіту білішого, як цвіт на калині. Нема в світі ріднішого, як мати дитині.

- На сонці добре сидіти, а коло мами добре жити.

2-а ведуча:

На закінчення нашого свята хочеться згадати слова В.Сухомлинського: „Три біди є у людини - смерть, старість і погані діти”, - говорить українська мудрість.

Старість неминуча, смерть неблаганна - перед нею не можна зачинити двері свого дому, а від поганих дітей можна дім зберегти, як від вогню. І це залежить не тільки від батьків, а й від самих дітей.

Тож завжди намагайтеся бути слухняними і вихованими, турбуйтеся про своїх батьків і не завдавайте їм прикрощів.

Ми приходимо у цей світ завдяки Жінці, і все найсвітліше, що є у нашому житті, пов'язане з вами - життя, любов. Ваші посмішки, слова підтримки і допомоги, дотик теплої долоні до щоки допомагають нам чоловікам боротися і перемагати. Без вас всі багатства світу нічого не варті.

Нехай ваші посмішки частіше зігрівають нас!

Також в експериментальних школах було проведено ще одне родинне свято „Пам’ятаймо, що ми браття козацького роду”, сценарій якого наводиться нижче.

„ПАМ’ЯТАЙМО, ЩО МИ БРАТТЯ КОЗАЦЬКОГО РОДУ”

Мета. Формувати історичну пам’ять учнів, зміцнювати почуття патріотизму, гордості за славних лицарів України, прагнення успадкувати героїчні традиції свого народу.

І. Звучить скрипка.

Читець.

Було колись — в Україні
Ревіли гармати;
Було колись — запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу і волю.

Вчитель. Історія народу, як і життя людини, має героїчні, трагічні, щасливі і нещасливі сторінки. Оскільки в героїчному найбільше виявляється національний характер народу, його душевна краса, талант, то ці сторінки історії особливо хвилюють і викликають почуття національної гордості. В історичному минулому українського народу була неповторна і легендарна Запорізька Січ. Це про неї М.В.Гоголь у своєму творі „Тарас Бульба” писав: „Так ось вона, Січ. Ось те гніздо, звідки вилітають усі ті горді і дужі, як леви! Ось звідки розливається воля й козацтво на всю Україну!”

Вокальна група виконує пісню О.Залеського, Д.Камілевської „Ми роду козацького діти”.

Ми любимо сонце і квіти,
І сонце нам шле свій привіт.
Ми роду козацького діти.
Землі української цвіт.

В яку не пішли б ми дорогу –
Ти, пісне, над нами злітай!
Крокуючи гордо і в ногу,
Ми славимо рідний наш край.

Наш приятель – сміливий вітер,
Відвага – це наш заповіт.
Ми роду козацького діти,
Землі української цвіт.
Звучить фонограма.

Учень. Та хто ж вони, ці козаки? Мабуть, через віки ви відчули шелест козацьких знамен, брязкіт козацької зброї, стогін української землі від копит навали ординців, бій, як блискавка, як межа між життям, і смертю, між минулим і майбутнім нашого народу.

Учитель. В історії кожного народу були або є характерні прошарки населення, які стали ніби соціальним символом. Скажімо, назва „самурай” одразу викликає в уяві Японію, „конквістадори” - Іспанію, „яничари” - Османську Туреччину, „шляхта”- Польщу, „ковбой”- США.

А слово „козак”, — Україну. Не Малоросію, упокорену й русифіковану, а саме Україну, овіану романтикою боротьби за волю. Як знаємо з історії, Україна княжої доби, яка називалась Київською Руссю, впала під ударами татаро-монгольського нашестя (XII ст.) і воскресла, піднялася з попелу й руїн у добу Козацьку (XVI—XVIII ст.). Чому Україну назвали козацькою та хто такі козаки, про це розкажуть нам сьогодні наші історики.

II. Виступи задалегідь підготовлених учнів.

1-ий учень. Слово „козак” турецького походження і означає „вільна, незалежна людина”. За свідченням видатного історика І.П.Крип’якевича, назву „козак”, зустрічаємо у половецькому словнику XIVст., в актах кримських італійських колоній, а близько 1490 року вона з’являється і в Україні — на означення людей, що ходили в степи для здобичі і боротьби з татарами, „їздити в козацтво”, „козакувати” означало промишляти в степах.

Знавець запорізького козацтва Д.І.Яворницький подає цікавий опис козаків, які були характерним типом свого народу і свого часу: „Вони переважно були середнього зросту, плечисті, ставні, міцні, сильні, на обличчі повні, округлі, а від літньої спеки й степового повітря смагляві. З довгими вусами на верхній губі, з розкішним оселедцем на тім’ї, у смушковій гостроверхій шапці, вічно з люлькою в зубах, справжній запорожець завжди дивився якимось похмуро, спідлоба, сторонніх зустрічав спочатку непривітно, вельми неохоче відповідав на питання, але згодом помаленьку лагіднішав, обличчя його під час розмови поступово веселішало, живі проникливі очі засвічувались вогнем, і вся його постать дихала мужністю, молодечтвом, заразливою веселістю й неповторним гумором”.

До речі, оселедець був прикметою справжнього запорізького козака, що вже бував у походах. Молоді козаки, що ще не „нюхали пороху”, не мали права носити оселедця.

2-ий учень. Кожен козак мав при собі чотири пістолети й носив два з них за поясом, а два у шкіряних кобурах (від татарського „кубур” – шкіряний чохол), причеплених ззовні до шароварів. Рушницями, пістолетами і шаблями запорожці особливо любили шикувати і звертали на них велику увагу, оздоблюючи дорогою оправою та прикрасами, й завжди намагалися утримувати їх у великій чистоті (звідси і вислів „ясна зброя”). Списи й ратища (від слова рать) також широко використовували запорожці. До всього описаного озброєння запорізьких козаків слід ще додати ятагани, ножі й панцери, котрі також були у вжитку. Запорізькі козаки володіли своєю зброєю із вражаючою майстерністю.

3-й учень. Відповідно до озброєння самого козака виготовляли „рондик”, тобто зброю його бойового коня: у багатого запорожця на коня одягалася вуздечка з „байраком” або мундштуком і лакованим ремінним поводом, яскраво-червоний чапрак. А ще козаки дуже любили коней. Вони ніби зросталися з ними. Козак навчав коня різних шток і ставився до нього як до вірного друга, говорив з ним, називав братом, товаришем, а вмираючи, давав різні доручення, ніби людині

4-й учень. Осередком козаччини було Запоріжжя, де численні острови між рукавами Дніпра давали захист, безпеку і можливість укріпитися. Козацтво сформувалося зі степових здобичників, утікачів від панської сваволі, сміливців, які шукали слави на полях битв.

Перші фортифікації (укріплення) заклав тут Дмитро Вишневецький, виходець із княжого роду з Вишнівця на Волині, відомий ще в історії як Байда. Це про нього народ склав „Пісню про Байду”, яка зробила безсмертним ім'я звиязця, що зібрав козаків для боротьби з ординцями, побудував замок на о. Хортиця й зумів очолити оборону його від переважаючих числом ворогів, Фортецю почали називати Січ (ще називали Кіш козацький). Засновник Січі, пішовши у Молдовію походом, був підступно схоплений, потрапив у полон до турків, де прийняв мученицьку смерть, але не погодився служити царю турецькому, не зрадив рідної України і віри християнської.

(Виконується або звучить у записі „Пісня про Байду”.)

5-й учень. Військовий центр козаків, Січ, переходив з острова на острів, нарешті осів на Микитиному Розі, в гирлі Базавлука. Це був замок, обведений валами і палями, з баштами і стрільницями, укріплений гарматами. Запорожці жили у куренях. Під кінець XVI ст. тут уже було кілька тисяч людей. Доступ на Січ мав кожен, хто тут бажав поселитися. Були тут вояки з різних частин, селяни, міщани, студенти чи бурсаки, шляхта, навіть панове з визначних родів. Одні приходили для здобичі і степового господарювання, інші - для боротьби з татарами і лицарської слави. Але не всякий, хто прийшов на Січ, міг стати козаком. Потрібно було пройти нелегку школу навчання і скласти суворі іспити, які витримували не всі, тому спочатку новачок, незалежно від віку, приймався в „молодики”. Молодик учився фехтувати „реп'яком”, сидіти на коні, влучно стріляти, розвивав спритність і силу. Молоді хлопці проходили проби як джури в досвідчених вояків, брали участь у поході на Туреччину. Лише тоді кандидат у козаки допускався до іспиту на звання запорожця.

6-ий учень. На Січі панував дух рівності, братерства. Усі козаки мали рівні права, називалися товаришами. Всі брали участь у загальній січовій раді, яка вирішувала найважливіші справи. Воля - те, чим найбільше приваблювало Запорожжя. У козаки йшли за покликом серця. Січовики не лише відзначалися хоробрістю й презирством до смерті, вони мали досконалу на той час військову організацію. Усі три види військ: піхота, кіннота, флот - відзначалися високим бойовим мистецтвом.

У народних піснях і легендах отак поетично визначалися родичі запорожця: Великий Луг - батько, Січ - мати, шабля - дружина, кінь - вірний товариш. Все його життя пов'язувалося з атрибутами козацької вольниці.

Січ приймала тільки неодружених. Жодна жіноча нога ніколи не ступала на її територію. Такий був тут закон і він залишався незмінним упродовж усього існування Січі.

(Виконується пісня „Ой на горі та й жєнці жєнуть”.)

7-ий учень. У товаристві запорожців понад усе цінувалися сміливість, кмітливість, добре серце і, звичайно ж, почуття гумору, яким було пронизане все життя Січі. Відомий дослідник козацтва Дмитро Яворницький писав: „З природних якостей, властивих справжньому українцеві, запорожці відзначались умінням майстерно оповідати, вміли підмічати смішні риси в інших і передавати їх у жартівливому, але ні для кого не образливому тоні. Звичаї запорожців дивні, вчинки хитрі, а мова й вигадки гострі й переважно схожі на глузування”. Цією рисою часто пояснюються дивні прізвиська, котрі вони давали новачкам, що приходили на Січ: Рябоштан, Непийпиво, Неїжмак, Лупиніс, Загубиколесо. Людину малого зросту вони, в силу свого гумору, називали Махиною, великого зросту - Малютою, шибеника - Святошею, незграбного - Черепахою... Запорожець умів посміятися з ворога, зі смерті, з самого себе, завжди охоче кепкував з товариша. І це був сміх вільної людини, бо, як відомо, раби й пригноблені не вельми охочі до сміху.

(Виконується інсценізація пісні „По дорозі жує, жує”)

8-ий учень. Але були речі, до яких козаки ставилися дуже серйозно і ніколи не брали на глузи. Це - віра християнська (на Січі були свої церкви, священики, запорожці справляли всі свята), це - шаноба до старих. Не багатьом козакам щастило уціліти в боях та походах і дожити до глибокої старості, а хто дожив і не пішов у монастир, як здебільшого робили в цьому віці запорожці, і лишався на Січі, той був тут на становищі особливому. Без них не обходилася жодна козацька рада, до їхнього слова прислухалися найбільше. Часом саме воно ставало вирішальним.

9-ий учень. Поза Січню також жили козаки, які брали участь у всіх походах війська запорозького. Але це були люди, які мали сім'ї. Називали їх посполитими, а їхні поселення - паланками. Вони привозили на Січ продукти і різний крам, торгували з купцями, що приїздили до самої Січі з різних країв і земель. Але на територію самої фортеці купцям, як і всім стороннім людям, ступати було заборонено. Керувала всім на Січі виборна козацька старшина.

(Виконується пісня)

Сяли на сонці
Шаблі запорожців,
Як вони на конях
Гнали ворогів.
Козацькому роду
Нема переводу.
Лине про них слава
З далеких віків

Учитель. Козацтво понад три століття успішно боронило Україну від турок, татар, поляків і росіян. До нас дійшли традиції волелюбності, патріотизму, лицарської самопожертви, виплекані козацтвом у легендах, піснях, думах. Вони надихали на творчість великого Кобзаря у ХІХ ст., були ідеалом для борців за вільну Україну - Січових стрільців і воїнів УПА у столітті ХХ. Без їхнього подвигу не було б нинішньої суверенної України. Ось чому ми, українці - козацького роду,...

Козацький КВК

Слово вчителя. Отже ми зібралися, щоб переконатися, що ми є нащадками нашого славного козацького роду, що в наших жилах тече кров сміливих, відважних, розумних людей - вільних козаків.

Гетьман *(читає)*.

„Сини мої, козаки! Я, гетьман козацького війська, наказую провести змагання двох куренів, щоб підняти бойовий дух і мудрість нашого козацтва”. Отамани, шикуйте курені!

Привітання куренів один одному.

Отаман першого куреня *(командує)*.

Курінь „Козацька шабля”! Рівняйсь, струнко! Наш девіз:

Всі. Козаки – це вільні люди,
Козаки – безстрашні люди,
Козаки – борці за волю,
За народну славу долю!

Привітання суперникам:

„Нехай знає рідна мати - вільна Україна:
Козаки ми ще маленькі - зате гідна зміна”.

Отаман другого куреня *(командує)*.

Курінь „Сивий коник”! Рівняйсь, струнко! Наш девіз:

Всі. Степ-широкий - то мій сват,
Сивий коник - то мій брат.

Привітання суперникам:

„Душу й тіло ми положим за нашу свободу

І покажемо, що ми, браття,- козацького роду!”

Звучить магнітофонний запис Гімну України. Всі стоять струнко.

Розминка.

Вчитель. А чи добре знаєте ви історію свого народу? Пропонуємо запитання для команд (почергово).
Вибирається журі. Голова журі - гетьман.

I.

1. Що означає слово „козак”?
2. Як утворилися козацькі поселення?
3. Де виникла головна фортеця Січі?
4. Хто був першим гетьманом Запорізької Січі?
5. Чому Січ назвали Запорізькою?
6. Що означає слово „побратим”?
7. Що вміли робити на Січі?
8. Як приймали у козаки?
9. Які лицарські чесноти були у козаків?
10. Як скасували Запорізьку Січ?

II. Хто сильніший?

Перетягування каната двома куренями. Підбиття підсумків за перші три етапи гри.

III. Козацька кмітливість.

Вчитель. Курінь, який відповідь першим, отримує очко. Читаємо швидко.

1. Як називається море, в яке впадає Дніпро? *(Чорне)*
2. Яка пташка співає „спати пора”? *(Перепілка)*
3. Ім'я української поетеси, співачки часів козацтва. *(Маруся Чурай)*
4. Військовий човен козаків. *(Чайка)*

5. Як називалась військова козацька сторожа? (*Бекет*)
6. З якого дерева були ложки у козаків? (*Із верби*)
7. Хто такі яничари? (*Військо шаха*)
8. Що таке байдак? (*Великий човен*)
9. Хто стояв на чолі козацького війська? (*Гетьман*)
10. В якому творі М.Гоголя розповідається про козацьке життя? („*Тарас Бульба*”)
11. Яке релігійне свято є козацьким? (*Свято Покрови 14 жовтня*)
12. Що означає сарай? („*Палац*” з кримськотатарської мови)
13. Стародавня зброя, яка стала символом гетьманської влади? (*Булава*)
14. Хто з українських гетьманів найдовше тримав булаву? (*Мазепа*)

Підрахунок балів.

IV. Козацький гопачок.

Вчитель. Козацький танець був не просто танцем для душі. Це були спеціальні акробатичні вправи, які допомагали козаку навіть у бою.

Козак, як вихор, міг із шаблею в руках, вистрибуючи, виконувати спеціальні елементи танцю. Самі вороги говорили, що важко битися з козаком, в якого вселився ніби сам біс. Це козаку допомагав танок,

Отож, спробуйте і ви свої сили в танці.

Конкурс „Хто кого перетанцює”.

За бажанням вибираються два учасники із різних команд. Хто довше танцюватиме навприсядки, той — переможець.

VI. Конкурс отаманів.

За 5 хвилин записати імена відомих гетьманів України часів Козаччини.

VII. Конкурс „Визволи побратима з полону”.

Вчитель. Ми згадували з вами, що побратими — це названі брати, що побратались і дали слово честі і вірності.

Чи знаєте ви, які клятви давали побратими один одному?

Уявімо, що в кожній команді козаки побратались.

Учасники стають парами у кожному курені.

Одного із побратимів забрали в полон турки. Щоб його визволити, необхідно пройти нелегкий шлях:

- Добігти до кільця і закинути м'яч.
- Із зав'язаними очима розплутати зав'язаний шпагат.
- Зібрати в обруч розкидані на підлозі шарики, кубики.
- Залізити в мішок і дострибати до побратима.
- Прив'язати побратима до себе (*нога до ноги*) і повернутись назад.

VIII. Конкурс співу (домашнє завдання).

Вчитель. Що то за козак, коли він не любить співати?

Команди куренів мають переспівати одна одну. Виконуються тільки козацькі пісні. Пісні готувалися вдома.

Співають по одному куплету. Перемагає команда, що більше знає пісень.

IX. Підсумок.

Виступає гетьман. Читає грамоту.

Гетьман. Я — гетьман усіх вільних земель українських і всієї держави — даною мені владою і своєю волею велю привітати найсміливіших, найдружніших козаків.

Нагородження учасників.

Для учнів 5-6 класів нами був розроблений сценарій і проведений дитячий фестиваль „**Всі ми діти твої - Україно!**”. У фестивалі можуть брати участь учні 5-6 класів школи а також учні, які вивчають факультативний курс „**Основи моральності**”. У першому випадку завдання отримували класи, у другому – діти ділилися на групи, кожна з яких представляла якийсь народ, що проживає на теренах України.

МЕТА СВЯТА: розвивати у дітей уявлення про Україну як багатонаціональну державу, виховувати повагу до представників різних народів, які населяють Україну, формувати позитивне ставлення до різних етнічних культур.

ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ: пояснення, бесіда, ігри, загадки, танці, пісні, інсценівки (фестиваль – „Всі ми діти твої, Україно!”)

ОБЛАДНАННЯ: фонограми або музичний супровід, національні костюми, надписи „Україна – моя Батьківщина” різними мовами.

ХІД СВЯТА:

ВСТУПНЕ СЛОВО ВЧИТЕЛЯ. В Україні з давніх часів проживають люди різних народностей і національностей. Сьогодні в Україні налічується біля 140 різних народів, які її населяють. Кожен народ має свою унікальну і самобутню культуру. Не можна сказати, що якась культура чи народ кращий за інший. Всі вони рівноцінні, значимі для нашої країни - України. Отже, коли ми говоримо, що Україна полікультурна

держава, то маємо на увазі все розмаїття національних культур, якими вона багата. Таке культурне і етнічне розмаїття сприяло тому, що люди різних народностей навчилися не тільки жити пліч о пліч, а й взаємодіяти і взаємозбагачуватись: спілкуватись, переймати життєвий досвід, цінувати одні і ті ж моральні якості

(толерантне ставлення, добросусідство), користуватись винаходами і досягненнями інших народів у різних сферах життя, торгувати, вчитись один в одного, підтримувати у важкі хвилини. І хоча сьогодні в період глобалізації, коли стрімко розвивається техніка, засоби масової інформації, стираються межі між континентами, країнами, народами, кожен народ відстоює своє право на існування і національне самозбереження.

Ведучий. В Україні живуть болгари. Їхня мова і культура близька і зрозуміла українцям. В Україні є болгарські школи і навіть видається газета болгарською мовою „Роден край”, яку із задоволенням читають дорослі і діти.

Ведуча. Це надзвичайно життєрадісний і доброзичливий народ. Зустрічайте!

(Виступають діти, які представляють болгар)

Учень 1. Усмихнато сльнцето

Грее в стъклата.
Усмихва се баба
Изад очилата.
Усмихва се татко,
Усмихва се мама.
Оглеждам се
Нигде намръщени няма.

Учень 2 Усміхнулось сонечко,

Гріє крізь віконечко.
Ласкою зігріла
Усмішка бабусі.
Усміхнулись мило
Татко та матуся.
І у вазі квіти
Усмішками сяють.
Добре, що сердитих
Навкруги немає.

Ведучий А зараз для вас веселий танок.

Ведуча Рипнете да рипнеме,

Тропнете да тропнеме,
Хоро, хоро рипнато,
Хоро, хоро тропнато,
Хоро да си скокнеме,
Хоро да си тропнеме,
Хоро, хоро рипкано,
Хоро, хоро тропкано.

Ведучий Нумо потанцюємо,

Нумо пострибаємо,
Нумо потупцюємо,
Хоро-хоро-хоровод,
Раз, два, три і поворот,
Той співає, той мовчить,
Той регоче, той кричить,
Йдуть підстрибуючи.

(Велике коло, всі тримаються за пояс. Перша фігура. Два такти – хід до центру, праві, ліві; крок на $\frac{1}{4}$. Два такти – третій і четвертий – на місці. Третій такт – на раз – права нога крок на місці, на два – стрибок на правій нозі, ліва нога високо зігнута. Четвертий такт – повторюються рухи третього такту, міняючи ноги. Друга фігура. П'ятий і шостий такт – повторюють рухи першого і другого такту у зворотному напрямку, починаючи з правої ноги. Сьомий такт – на раз і два – притупуючи правою ногою. Восьмий такт – на раз і два – притупити лівою ногою.

Ведучий. Надзвичайно цікавою є вірменська культура. А вірменська мова є настільки красивою і багатого, наскільки складною. Адже в ній є аж дві літературних мови – східновірменська і західновірменська та ще й чимало різних діалектів, які ще більше ускладнюють вірменську мову.

Ведуча. Ще однією особливістю вірменської культури є той факт, що у їхніх творах згадуються лише птахи. Ось які у них симпатії.

(Виступають діти, які представляють вірмен)

Учень. Сорока.

Жила-була сорока, сорока-білобока,

І понесла вона
П'ять зернятк пшениці
Змолоти до млина.
Сорока та летіла
І гучно стрекотіла –
Всім розказати хотіла,
Куди летить вона.
Та отака морока:
Від стрекоту сорока
Забула нащо зерна
Принесла до млина?
По дереву стрибає,
Знялася і літає,
Стрекоче і стрекоче:
Силкується згадать.
Та не згада сорока,
Сорока-білобока.
Таке життя в сороки:
Літять і стрекотять.

Учень 2. Як всі наші ровесники ми любимо розважатись загадками. Спробуйте і ви їх розгадати!

1. Сестра зранку прокидається –
Спати брат її лягає.

Коли сестра спати збирається –
Брат іде собі гуляє. (Сонце і Місяць)

2. Який чабан пасе свої вівці вночі? (Місць і зірки)

3. Що вночі розквітає, а ранком в'яне? (Зірки)

4. Купа листочків над головою – захист від спеки нам з тобою. (Дерево)

5. Дуже маленький глечик маю, двокольорову водичку тримаю. (Яйце)

Ведучий. Греки поселились в Криму ще до нашої ери. Їхня культура є однією з найдавніших. Саме з їхніх літописів і трактатів грецьких філософів ми довідались, якою була наша країна дві тисячі років тому. Вони чудові мореплавці, садівники, архітектори, будівники, винарі. Пам'ятки грецької культури в Україні досліджують вчені, цікавляться туристи. Це пласт найдавнішої української культури.

Ведуча Разом з грецьким дітьми всі грають гру „Пінакоти”.

„Пінакоти”

Діти стають пліч-о-пліч і тримають одне одного. Один з гравців стоїть поруч шеренги. Це посланець від царя. Він підходить до першого, хто стоїть у шерензі – це є „Пінакоти”. „Посланець” каже:

- Пінакоти, Пінакоти!

- Я трішки глухий, кажи мені в інше вухо! - відповідає Пінакоти.

- Мене прислав цар, щоб ти дав мені найкраще ягнятко!

- Не хочу тобі давати, але що поробиш! Вибирай та бери.

Посланець вибирає, примовляючи, наприклад: „Цей пахне цибулею (часником, перцем та ін.) цього не візьму, а цей – виноградом (горіхом, корицею, ваніллю та ін) цього візьму”. Схопивши дитину тягне її, але інші повинні тримати й не відпускати приспівуючи: „У мене є коріння, у мене є гілля, як перлина міцно тримаюся я”. Коли „ягня” вдається витягнути з шеренги, то дитина переходить на бік „посланця”, який знову починає розмовляти з „Пінакоти”. Гра закінчується, коли всі „ягнята” перейдуть на бік „посланця”. Тоді вже посланець може стати „Пінакоти”. Гра починається спочатку.

Ведучий. Кримські татари – автохтонний народ ,тобто такий ,що не прийшов , а завжди жив в Криму. Кримські татари нащадки скіфів, сарматів завжди були сусідами українців. Саме у кримських татар українці запозичили слова „килим”, „кава”, „казан”, „сарай” і навіть „Оранта”.

Ведуча. А ще українці так само як і кримські татари найбільше цінують свою сім'ю, дружбу, взаємопідтримку. То ж не дивно, що у них такі спільні традиції побратимства, земляцтва, толоки.

Ведучий. Пропонуємо до вашої уваги інсценівку свята Наврез (Нового року), яке кримські татари святкують навесні.

Селям алейкум, кьонакьбай!
Йыл башынъыз хайырлы олсун,
Кобетенъыз яглы олсун,
Наврез байрамынъыз мубарек олсун!

Добридень, господарю!
С благословенним Новим роком,
Хай пиріг буде жирним,
Вітаємо зі святом Наврез!

Алейкум селям, балаларым!
Мен пек севинем!
Сизге Наврез хайырлы олсун,
Сагь олунъыз, догьмушларым!

Здрастуйте, діти!
Я дуже рада!
Вам також щасливого Навреза,
Дякую, дорогі наші!

Джамал, дасамал, джалпакъ,
Башында кийиз къалпакъ,
Эв алданда кунътабакъ,
Кене кельди Яньы йыл!

З круглою ношею за спиною,
На голові повстяна шапка,
Перед хатою сонце, як сонях,
Знову вернувся Новий рік...

Почувши пісню виходять господар і господиня і пригощають дітей солодощами, горіхами, після чого діти співають пісню про козу: „Сары эчким” („Моя руда коза”).

Эчкичигим бар эд,
Балалайым дер эди
Балаласа учь олур,
Чобанларгъа кучь олур.

Була у мене кізонька,
Хотіла привести козенят
Трое козенят буде
А пастухам работа буде.

Бир байнынъ бир огълу
Бирлеп кеткен эчкими
Эки байнынъ эки огълу
Экилеп кеткен эчкими
Учь байнынъ учь огълу
Учьлеп кеткен эчкими.
Дертбайнынъ дерт огълу
Дертлеп кеткен эчкими.

Син одного бая
Залишив кізоньку одну,
Два сина двох баїв
Ділили кізоньку мою
Три сини трьох баїв
Ділили кізоньку на трьох
Чотири сини чотирьох баїв
Ділили кізоньку на чотирьох

Беш байнынъ беш огълу
Бешлеп кеткен эчкими.
Алты байнынъ алты огълу
Атлап кеткен эчкими.

П'ять синів п'яти баїв
Ділили кізоньку на п'ятьох
А шість синів шести баїв
Перескочили через неї.

Еди байнынъ еди огълу
Едилеп кеткен эчкими.
Секиз байнынъ секих огълу
Секирип кеткен эчкими.

Сім синів семи баїв
Ділили кізоньку на п'ятьох
А вісім синів восьми баїв
Перескочили через неї.

Токъуз байнынъ токъуз огълу
Тонкъайып кеткен эчкими.
Он байнынъ он огълу
Онъайлады эчкими.

Дев'ять синів дев'яти баїв
Сперлись на неї.
А десять синів десяти баїв
Ділили на десятьох її.

Он бир байнынъ он бир огълу
Къамбурайтты эчкими.
Он эки байнынъ он эки огълу
Ойнаттылар эчкими.

Одинадцять синів одинадцяти баїв
Зігнули кізоньку мою
Дванадцять синів дванадцяти баїв
Танцювати заставили її.

Косе байнынъ неси бар?
Белине джетмез тону бар
Оны келип ит къапса,
Корюнемейджек неси бар?

Що є у безбородого бая
Вузький халат.
А якщо і його вхопить пес,
Що залишиться в нього?

Косе-бай чыкъар чардакъкъа,
Данкъ йыкъылыр бардакъкъа
Бардакъ сексен парча олур,
Косеникъ юзю къаре олур.
Ма!

Вилізе безбородий бай на горище
С шумом впаде на глечик.
Розіб'ється на 80 частин глечик
Засумує безбородий.
Ма!

Ведуча. Любі друзі ви здогадалися що ця пісня про 12 місяців.

Ведучий. Але це ще не всі наші гості. В Україні проживають і німці. Вони оселились в Україні за часів Петра І. Дисципліновані, охайні, акуратні, пунктуальні і працьовиті вони зробили великий внесок у розвиток і процвітання нашої країни. Все за що вони беруться роблять старанно, якісно, якнайкраще.

Ведуча. Нашу програму ми закінчуємо німецькою пісенькою.

(Діти, які представляють німецьку громаду)

Ведучий. Німецькі діти запрошують вас до гри „Я не знаю, де я!”,

(У школах, де вивчається німецька мова гру можна проводити німецькою мовою, в інших школах можна скористатися перекладом.)

Діти беруться за руки й стають в коло. Одна дитина стає тією, що загубилася (її можна вибрати за допомогою лічилки). Вона виходить за коло й обходить його зовні, а всі діти співають:

Я не знаю де я!	Oh, wie ist das schlimm
Ой, де ж вулиця моя?	Ich weiß nicht, wo ich bin!
Загубився в місті я.	Ich muss mein Polizisten fragen,
Йду в міліцію питати,	der kann mir den Heimweg sagen.
Як дістатися до хати.	

Потім дитина стає за якою-небудь дитиною із кола, плескає її по плечу (ця дитина грає роль міліціонера) і починається гра (питання – відповідь).

Загублений: „Привіт я загубився!„ (Hallo, ich hab mich verlaufen!)

Міліціонер: „Добрідень! Як тебе звать? „ (Wie heißt du ?)

Загублений повинен назвати своє ім'я та прізвище.

Міліціонер: „Де ти живеш? „ (Wo wohnst du ?)

Загублений називає. Після цього міліціонер бере дитину за руку і веде до дому (до місця, де дитина стояла раніше у колі).

Після цього гра продовжується і дитина, що була „міліціонером„ стає „загубленим„.

ABSCHIEDSLIED

ПРОЩАВАЛЬНА ПІСЕНЬКА

Auf Wiedersehn, auf Wiedersehn!	До побачення! До побачення!
Wir winken uns zu.	Посміхнувся я.
Auf Wiedersehn, auf Wiedersehn!	До побачення! До побачення!
Erst ich und dann du.	Посміхнувся ти.

Auf Wiedersehn, auf Wiedersehn!	До побачення! До побачення!
Wir nicken uns zu.	Поклонився я.
Auf Wiedersehn, auf Wiedersehn!	До побачення! До побачення!
Erst ich und dann du.	Поклонився ти.

Ведучий. На Україні завжди жили росіяни. Українців з росіянами об'єднує спільна історія, традиції, вірування, добросусідські стосунки. Якщо росіяни в українцях цінують господарність і співучість, то українцям подобаються російські танки.

Ведуча. Ви вже здогадалися, що зараз російська група дітей станцює для вас танок.

(Діти виконують танок під музику „Во поле береза стояла„).

Ведучий. І звичайно говорячи про Україну варто згадати і самих українців.

Ведуча. Дружелюбних, толерантних, з добрим почуттям гумору.

(Українська група представляє інсценівку „Ходить гарбуз по городу„)

Ходить гарбуз по городу,	- Іще живі, ще здорові
Питається свого роду:	Всі родичі гарбузові!
- Ой чи живі, чи здорові	Обізвались буряки,
Всі родичі гарбузові ?	Гарбузові свояки:
Обізвалась жовта диня,	- Іще живі, ще здорові
Гарбузова господиня:	Всі родичі гарбузові!
- Іще живі, ще здорові	Обізлався старий біб:
Всі родичі гарбузові!	-Я іздержав увесь рід!
Обізвались огірочки,	- Іще живі, ще здорові
Гарбузові сини й дочки:	Всі родичі гарбузові!
- Іще живі, ще здорові	- Ой ти, гарбуз, ти перистий,
Всі родичі гарбузові!	Із чим тебе будем їсти?
Обізвалася квасоля,	- Миску пшона, трошки сала,-
А за нею бараболя:	- От до мене вся приправа!

Ведучий: На цьому наше свято закінчується!

Ведуча: Ми бажаємо вам щодня дізнаватись щось нове про нашу Батьківщину – Україну, про народи, які її населяють.

Ведучий: Бо наша країна така красива, багата, чудова!

Ведуча: Україна – полікультурна держава.

Ведучий. Нам є що вивчати і є чим пишатись.

Від нашої ери, прадавніх часів
Складалася нація наша, державність,
Росла Україна у славі віків.

Ведуча. У нас є історія, пам'ять, коріння,
Є спадок славетних умів і сердець,
Є те, що єднає усі покоління, -
Культура, традиції – міцніш від фортець.

Ведучий. Ми нація єдності Заходу й Сходу,
Їх знань, їх культур ми ввібрали нектар.
Усе це належить Україні народу.
Тож варто гортати віків календар.

У ході роботи особлива увага приділялася інтелектуальним іграм, які найкраще дозволяли формувати патріотичні знання і уявлення молодших підлітків.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ГРА „ЧИ ЗНАЄШ ТИ СВІЙ КРАЙ„

Мета. Розвивати інтерес учнів до вивчення історії, географії, культури та традицій рідного краю, зміцнювати їх почуття національної гордості й гідності.

I. Підготовча робота.

За тиждень-два до початку гри рекомендуємо повідомити учнів про орієнтовну тематику. Для того, щоб їхня участь у змаганні дала бажані результати, їм треба знати:

- а) український алфавіт;
- б) міста, гори, ріки та озера, природоохоронні зони України;
- в) історичні події, які відіграли важливу роль у долі українського народу, примножили його славу;
- г) імена великих українців – видатних історичних діячів, правителів, учених, митців, героїв;
- г) культуру, звичаї, обряди свого народу;
- д) історію державної символіки України.

II. Організація гри.

1. Звучить у записі чи у виконанні учнів пісня:

Гей, шуми, Великий Луже!
Мати-Хортице, співай!
Запорожців плем'я дуже
Повернулось в рідний край.

То не вітер лине з поля .
В придніпровській стороні –
То летить козацька воля
На буланому коні.

Наша мова солов'їна
Піде з нами у віки,
Доти буде Україна,
Доки будуть козаки!

2. Вступне слово вчителя.

Жодна з держав не може вважати себе ані розвиненою, ані демократичною, якщо її громадяни не знають свого минулого. Особливо потрібно його знати нам, українцям. Адже від нас цілеспрямовано, упродовж століть намагались відібрати історичну пам'ять, а, отже, й позбавити національної гідності, перетворити в рабів із синдромом меншовартості. А тим часом наша історія, наша культура, наші традиції, може, й найдавніші у світовій цивілізації. Численні археологічні дослідження підтвердили, що на території сучасної України задовго до античної Еллади та Стародавнього Єгипту була високорозвинута культура.

Де коріння сильне й глибоке, там й дерево сильне, воно бурям і стихіям ставить могутній опір. Звісно, що сила дуба зберігається не лише в його могутньому стовбурі й крилатих гіллях, а й головним чином — у корінні.

Перекотиполе з никлим корінням безсиле у боротьбі з вітрами, які жунуть його, куди їм заманеться. І не дивно, що воно зрештою опиняється у проваллі, де й гниє.

Ви, юне покоління, є та молода паросль, з якої розквітне пишна крона нашого народу. Але, нагадую, за умови, що та пишна крона живитиметься глибоким корінням, адже воно — мова народу, його історія, культура, мистецтво, звичаї і традиції. Наскільки старанно ви їх вивчаєте та засвоюєте, якоюсь мірою покаже сьогоднішня гра.

У наш час модними стали показові змагання інтелектуалів. Усі ми з цікавістю дивимось телевізійні ігри, наприклад, „Перший мільйон„, мистецькі конкурси юних — „Зірки на сцену!„, змагання ерудитів — „Найрозумніший„, тощо. Проведемо сьогодні у класі інтелектуальну гру — „Чи знаєш ти свій рідний край?„. Переможці в грі будуть нагороджені чудовими призами (книгами, передплатою на молодіжний журнал чи газету тощо – на вибір класного керівника). Користуючись нагодою, хочу щиро подякувати нашому меценату (назвати), членом батьківського комітету, які допомогли придбати призи.

III Гра:

Перший тур гри — відбірковий. У ньому беруть участь усі бажаючі. Мета його — відібрати переможців, які стануть учасниками наступного етапу змагання.

Отож приступаємо.

Клас ділимо на два варіанти. Учні отримують чисті аркуші паперу. Після цього усі записують букви українського алфавіту зверху вниз.

Варіант 1-й. Записати в алфавітному порядку назви українських міст (напроти кожної букви алфавіту по одній назві).

Варіант 2-й. Записати в алфавітному порядку прізвища видатних людей України (історичних діячів, учених, митців, героїв визвольних змагань).

Переможцями, а отже й учасником другого туру стануть ті, хто першим запише 25 назв (прізвищ). Ті, що займають друге місце у відбірковому турі, будуть у запасі і, якщо учасник другого туру спіткнеться у сходженні „на вершину,,“, його місце матиме право зайняти інший з його варіанту.

(Визначивши таким чином, хто братиме участь у другому турі, учитель проводить ще один конкурс, щоб вибрати третього учасника.)

Ще одного, третього, учасника другого туру ми виберемо, виконавши усну вправу. Ним буде той учень, який без паузи, не зупиняючись, назве десять українських рік (річок).

Орієнтовно:

Варіант 1

Алушта, Бар, Вінниця, Галич, Донецьк, Євпаторія, Житомир, Запоріжжя, Ічня, Кам'янець-Подільський, Львів, Мукачеве, Ніжин, Овруч, Приморське, Рівне, Суми, Тернопіль, Ужгород, Фастів, Царичанка, Чернігів, Шепетівка, Ялта.

Варіант 2

Аркас, Богун, Васильківський, Гончар, Дорошенко, Забаштанський, Крушельницька, Лепкий, Мазепа, Нестор, Орлик, Павличко, Рильський, Сковорода, Тичина; Ушинський, Франко, Хмельницький, Чубинський, Шевченко, Щоголів, Яворницький, Ющенко.

Варіант 3

Буг, Десна, Дніпро, Дністер, Прип'ять, Смотрич, Черемош, Прут, Уж, Лімниця.

Другий тур — „Сходження на Говерлу,,“.

„Сходження на Говерлу,, — символічна назва цього етапу гри. Хто з учнів розгадає і розкриє смисл цієї назви, — матиме право бути четвертим учасником сходження. (Говерла — найвища точка Українських Карпат. „Зайти на її вершину,, — значить піднятися найвище, тобто перемогти усіх у змаганні ерудитів). Учасники повинні правильно відповісти на 12 питань. Відповівши на перших 4 питання, гравець подолає перший підйом і матиме право на перший привал. Якщо він далі не зможе підійматися, — одержить приз 1-го ступеня і вибуде з гри. Його шлях має право продовжувати той, хто зайняв друге місце у відбірковому турі.

Варіанти питань для 4-х учасників „сходження,,.

Варіант 1

1. Найвища посада і титул за часів козацької України. (*Гетьман.*)
2. Кого з руських князів і за що іменують Великим? (*Володимира Хрестителя.*)
3. Як стародавні греки називали Дніпро? (*Борисфен.*)
4. Ім'я першої руської княгині-християнки. (*Ольга.*)
5. Автор першого збірника законів „Руська правда,,. (*Князь Ярослав Мудрий.*)
6. Одне із штучних морів, створених на Дніпрі. (*Каховське.*)
7. Хто заснував Запорізьку Січ? (*Д. Вишневецький — Байда.*)
8. Герої якої битви поховані на Аскольдовій могилі? (*Під Крутами.*)
9. Назва міста України, жителів якого було винищено за наказом Петра I. (*Батурин.*)
10. Назвіть автора музики Гімну України. (*Вербицький.*)
11. Древньогрецький історик, який першим розповів про скіфів. (*Геродот.*)
12. Населений пункт, іменем якого названо перше Євангеліє українською мовою. (*Пересопниця.*)

Варіант 2

1. Найголовніша книга української язичницької літератури. (*Велесова книга.*)
2. Складне слово-назва природоохоронного заповідника в Україні. (*Асканія-Нова.*)
3. Основоположник української музики. (*Лисенко.*)
4. Хто з руських князів отримав титул короля? (*Данило Галицький.*)
5. Від чийого імені отримав назву руський алфавіт? (*Кирило, Кирилиця.*)
6. Хто були першими іздцями світу, приручивши коня? (*Орії-сколоти (скіфи) 4350 літ до Христа.*)
7. Звідки походила дружина турецького султана Роксолана Хурем? (*З Рогатина.*)
8. Назвіть ім'я сестри засновників Києва? (*Либідь.*)
9. Назва могили, в якій поєднано історію давньої, княжої доби і визвольної війни ХХ ст. (*Аскольдова.*)
10. Назвіть 6 міст України, які були столицями (*Київ, Харків, Галич, Батурин, Чигирин, Кам'янець-Подільськ.*)
11. Як турецькі і татарські людолови називали українців? (*Гяури, джаври.*)

12. Хто і в якій війні вперше запровадив партизанську тактику? (*Сколоти (скіфи) проти перського царя Дарія, 513р. до Христа.*)

Варіант 3

1. Розшифруйте аббревіатуру УПА? (*Українська повстанська армія.*)
2. Назвіть прізвище першого космонавта незалежної України. (*Каденюк.*)
3. Назвіть спосіб виконання українських народних дум. (*Речитатив.*)
4. Хто з Христових апостолів зійшов на Київські гори і возвістив благодать Божу? (*Андрій Первозванний.*)
5. Де Богдан Хмельницький отримав першу велику перемогу над польською шляхтою? (*Під Жовтими Водами.*)
6. Назвіть ім'я уславленого кошового отамана Запорізької Січі. (*Іван Сірко.*)
7. Якими віршованими рядками починається Кобзар Т.Шевченка? (*„Рече та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива... „*)
8. Вкажіть автора „Історії Руси-України„? (*М. Грушевський.*)
9. Назвіть велику народну художницю України, яка все творче життя малювала квіти. (*Катерина Білокур.*)
10. Що споруджено на місці, де князь Ярослав Мудрий погромив печенізьку орду? (*Храм Святої Софії.*)
11. Назвіть автора слів Гімну України „Ще не вмерла Україна„. (*П. Чубинський.*)
12. Хто стояв на чолі куреня? (*курінний атаман*)

Примітка: Кожен з учасників „сходження„ має право двічі звернутися по допомогу до своїх уболівальників. Із відповідей, пропонованих учнями, він повинен вибрати правильну.

Якщо троє учасників „сходження„ доберуться до вершини, серед них потрібно вибрати переможця. Для цього пропонуємо гру — „Назви слово„.

1. Назвіть наркотичну рослину, назва якої — споріднена з народною назвою одного з християнських свят. (*Мак.*)
2. Назвіть ім'я автора першої української конституції. (*Пилип.*)
3. Назвіть історичну науку, яка займається дослідженням гербів та інших державних знаків. (*Геральдика.*)
(*Вручення призів переможцям, привітання їх із перемогою.*)

Інтелектуальна гра „Я знаю п'ять...”

На дошці прикріплено п'ятикутні зірочки, на зворотному боці кожної написані завдання. Учень бере зірочку, читає завдання і одразу дає відповіді (без довгого обдумування).

- ☉ Я знаю п'ять таких річок України...
- ☉ Я знаю п'ять таких міст України...
- ☉ Я знаю п'ять таких областей України...
- ☉ Я знаю п'ять таких українських поетів...
- ☉ Я знаю п'ять таких українських письменників...
- ☉ Я знаю п'ять таких марок автомобілів...
- ☉ Я знаю п'ять таких київських музеїв...
- ☉ Я знаю п'ять таких українських спортсменів...
- ☉ Я знаю п'ять таких українських співаків...
- ☉ Я знаю п'ять таких народних ремесел...
- ☉ Я знаю п'ять таких народних інструментів...
- ☉ Я знаю п'ять таких українських композиторів...
- ☉ Я знаю п'ять таких країн, що межують з Україною...
- ☉ Я знаю п'ять таких українських вчених...
- ☉ Я знаю п'ять таких українських страв...
- ☉ Я знаю п'ять таких танців, які танцюють в Україні...
- ☉ Я знаю п'ять таких народних пісень...
- ☉ Я знаю п'ять таких народних казок...
- ☉ Я знаю п'ять таких прислів'їв і приказок...
- ☉ Я знаю п'ять таких гірських вершин...
- ☉ Я знаю п'ять таких птахів, які живуть в Україні...
- ☉ Я знаю п'ять таких риб, які водяться в річках України...
- ☉ Я знаю п'ять таких тварин, які живуть в лісах України...
- ☉ Я знаю п'ять таких дерев, які ростуть в українських садках...
- ☉ Я знаю п'ять таких предметів, які притаманні козакам...
- ☉ Я знаю п'ять таких якостей, які характеризують українців.

На базі експериментальної школи НВК „Домінанта”, м. Києва у рамках формувального експерименту проводилася літературно-музична композиція „Тарасове слово”, підготовлена і розроблена вчителем української мови і літератури С.Ситченко, яку ми пропонуємо нижче.

Літературно-музична композиція „Тарасове слово”

Святково прибрано зала. Лунає урочиста музика. Входять ведучі.

На екран проєктуються слайди із автопортретами Шевченка.

Ведучий 1: „Спочатку було Слово. І Слово було у Бога. І Бог було Слово”, - саме так починається Євангеліє від Іоанна. Споконвіку слово цінували і українці – добре привітне, влучне і гостре. Воно зігрівало у тяжку хвилину і розпалювало до бою. Таким словом, цілющим і гнівним, вабила усіх українців поезія Шевченка.

Ведучий 2: Постать нашого національного генія винятково велична, творчість – всеосяжна, пророча, сучасна, Товща часу не в змозі притлумити гостру актуальність його слова для кожного з наступних поколінь.

Художнє читання поезії Т. Шевченка „Ну що б, здавалося, слова...”.

Ведучий 1: Слово Шевченка для українців - символ надії, віри, туги і любові, символ багатогранної України.

Ведучий 2: А Україна, як справжня жінка, вміла любити; цінувати, пам'ятати свого сина. Не дарма у своїх творах Шевченко звертається обличчям до простої жінки, жінки - матері, покритки з дитям, молодиці, зневаженої свекрухою.

Ведучий 1: В радості, тузі, горі, вона залишається чарівною, як і сама Україною.

Перегляд відео фрагменту із фільму „Шевченко”, де розповідається про образ жінки у творчості і поета, і художника.

Інсценізація балади Т. Шевченка „Тополя”.

На сцені з'являється тріо, що акапельно виконує перші дві строфи із балади.. Їх спів підхоплює ліричний герой і продовжує читати початок балади. Співаки виходять.

Читець: *Чумак іде, подивиться*

Та й голову схилить;

Чабан вранці з соплікою

Сяде на могилі,

Подивиться — серце ниє:

Кругом ні биліни!

Одна, одна, як сирота

На чужині, гине!

Хто ж викохав тонку, гнучку

В степу погибати?

Постривайте, все розкажу,

Слухайте ж, дівчата.

Перегляд уривку із мультфільму за „Тополю” - „Полубила чорнобрива”.

Сценка 1. У супроводі слів читця розігрується сцена побачення.

Читець:

Защобече соловейко

В лузі на калині,

Заспіває козаченько,

Ходя по долині.

Виспіває, поки вийде

Чорнобрива з хати;

А він її запитає:

„Чи не була мати?”

Стануть собі, обіймуться,—

Співа соловейко;

Послухають, розійдуться,—

Обоє раденькі.

Ніхто того не побачить

Ніхто не питає:

„Де ти була, що робила?”

Сама собі знає

Любилася, кохалася,

А серденько мліло:

Воно чуло недоленку,

А сказати не вміло.

Не сказало — осталася,

День і ніч воркує,

Як голубка без голуба.

А ніхто не чує.

Не щобече соловейко

В лузі над водою,

Не співає чорнобрива,

Стоя під вербою;

Не співає,— як сирота

Білим світом нудить.

Без милого батько, мати —

Як чужії люде.

Без милого сонце світить —

Як ворог сміється;

Без милого скрізь могила...

А серденько б'ється!

Перегляд уривку із мультфільму за „Тополю” - ніч на Івана Купала.

Сценка 2. У супроводі слів читця розігрується сцена заручин.

Читець: *Минув і рік, минув другий -*

Козака немає;

Сохне вона, як квіточка,—

Ніхто не питає.

„Чого в'янеш, моя доню?”

Мати не спитала,
За старого, багатого
Нищечком єднала.

Мати: Іди, доню,—

Не вік дівовати.

Він багатий, самотній —

Будеш панувати.

Дівчина: Не хочу я панувати,

Не піду я, мамо

Рушниками, що придбала,

Спусти мене в яму.

Нехай попи заспівають,

А дружки поплачуть:

Легше мені в труні лежать,

Ніж його побачить.

Читець: Не слухала стара мати,

Робила, що знала,—

Все бачила чорнобрива,

Сохла і мовчала.

Перегляд уривку із мультфільму за „Тополею” - дорога до ворожки.

Сценка 3. У супроводі слів читця розігрується сцена у ворожки.

Дівчина: Бабусенько, голубонько,

Серце моє, ненько!

Скажи мені щирі правду—

Де милий-серденько?

Чи жив, здоров, чи він любить,

Чи забув-покинув?

Скажи ж мені, де мій милий?

Край світа полину!

Бабусенько, голубонько,

Скажи, коли знаєш!

Бо видає мене мати

За старого заміж.

Любить його, моя сиза,

Серце не навчити.

Пішла б же я утопилась —

Жаль душі згубити.

Коли не жив чорнобривий,

Зроби, моя пташко,

Щоб додому не вернулась...

Тяжко мені, тяжко!

Там старий жде з старостами...

Скажи ж мою долю.

Ворожка: Добре, доню;

спочинь трошки.

Чини ж мою волю.

Сама колись дівовала,

Тєє лихо знаю;

Минулося — навчилася,

Людам помагаю.

Твою долю, моя доню,

Позаторік знала,

Позаторік і зіллячка

Для того, придбала.

Ось на тобі сего дива!

Піди до криниці;

Поки півні не співали,

Умийся водою,

Випий трошки сего зілля —

Все лихо загойть.

Вип'єш — біжи якомога;

Що б там не кричало,

Не оглянься, поки станеш

Аж там, де прощалась.

Одпочинеш; а як стане

Місяць серед неба,

Випий ще раз; не приїде —

Втретє випить треба.

За перший раз, як за той рік,

Будеш ти такою;

А за другий — серед степу

Тупне кінь ногою.

Коли живий козаченько,

То зараз прибуде.

А за третій... моя доню,

Не питай, що буде.

Та ще, чуєш, не хрестися,

Бо все піде в воду.

Тепер же йди подивися

На торішню вроду.

Дівчина: Спасибі, бабусю!

Чи йти, чи ні?

Ні, вже не вернуся!

Читець: Пішла,

вмилася, напилася,

Мов не своя стала,

Вдруге, втретє, та, мов сонна,

В степу заспівала:

Перегляд уривку із мультфільму за „Тополею” - перетворення дівчини і прослуховування пісні „Плавай, плавай, лебедонько”.

Читець: Таку пісню чорнобрива

*В степу заспівала.
Зілля дива наробило —
Тополею стала,
Не вернулася додому,
Не діждала пари;
Тонка-тонка та висока —
До самої хмари.*

На сцені з'являється тріо, що акапельно виконує фінальну строфу балади.

*Декорації змінюються, видно сільську дорогу у перспективі.
Художнє питання поезії **Шевченка „Хустина”** під „Українську мелодію” Скорика. Під час читання демонструються на екран слайди: репродукції картин українських художників на козацьку тематику, пізніше — українські хустки, їх розмаїття.*

*Декорації змінюються, видно ліс. Художнє читання „Лілей” **Шевченка** під адажіо із балету „Лілея”, музика Данькевича, а також „Вокаліз” С. Рахманінова.
Під час читання демонструються на екран слайди: фото лісу, лілей.*

*Художнє читання „**Чого ти ходиш на могилу?**” **Т. Шевченка** під мелодію „Ой на Івана Купала” ансамблю „Дивограй”. У цей час на екран проєктуються картини українських художників, співзвучні змісту поезії.*

Ведучий 1: Хай і нині обікає примерзлі наші душі вогонь слова безсмертного Тараса.

Ведучий 1: Хай у серці кожного живе такий рідний для усіх образ жінки — матері, берегині України.

Ведучий 1: Хай воскресне пророк у душі кожного українця і прибуде в помислах та діяннях його задля добра України.

*Художнє читання поезії **Лесі Українки „На роковини Шевченка”**.*

Ведучий 2: Славно будь вовік, Україно; оспівана Шевченковим генієм, незнищенна, як неопалима купина.

Звучить фінальна пісня „Україночка” у виконанні дуету дівчаток, під час якої виходять усі герої композиції. Під час пісні на екрані з'являються слайди: Україна, різна, така, як є.

Нами також був розроблений сценарій вечора для школярів

„ІДЕАЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В ПІСНЯХ”

(за творами Г.Ващенка [3])

Ведучий - Нація не є випадкове й механічне об'єднання. Це своєрідний організм, що колись народивсь, росте і розвивається...

Ведуча –Звичайно, що постійне проживання за тих умов, спільність історичної долі, подібність господарської діяльності та способу життя не могли з часом не вплинути на вироблення спільних рис, які характеризували представників української нації, що зрештою вплинуло на формування національного характеру.

Ведучий. – М.Чернишевський казав: „Якщо є племена, які мають до себе привертати увагу більше, ніж інші, то саме малороси – одно з племен найбільш симпатичних. Чарівне поєднання наївності і тонкого розуму, лагідності, навіть у родинному житті, поетична мрійність характеру, яскрава краса, витонченість смаку, поетичні звичаї – все поєднується в цьому народі.”

Ведуча – Дмитро Чижевський писав: „По-перше, безумовною рисою українців є емоційність і сентиментальність, чутливість і ліризм. Найяскравіше виявляються ці риси в естетизмі народного життя і обрядовості. Вчений також відзначає своєрідний український гумор і артистизм української вдачі, індивідуалізм, прагнення до свободи.

Ведучий – Національний характер найбільше виявляється у самобутній мові, способі мислення, пізнанні дійсності, оригінальній культурі, народних звичаях, традиціях, обрядах.

Ведуча - І подібно до окремої людини кожна нація має свої фізичні і психічні особливості, свої здібності, свою вдачу і, нарешті, свої ідеали.

Ведучий - Але ж у чому полягає український ідеал?

Ведуча - Може у вишитій сорочці?

Ведучий - Вишивану сорочку можна скинути і все-таки залишатися українцем.

Ведуча - Тоді у чому ж ?

Ведучий - Ідеал людини - це те найкраще, що створив народ у розумінні властивостей людської особистості та її призначення.

Ведуча - Що ж до українського ідеалу, то він, на нашу думку, найяскравіше відбивається в українській народній пісні.

Ведучий - Народ-трудівник, народ-землероб поважає землю, як мати, що його годує, оспівував її, тому не дивно, що в уяві народу і Бог є таким же робітником:

Вокальна група: - Сам му Господь Бог

Ріллю всіває,
А Божий му син
Поволочає,
Божая Мати
Їм їсти носить...

Ведуча - Радістю і бадьорістю сповнені пісні про гуртову працю. Послухайте пісню „Вийшли в поле косарі”.

(Діти інсценують пісню)

Ведучий - Але дуже часто щедра українська земля ставала об'єктом загарбницьких вій. Тоді землероб полишав свій плуг, беручись до зброї, щоб боронити свій край.

Вокальна група: - Як злетілись орли

Чайки рятувати
Слави здобувати...

Ведуча - Здоровий оптимізм поєднується з мужністю, здібністю сміливо дивитись у вічі смерті.

Хлопчик: - А чи пан чи пропав,

Вдруге не вмирати...

Ведучий - Навіть мати напучує сина:

Дівчинка: - Заду війноньки не зоставайся!...

Ведуча - А сестра лицаря почувла три голосочки: голос батька - „терем мести”, матері - „кужіль чесати” і брата - „коня сідлати”. І вона вирішує:

Дівчинка 2: - Будь тому терему неметеному,

Будь тому кужелю нечесаному,

Піду браточку, коня виведу,

Коня виведу тай осідлаю”.

Ведучий - У цій боротьбі за рідний край виявляється, чого варта людина...

Хор: - Приходить час, приходить час

Нехай же кожен скаже з нас;

Чи він народу вірний син,

Чи тільки раб поганій він...

Ведуча - Коли ж патріотизм є найбільшою чеснотою для українців, то найбільшою ганьбою - є зрада. Зрадників називали у народі „потурнаками”, що зрадили вірі батьків із-за „лакїмства нещасного”.

Ведучий - Маруся Богуславка, що попала в турецьку неволю і стала жінкою турка, сама усвідомлює свою провину і спокутує її тим, що визволяє із в'язниці українських невільників.

(Хореографічна постановка під фонограму думи „Маруся Богуславка”).

Ведуча - Наш народ створив культ дружби і побратимства, що особливо процвітав у козацькі часи. Послухайте пісню „Забіліли сніги”.

Виконавець: - Ніхто не заплаче по білому тілу,

по бурлацькому.

Ні отець, ні мати, ні брат,

Ні сестриця, ні жона його.

Та тільки заплаче по білому тілу товариш його...

Ведучий - Українська пісня високо ставить любов і пошану до батьків.

Вокальна група: - Мати ж наша, мати,

Та де ж нам тебе взяти?

Маляра найняти,

Та матір змалювати.

Та поставлю матір

На божницю в хаті.

На божницю гляну,

Та матір пом'яну.

Ведуча - Здорова родина, в якій батьки люблять дітей, а діти шанують батьків. Згода у сім'ї є основою здорового суспільного життя.

Ведучий - Надзвичайно різноманітними є пісні про Україну. В них відбиваються найрізноманітніші переживання: радість, любов, туга за рідним краєм, домівкою, рідними та ін. Але у всіх цих переживаннях перше місце посідає духовна сторона, де Україна спонукає до героїзму, звитяги, праці.

(Конкурс на краще виконання народної пісні про Україну, рідний край, домівку)

Ведуча - Нарешті звертає на себе увагу характеристична для українця риса - свідомість своєї людської гідності, почуття честі, те, що можна назвати духовним аристократизмом і що не залежить від положення людини, її матеріального стану.

В-й - Цілком природною є любов українців до рідної мови. Бо поки жива мова, живий і народ.

Учень.

Народ втрачає мову не раптово –
Він власну гідність губить перед тим.
Тоді – зринають руки гарячково
Над мертвою святинею й над ним.

Кружляють круки – силі на догоду,
Що їх плодила, запускала... й от
Уже бреде до іншого народу Юрба,
Що вчора ще була – народ.

Вона приймає будь-яку образу,
Ковтає хижий і отруйний дим...
Манкурт себе не продає одразу –
Він власну гідність губить перед тим.

Микола Федунець

В-а Дорогі друзі! Любімо свою мову! Любімо свій народ! Любімо Україну!

В-й Завершуючи наш вечір, я хочу нагадати вам слова С.Васильченка „Україно...В одному вже тільки слові і для нашого вуха, і навіть для вуха чужинців ціла музика смутку і жалю... Україна – це тихі води і ясні зорі, зелені сади, білі хати, лани золоті пшениці, медові та молочні ріки. Україна розкішний вінок з рути та барвінку, що над ним світять заплакані золоті зорі...”

Завершується вечір піснею „Є на світі така країна...”

На наше переконання, патріотичному вихованню молодших підлітків сприятиме гурткова робота. Гурткова робота будується на заохоченні і стимулюванні учнів до обраного виду діяльності, а також формуванні у них стійкого інтересу і потреби у творчій самореалізації.

Гурткова робота носить добровільний характер і спрямована на:

- задоволення і радість учнів;
- інтелектуальний, духовний і емоційний розвиток;
- створення умов для творчості і самореалізації учнів;
- особистісне зростання;
- реальні справи;
- організацію дитячого дозвілля;
- позитивний вплив на навчання і поведінку.

За програмою гуртка діти можуть долучатись до патріотичних цінностей через вивчення духовної культури і історії України, світової культури, історії культури, культури поведінки і національного етикету, народного мистецтва, природи, народних ремесел, сучасних молодіжних громадських рухів і організацій, участі в дослідницьких проектах, змаганнях та ін.

У тих випадках, коли робота гуртків взаємопов'язана спільною метою, діяльністю, - гуртки можуть об'єднуватись в учнівські товариства з різними профілями або факультетами позакласної роботи, але єдиним керівництвом.

У роботі з молодшими підлітками ми використовували роботу над проектами:

„Звідки пішли географічні і топонімічні назви нашого краю”;

„Легенди нашого краю”;

„Земляки, якими ми пишаємося”;

„Наш край в літературних джерелах”;

„Україна через 20 років”;

„Як позначився український менталітет на характері казкових героїв”

Пошукова робота може здійснюватися з таких проблем:

„Втрачені звичаї і традиції нашого народу”;

„Відомі і невідомі герої України”;

„Україна очима іноземців”;

„Найвидатніші українці і їх винаходи”;

„Українці, які живуть за межами України”;

„Сім чудес України”;

„Природні ландшафти і парки України” .

Патріотичне виховання ефективно здійснюється в дитячих клубах. Де клуби - самостійні об'єднання учнів за інтересами, діяльність яких спрямована на задоволення культурних запитів і потреб дітей, що стимулює розвиток у них творчих здібностей і самодіяльності.

Дітей молодшого підліткового віку приваблює можливість поспілкуватися з однодумцями, зайнятися цікавою справою, а також змінити середовище, імідж, компенсувати невдачі, досягти успіху в іншій сфері. Вабить деяких дітей також і те, що клубний колектив, як правило, різновіковий і об'єднує дітей, педагогів та батьків.

Головне завдання клубів полягає у тому, щоб надати дитині можливостей виявити та розвинути свої індивідуальні здібності, додаткового шансу для самореалізації, допомогти засвоїти культуру людського спілкування .

Виховний ефект клубної роботи залежить від організаційної діяльності його керівництва. Вищим органом управління клубу є загальні збори його членів, які обирають раду клубу, президента, віце-президента, затверджують статут клубу, його девіз і емблему.

Рада клубу визначає пріоритетні напрями діяльності, складає план роботи, розподіляє обов'язки між членами клубу, визначає клубні дні, налагоджує творчі зв'язки з іншими клубами, товариствами, громадськими об'єднаннями.

Тематика засідань Дискусійного клубу

- Чи сучасно бути патріотом?
- Героїзм – збіг обставин чи вищий прояв духовності?
- Чи зможе Україна стати високорозвинутою державою?
- Що ми можемо зробити для України?
- Народна культура –сучасність чи пережиток?
- Що чекає українців – криза чи євроінтеграція?
- Народження нової культури чи криза тої, що є?
- Чи девальвуються національні цінності?
- Чи протистоїть сучасна культура народній спадщині?
- Чи можлива у перспективі форумність культур?
- Чи впливає моральний вибір у власних вчинках на життєвий шлях людини?
- До яких наслідків призводить нехтування нормами народної моралі?
- Як створюються національні ідеали і герої?

Методичні рекомендації щодо проведення диспутів

Диспути доцільно проводити з учнями однієї вікової категорії, спираючись на їхні спостереження і життєвий досвід, з використанням спеціально підібраних текстів, кінофільмів, книг, випадків із життя і т. д.

Слід поважати власну думку і погляди підлітків на поставлену проблему, враховуючи їхню можливу помилковість або нігілізм, який при відсутності серйозного аналізу з боку педагога і незнання єдиних моральних і духовних критеріїв, з-за певних обставин може призвести до глибоких життєвих помилок. Диспут повинен готуватись заздалегідь, питання повинні бути чітко сформульовані, і діти повинні мати досить часу, аби їх серйозно обміркувати.

Схема проведення диспуту

I. Підготовчий етап.

1. Визначення теми.
 2. Визначення мети, цілей.
 3. Робочий план проведення.
 4. Формулювання основних запитань для обговорення з урахуванням вимог логічної послідовності, чіткості.
 5. Розробити прогноз або сценарій ведення диспуту з урахуванням особливостей аудиторії, місця і часу проведення.
 6. Підготовка аудиторії: попередні бесіди, лекції, перегляд літератури, кінофільмів.
 7. Ознайомлення дітей з правилами дискусії.
 8. Підготовка анкет-пам'яток, плакатів, об'яв.
- II. Проведення диспуту.

1. Об'ява теми мотивації, актуальність, питання, які потребують вирішення.
2. Ознайомлення з правилами диспуту (регламент, аргументи, логіка, повага).

III. Аналіз роботи.

1. Підготовка підсумків.
2. Організація подальшої роботи з аудиторією відповідно до результатів диспуту.

Прийоми загострення дискусії

1. Демонстрація нерозуміння дозволяє уточнювати думки, формулювання й доводи дітей. В таких випадках ведучий каже: „Я не зовсім розумію, що ви маєте на увазі?” „Ваше визначення нечітке, уточніть його будь ласка”.
2. Сумнів, щодо висловлених ідей дозволяє відсіювати слабкі непродумані формулювання, спроби демагогічних виступів. У цьому випадку можливі такі фрази ведучого: „Чи так це насправді?”, „Ви впевнені у тому, що кажете?”, „Це звучить якось бездоказово”.
3. Проблематизація підвищує продуктивність і ґрунтовність висловлювань і полягає у вимозі пояснень, обґрунтувань, доводів щодо висловлених тверджень.
4. Альтернатива – висловлення тверджень, протилежних судженням інших учасників, дає можливість продемонструвати іншу точку зору, протилежний підхід, інший погляд, що навчає різнобічному аналізу проблеми.
5. Доведення до абсурду дає можливість ведучому спочатку погодитися з висловленням учасника, а потім зробити абсурдні висновки, що активізує зусилля учасників у дискусії.

У роботі з дітьми на факультативах, гуртках, клубах, виховних годинах доцільно використовувати різноманітні творчі завдання.

Одним із таких завдань є:

Метод незакінчених речень

- У моєму розумінні Батьківщина, це...
- Прикладом патріотизму для мене є ...
- У моєму розумінні обов'язок перед Батьківщиною, це...
- Людина, яка любить свою Батьківщину, ніколи...
- Держава повинна гарантувати кожній людині...
- Я маю право...
- Я хочу, щоб Україна...
- Бути громадянином означає...
- Україна тільки прагне до...
- Я вірю, що Україна...

Матеріали для обговорення на заняттях з позакласного читання

Якими були козаки

Запорожці зодягались добре, ходили браво, чепурно. Вони, бачте, голови брили: обриє голову та ще й милом намаже, щоб добре волосся росло. Зоставляли одну тільки чуприну, довгу таку, з аршин, мабуть. Та чорну, та кучеряву! Замога за вухо разів два та й повісить, так вона й висить аж до самого плеча. А інший так візьме та вранці як розпустить, так вона зробиться, як хвіст у вівці. То все на вихвалку.

Бороди теж брили, одні вуса тільки були. Вуса довгі кохали. Оце як нафарбує їх, як начорнить та як розчеше гребінцем, так хоч він і старий, а такий козак вийде, що хіть-хіть! Довгенні вуса були: інший підніме їх та позакладає аж за вуха, так вони ще нижче вух звисають...

Здоровий народ був, пикатий та такий, як пообточуваний. Одежа в них усе на дроту, на шовкових шнурках та на ваті; сукна тонкі, усяких кольорів: було зелене, червоне, було голубе, хто якого побажає. Тільки сорочки своєї рукодії: паперу ще тоді не знали.

На голову надівали високу шапку, гостру, околиця смушева пальців три ширини, а вершок суконний на ваті — червоний або зелений, з золотим перехрестям, а на самому вершечку ще й китиця висить. Шапки всі за куренями: який курінь, такий і колір на шапці. Оце як накладати шапку, то зараз відбере від чуприни пучечок волосся, чуприну замота за вухо, а пучечок напустить наперед та тоді вже й шапку наклада. Як наложити шапку, то він уже й козак. Потім уже надіває каптан, червоний, з гудзиками на шовкових шнурках, увесь на зборах: і по боках, і спереду, а на спині з усякими смугами, повимальовуваними та позакарлючуваними. Застебне той каптан гудзиками та ще й підв'яже поясом, — або шалевим, або тільки на половину перетканим шовком. Пояс робився широкий. Він спускався нижче живота, а ставав аж під руки. Не такий, як тепер, що замотують скільки там разів на животі та ще й вузлом зав'язують, а такої буде довжини, скільки треба, щоб обхопити один раз живіт чоловіка — схожий на ті, що роблять черниці попам. Він був на гапличках, з пряжечками, з ремінчиками для пістолів та для люльки, з китицями ззаду різних кольорів: були зелені, жовті, голубі.

Ото як надіне червоний каптан, тоді вже зверхнього надіває черкеску або жупан. Це вже довге таке та просторе, з широкими рукавами, теж на шнурках. Отаке наче, як у попа підризник. Каптан червоний, черкеска голуба або синя. Як надів на себе черкеску, то зараз пристібає гапличками рукава. Коло кисті рукав вузенький, а далі, під пахвами, широкий та ще й із прорізом, а здаля так воно здається, що в нього чотири рукави: два на боках, а два на спині. По тих рукавах і пізнають було, де запорожець.

Отака-то вона, та одежа, була. Добра була, усе на шнурках, на гудзиках, на гапличках та на бузументах.

Штани просторі були, суконні, усяких кольорів; а найбільш синього кольору. Матні в штаних такі, що аж до землі, так наче волочиться що. Як іде запорожець, так і слід за собою замітає. Штани були на очкурах, а очкури або шовкові, або вовняні, з золотими китицями на обох кінцях. А носилися штани як єсть по-турецьки: холоші не за халяви закладались, а прив'язувалися зверху сап'яною або шовковою підв'язкою та так, що й сама підв'язка ховалась під штани, її зовсім і не видно було, тільки й уздриш срібні або золоті китиці від неї. Як іде козак, так ті китиці, так і теліпаються з-під штанів. Чоботи у запорожців були сап'янові: червоні, жовті, зелені, з срібними або золотими підківками. Чобіт так і не вбачиш; одні носки та закаблуки й видно: так вони свої штани напускали на чоботи. Здалека наче баба в юпці стоїть.

Оце вам і одежа запорозька. Дорога була, та тільки не всі вони так гарно й обряджувались. Бувало й так: оббриє голову запорожець, зав'яже її хусткою, натягне на себе опанчину, надіне патиночки тай ходить так, наче яка звірюка...

Запорізька старшина

Старшина в запорожців була от яка: кошовий, осавул, писар та курінні отамани. Ото й старшина... Вони самі собі були пани, самі царі і християни. Вибирали всіх гуртом самі із себе. Як виберуть кошового, то він і командує. Як добрий вояка, то й обирають, і почитають, як батька діти... Усіх старшин поважають, аж поки не сподобаються їм. Як хто кого образить, то жалітися йдуть уже до кошового. Оце прийдуть позиватися скільки там їх є чоловік, то він зараз лагодить, щоб помирились.

— Попрошайтесь, — каже, — козаки, а то гріх тяжбу заводити.

То які богобоязні та слухняні, то зараз і послухаються. Куплять горшки, вип'ють її та й помиряться. А які невгомні, то ті вже одразу й не послухають. Тоді вже судить їх сам кошовий: накаже там чи грошима заплатити чи, може, й покарати. А карали тільки одними різками. Відсичуть лозинами, та й годі! Хіба вже злодій або зрадник, то тоді вже вийме кошовий пістоль, бацне в груди — от тобі й капуг...

Кошового всі слухались: і ті, що в Січі, та й ті, що по степах у землянках жили. Оце як війна, то вже він скрізь розсилає листи поміж козаками: де хто є, щоб ішли воювать. Забіжить і в бурдюг, було, розсильний від кошового.

- Отак-то й отак... Ідуть, — каже, — або там на раду, або на війну, такий-то й такий город брати! То вже й ідуть, ніхто не може одказувати.

Богатирі

Запорожці богатирі були — земля не держала! У нього, у того запорожця, сім пудів голова! А вуса в нього такі, що як візьме, було, він їх у руки та як розправить одного туди, а другого сюди, то і в двері не влізе, хоч би ті двері були такі, що через них і тройка коней з возом проскочила б.

Запорожці дванадцятьма мовами вміли говорити, із води могли сухими виходити. Коли треба, вміли на людей і сон насилати, й туман напускати, вміли й у річки переливатися. Вони мали в себе такі дзеркала, що, дивлячись у них, за тисячу верст бачили, що воно в світі робиться. Оце як іти куди в похід, то той, хто там у них був за старшого, — чи ватажок який, чи сам кошовий, — візьме в руки дзеркало, подивиться в нього та й каже:

—Туди не йдімо, бо там ляхи йдуть; і туди не йдімо, бо там турки або татари заходять. А сюди йдімо, бо тут аж нічогісінько немає...

Довголіття в запорожців

Ні, тепер не живуть так довго люди на світі, як колись жили!

Як не було ще ні фортеці, ні Вознесенки, тут, по балках та по плавнях, жили запорожці. Дід розповідав: як зруйнували Січ, стали сюди люди приходити, стали селитися з інших районів України. Над Московкою, кажуть, у балці, жило три запорожці: дід, син діда і внук — усі троє були уже білі, як сніг.

Дідові, кажуть, було сто тридцять, синові його — сто десять, а внукові — під дев'яносто літ. Люди були заможненькі: було у них багато скотини, коней, бджіл. Жила в них сіромашня. Старий дід, дарма що дожив до ста тридцяти років, був з виду червоний, як буряк, при своєму розумові, тільки на ноги трохи слабкий. Син його, — хоч і молодший, — зовсім, кажуть, вижив з розуму, став, як мала дитина. Онук же підходив під свого батька.

От одного разу, кажуть, заїхав до них якийсь пан про паспорти розпитати, чи що (тоді вже ця мода заводилась). Дід сидів на печі, син на припічку, а внук вийшов із хати. Пан і питає діда на припічку:

- Що ти за чоловік?
- Запорожець!
- А на печі хто?
- А кат його зна, що воно за чортяка!.. Скільки й знаю, все в нас живе... Дід із печі й обіззався до пана:
- Отак, як бачиш, чоловіче... Забув еретичний син, що я йому й батько!

(Матеріал з посібника Савур-могила")

Кодекс лицарської честі

1. Любов до батьків, вірність у коханні, дружбі, побратимстві, товаришуванні, ставленні до Батьківщини, рідного народу.
2. Готовність турбуватися про молодших, зокрема дітей, літніх людей і людей похилого віку.
3. Підкреслено шанобливе ставлення до матері, дівчини, жінки, бабусі.
4. Непохитна вірність ідеям, принципам народної моралі, національним і загальнолюдським цінностям.
5. Відстоювання свободи і незалежності особистості, народу, держави, єдності і соборності українських земель.
6. Прагнення робити пожертвування на будівництво храмів, навчально-виховних закладів, просвітніх установ, пам'яток історії та культури.
7. Готовність проявляти принциповість і непримиренність до зла, аморальності.
8. Здатність цілеспрямовано й систематично розвивати фізичні і духовні сили, зокрема непохитну силу волі і непоборну силу духу, можливості свого організму займатися самопізнанням і самовдосконаленням,
9. Уміння скрізь чинити благородно, виявляти добротність, лицарські чесноти, глибоку історичну пам'ять, національну гідність і гордість.
10. Турбота про розвиток національних традицій, звичаїв, обрядів; бережливе ставлення до рідної природи, землі, примноження її багатств.
11. Прагнення зробити якнайбільший особистий внесок у підвищення добробуту рідного народу, його матеріального і духовного рівня.

Козацькі заповіді милосердя

1. Готовність допомагати найслабшим, найбеззахиснішим — дітям, створювати умови для їхньої радості, попереджувати їхні страждання, замінювати їм у разі необхідності батька і матір, брата і сестру.
2. Всебічна допомога сиротам, вдовам, бабусям і дідусям, турботливе ставлення до безпомічних, постійна їх матеріальна і моральна підтримка.
3. Надання допомоги хворим, інвалідам, потерпілим, стихійних сил природи та ін.
4. Здатність до співчуття, жалю до людей, які потрапили в біду.
5. Готовність допомогти будь-якій людині, щиро розділити з нею журбу, страждання, горе, зробити все для того, щоб їй стало легше [4].

Важливим прийомом виховної роботи були роздуми учнів над проблемою України, долею Вітчизни, власної ролі у розбудові країни. Такі роздуми педагоги стимулювали за допомогою спеціально підібраних творів.

Молитва

Злочинаючих спини,
У пута кутії не куй,
В склепи глибокі не муруй.

Трудящим людям, всеблагий
На їх окраденій землі
Свою ти силу ниспошли.

А чистих серцем? Коло їх
Постави ангели свої і

Нашої заслуги в тім не бачу,
Нашої не знаю в тім вини,
Що козацьку бунтівливу вдачу
Нам лишили предки з давнини.

Нам і те не добавляє слави,
Що вони від чужоземних сил
Заступили землю кучеряву
Горами високими могил.

Бо коли, закохані в минуле,
Пропонуєм свій великий час,

Чистоту їх соблюди.

А всім нам вкупі на землі
Єдиномисліє подай
І братолюбіє пошли.
Т.Г.Шевченко

Наша лінь нікого не розчулить,
Слава ж та відмовиться від нас.

Спогади докучливі, як нежить,
Що тій славі принесуть нове?
Тільки тим історія належить,
Хто за неї бореться й живе.
В. Симоненко

У роботі з учнями 5-6 класів ефективність довели інсценівки, що сприяло більш глибокому переживанню і проживанню духовних і моральних цінностей українського народу.

Матеріали для інсценізації
Українська народна казка
Козак Мамарига

Ведучий. Козак Мамарига служив у багачів двадцять п'ять років, заробив три мідні гроші та й пішов у путь-дорогу, куди очі світять. Іде він дорогою, іде, зустрічає парубка.

Мамарига. - Добридень, парубче! — каже.

Парубок 1. - День добрий і вам! — відповідає той. — А хто ви такий є?

Мамарига. - Я козак Мамарига, служив в багачів двадцять п'ять років, заробив три мідні гроші та й іду, куди очі світять. А ти хто?

Парубок 1. - А я, — каже парубок, — наймитував в одного пана, та як косив жито, то знайшов у полі торбинку-волосянку, таку, що сама дає їсти й пити. А пан дізнався про цю торбинку та й наказав мене бити, а торбинку відібрати. Тільки я торбинку забрав та й утік.

Мамарига. - А де ж торбинка?

Парубок 1.—Розбійники в лісі напали й відняли!

Мамарига.—Ну, ходімо разом, будеш мені за брата.

Ведучий. Пішли вони вдвох. Йдуть собі, йдуть, зустрічають другого парубка.

Мамарига. —Добридень, парубче! — кажуть.

Парубок 2.—День добрий і вам, — відказує той. — А хто ви такі є?

Мамарига. - Я козак Мамарига, а це — мій побратим. А ти хто?

Парубок 2.- А я наймитував в одного пана, та як рубав у лісі дрова, то знайшов на дереві торбинку-дротянку, таку, що сама будь-яку роботу робить. А пан дізнався про цю торбинку та й наказав мене бити, а торбинку відібрати. Та не став я того ждати, взяв та й утік.

Мамарига. - А де ж торбинка?

Парубок 2.—Розбійники в лісі напали й відняли!

Мамарига.—Ну, ходімо з нами, будеш нам за брата.

Ведучий. Пішли вони далі. Ідуть та й ідуть, зустрічають третього.

Мамарига. —Добридень, парубче!

Парубок 3. — День добрий і вам. А хто ж ви такі?

Мамарига. —Я козак Мамарига, а це — мої побратими. А ти хто?

Парубок 3.—А я наймитував в одного пана, та як пас коні, то знайшов у лузі чоботи такі, що поверх води ходять. А пан дізнався та й злетів мене бити, а чоботи відібрати, то я й утік.

Мамарига. —Де ж ті чоботи?

Парубок 3—Розбійники в лісі напали й відняли!

Мамарига.—Ну, ходімо з нами, будеш нам за брата.

Ведучий. Пішли вони вчотирьох. Де хліба випросять, де на роботу за харчі стануть — так і йдуть. Дійшли якось до роздоріжжя, де чотири дороги розходяться. Подивився козак Мамарига й каже: ось наші гроші, беріть собі кожен по грошу, та хто на яку сторону хоче, то туди й ідіть. А мені яка дорога зостанеться, така й буде.

Дав він їм кожному по мідному грошу, попрощалися вони і розійшлися — той на ту дорогу, а той на ту... Пішов далі козак Мамарига сам-один. Ходив довго, аж три роки. Ішов якось великим лісом, вийшов на широку галяву.

Коли дивиться — чотири чоловіки один з одним б'ються. Він до них:

Ведучий. —Добридень, — каже, — люди добрі, за що це ви б'єтесь? А вони відповідають:

Розбійники.—Та ось є в нас торбинка-волосянка, що сама дає їсти й пити, та торбинка-дротянка, що будь-яку роботу сама робить, та чоботи, що поверх води ходять. А ще є в нас кінь Гивер. Так отой каже, що я візьму те, а отой каже, що і я візьму те, ніяк не поділимось та й б'ємось.

Мамарига. —Ге, так це, значить, ті самі розбійники. Ну, заждіть же, я вас помирю!

А Чи згодні ви послухати мене, козака Мамаригу? Ніхто краще не поділить вас, як я.

Розбійники.—Згодні, — кажуть розбійники. — Діли нас, козаче Мамаригу!

Мамалига. —Отак зробіть, — каже він. — Покладіть отут біля мене торбинку-волосянку, торбинку-дротянку й чоботи і коня Гивера поставте, а самі йдіть на той кінець галяви. Тоді я махну рукою, а ви й біжіть усі разом: хто перший прибіжить, той бере, що найбільш до вподоби, потім другий і собі візьме, далі й третій, а вже четвертому те, що зостанеться.

Побігли вони на той кінець галяви, а він не став часу гаяти, вмить торбинки закинув на плечі, чоботи взув і на коня Гивера скочив.

Кінь Гивер. - Гей, козаче, як тебе нести: чи поверх дерева, чи поверх комишу?

Мамалига. - Неси поверх дерева! — говорить, козак Мамарига.

Ведучий. - Як звився кінь понад деревами! Розбійники побачили, біжать назад, та де вже їм коня Гивера здогнати! А козак Мамарига від'їхав далеко тим конем та й думає:

Мамалига.- Треба мені моїх побратимів шукати та їм їхнє майно повернути, що колись в них розбійники відняли. Віддам їм торбинки, волосянку та дротянку, і чоботи, а вже кінь Гивер мені зостанеться.

Ведучий. Довго там чи хутко, а приїжджає він якось до багатого двору. Просить води напитися, коли це виходить з хати господар і питає:

Парубок 1.- А хто ти є та куди їдеш?

Мамалига.- Я, козак Мамарига, їду шукати моїх побратимів. Зрадів той чоловік, кинувся до нього:

Парубок 1.—Та я ж і є твій побратим, що колись торбинку-волосянку знайшов і від пана втік!

Мамарига —Отож я й привіз тобі твою торбинку-волосянку!

Парубок 1.—Ні, не візьму я в тебе торбинку, нехай вона твоя буде. Мені ж отой твій мідний гріш щастя приніс, я тепер забагатів і живу в повному достатку.

Ведучий. - Погостював козак Мамарига в свого побратима днів зо три, а тоді попрощався з ним і далі поїхав — тих двох шукати. Чи довго, чи хутко, а приїздить він до ще багатшого двору. Виходить господар — а то другий побратим, що колись торбинку-дротянку знайшов та від пана втік! Ну, й цей козака Мамаригу з пошаною зустрів, а від торбинки-дротянки відмовився:

Парубок 2.—Я, з твого мідного гроша тоді забагатів і живу тепер у повному достатку. Нехай торбинка твоя буде.

Ведучий. -Погостював козак Мамарига і в цього кілька днів та й поїхав третього шукати, їздив, їздив по світу та й приїхав до багатого двору, ще багатшого за ті двори. Вийшов назустріч господар — а то третій побратим! Прийняв і він козака Мамаригу з пошаною, а від чобіт відмовився.

Парубок 3.—В мене, від твого мідного гроша достаток пішов, то мені тепер ті чоботи не потрібні — нащо мені поверх води ходити? А тобі вони, може, в пригоді стануть.

Ведучий. - Попрощався козак Мамарига і з цим побратимом та й поїхав собі далі по світу мандрувати, щастя-долі шукати, їздить та й їздить, поки втомиться, а тоді спиниться десь при дорозі і торбинку-дротянку дістає:

Мамарига.—Торбиночко-дротяночко, став мені шатро!

Ведучий. - Виходять тут з торбинки слуги, вмить шатро поставлять, а самі знов у торбинку сховаються. Козак Мамарига тоді торбинку-волосянку розшморгує:

Мамарига.—Торбиночко-волосяночко, дай мені їсти й пити!

Ведучий. - Враз де не візьметься стіл, на столі найдки, напитки різні, — їж, пий донесхочу. А тоді тільки скаже:

Мамарига.—Торбиночко, уберись!

Ведучий. -Все й прибереться знову в торбу, як і не було. Отак мандрував козак Мамарига та, мандруючими приїхав у чужу землю. І почув тут від людей, що є в цій землі король, а в короля проти палацу стоїть столітній дуб, а під тим дубом лежить скарб незліченний. І оголосив король: хто того дуба зрубає, коріння викорчує і скарб дістане, то він тому півкоролівства відпише і дочку свою, королівну, заміж оддасть. Та як не зробиш за ніч — твоя голова з пліч! От настала ніч, козак Мамарига пішов до того дуба, розшморгнув торбинку-дротянку:

Мамарига.—Торбиночко-дротяночко, зрубай дуба, коріння викорчуй, скарб дістань!

Ведучий. -Тут вийшли з торбинки слуги, взялися до роботи. А козак Мамалига ліг собі осторонь і спочиває. Ще й півночі не пройшло, а вже дуб зрубаний, коріння викорчуване і скарб витягнений. А слуги знов у торбинці поховалися.

Королю не спиться, не терпиться. Встав удосвіта, вийшов на ганок та так і оторопів: нема в дворі дуба — вже зрубаний, а там, де він ріс, — тільки яма глибока, і стоять край тої ями великі скрині ковані, а в них — золото, самоцвіти — скарб незліченний.

Прокидається тут козак Мамарига, підходить до ганку.

Мамарига.—Ось, давно вже все зроблено!

Король.—Справді, зроблено. Бери тепер за себе мою дочку! А королівна вередує, не хоче:

Королівна.—Чого це я маю за простого козака йти?

Король.—Нічого не вдієш, треба йти.

Ведучий. Одружився козак з королівною, осідлав коня і поїхали вони в далекі краї. Доїхали аж до Чорного моря. Спустилися вони відпочити. Козак Мамарига здіймає з плеча торбу-волосянку.

Мамарига.—Торбиночко-волосяночко, дай нам їсти й пити! (Козак і королівна поїли) —Торбиночко-волосяночко, уберись!

Ведучий. А вночі королівна зібрала увесь скарб козака осідлала коня і помчала до батька! І поніс її кінь — тільки й бачили! Виспався козак Мамарига, прокинувся, коли дивиться — нема ні коня, ні жінки, ні торбинки-волосянки, ані дротянки. Тільки чоботи лежать.

Мамарига. — Е, — каже він, — як чоботи тут, то ще козак Мамарига не загине!

Ведучий. Узв чоботи та й пішов поверх води. Ішов, ішов, аж дві доби, перейшов через море. Іде далі суходолом. Схотілося йому їсти. Бачить — стоїть куц вишневий із ягодами. Козак Мамарига ягідку вирвав, кинув у рот — і враз виріс у нього на голові величезний ріг. Вирвав другу ягідку, кинув у рот — виріс другий ріг..

Мамарига. — Гай-гай, — каже він, — як же мені з такими рогами жити?! Коли дивиться — стоїть другий куц, і на цьому теж ягід рясно.

Мамарига. — А що, — каже, — може, й ці покуштувати? Вже ж гірше не буде. Вирвав з того куца ягідку, з'їв — і відпав один ріг. Вирвав другу, з'їв —

другий ріг відпав. Нарвав він тоді ягід із того й з того куца та й пішов у те королівство, де була його жінка.

Як став підходити, сяк-так перебрався, щоб не впізнали, й пішов до королівського ганку. Гукає:

Мамарига. — По ягоди!

Королівна почула, посилає служницю:

Королівна. — Піди, — каже, — подивись, що воно за ягоди. У нас ще цвітуть, а десь, видно, вже поспіли. Служниця вийшла, питає:

Служниця. — Чи добрі ягоди та чи дорогі?

Мамарига. — Дорогі та добрі.

Служниця. — Почому?

Мамарига. — По срібному карбованцю ягідка!

Служниця. - Давай чим побільше мені тих ягід.

Ведучий. - Козак Мамарига гроші взяв, ягоди віддав, а сам геть подався. От бере королівна ягідку й кидає в рот та відразу й другу, теж в рот, — і раптом вирости в неї на голові два величезні роги. Кинулася королівна до дзеркала, глянула — та як закричить з переляку? Збіглися слуги, прибіг король, жажнувся.

Король. — Що це таке? Що ти їла?

(Королівна плаче й про ягоди розповідає).

Король. — Не може того бути, — каже король, — щоб від ягід таке сталося. Ану, де ті ягоди?

Ведучий. - Взяв та й вкинув і собі в рот ягоди. Тут зразу й в нього роги вирости! Злякався король, розгнівався, наказав швидше бігти та схопити того чоловіка, що ягоди продавав. Побігли солдати, шукали, нікого не знайшли. Що ж тепер робити? Як королю й королівні з такими рогами жити?!

Скликає король лікарів та знахарів, щоб оті роги зігнати. Поз'їжджалися лікарі та знахарі з усього королівства. Подивились-подивились, нічого не зроблять, не спадають роги! Посилає король гінців по чужих землях, оголошує: хто зможе роги зігнати, тому він усе своє королівство відпише, аби тільки йому з дочкою такої бридоти позбутися. Поприїздили лікарі і з чужих земель, як не мудрували, чим там не мазали — нічого не вдіють...

Королівна плаче-розливається, король лютує, а народ глузує: „Нащо нам король із рогами? Не хочемо такого короля!,,

От приходять козак Мамарига до короля.

Мамарига. — Добридень, — каже, — тестенько, може, я вам допоможу?

Король. — Ой зятенько, допоможи! — каже король. — Відпишу тобі все королівство, аби такого лиха позбутися!

Мамарига. — Гаразд! і дає йому дві ягідки з того другого куца. Тільки проковтнув їх король — вмиль роги відпали. А королівна плаче, благає:

Королівна. — Чоловіче мій любий, дай же й мені!

Мамарига. — Ні, тобі не дам. Де ти мого коня Гивера діла?

Королівна. — Живий твій кінь, у стайні стоїть. Пожалій мене, дай ягідку!

Мамарига. — А торбинки, волосянка та дротянка, де?

Королівна. — Цілі твої торбинки, в спальні на гвіздку висять. Порятуй мене!

Мамарига. — А не будеш більше мене кидати?

Королівна. — Не буду до віку вічного!

Ведучий. - Тут бере він ягідку і кидає їй у рот — враз один ріг відпав. Вкинув другу — другий ріг відпав. І стала королівна така, як і була.

Мамарига. — Ну, дивись, щоб ти знала, як чоловіка шанувати! Почали вони тут радіти... Відписав король козакові Мамаризи усе королівство, і живуть в тому королівстві всі багаті та щасливі: торбинка-волосянка кожному їсти-пити дає, а дротянка будь-яку роботу робить.

З метою ознайомлення дітей з народною і світовою духовною спадщиною, у школі організувалися екскурсії по відомих історичних місцях, музеям, в театри, кінопалаці, на природу.

Екскурсія не тільки пробуджує інтерес до явищ духовної культури, а й збагачує уявлення і знання учнів про них. Демонструючи певні зразки і даючи їм оцінку, ми впливаємо на емоційну сферу підлітків, формуючи у них вишуканий смак.

Вимоги до проведення екскурсій

I. Підготовча робота.

1. Збудження інтересу до екскурсії.
2. Проведення попередньої співбесіди, бесіди з учнями.
3. Ознайомлення з маршрутом екскурсії.
4. Обговорення правил поведінки під час екскурсії.
5. Розподіл доручень.

II. Проведення екскурсії.

1. Уміння зосереджувати увагу учнів на фактах, деталях.
2. Уміння здивувати якимось фактом, подробицями.
3. Використання асоціативного мислення.
4. Використання поезії, літературних описів, спогадів знаменитостей, аналогій.
5. Спостереження, або роздуми уголос.
6. Фіксація здобутих знань.

III. Закріплення вражень.

1. Обмін враженнями.
2. Написання на тему побаченого віршів, літературних мініатюр, творів, а також малюнки, фотоальбоми.
3. Проведення конкурсів, вікторин.

У роботі з дітьми і батьками ефективною може бути екскурсійна робота за такими напрямками:

- За квіткою папороті (шляхами минувшини і легенд);
- Історичні місця нашого краю;
- Місця партизанської і бойової слави;
- Легенди і місця оспівані в піснях нашого краю;
- Наші видатні земляки;
- Найкращі замки і парки України.

Таким чином, проведений аналіз філософських, психологічних і педагогічних проблем патріотичного виховання молодших підлітків у взаємодії сім'ї і школи свідчить, що в сучасній суспільній науці не вироблено єдиного підходу до явища патріотизму, розуміння його природи і структури, понятійного апарату. Виявлені основні тенденції у дослідженні виховання патріотизму у молодших підлітків дають можливість розглядати патріотизм як любов до Батьківщини, свого народу, турботу про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної і незалежної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею.

Основи патріотизму дитини закладаються у сім'ї, яка створює всі необхідні умови для такого виховання і на сучасному етапі відіграє вирішальну роль у залученні до них.

Кількісні і якісні показники, що отримані у ході експерименту із запровадження розробленої нами методики, свідчать про збільшення кількості батьків, які не тільки розуміють необхідність патріотичного виховання власних дітей, але й беруть безпосередню участь у виховному процесі, виявляють активність на заняттях з

педагогічної підготовки, поглиблюють етичні знання, удосконалюють власну систему педагогічного впливу на дітей, відчувають відповідальність за їх моральний розвиток і патріотичне становлення, намагаються покращити з ними взаємини. Таким чином, батьків учнів експериментальних класів, підготовлених до здійснення патріотичного виховання у молодших підлітків в умовах сім'ї і до співпраці з педколективами у цьому напрямі стало 37,0%; підготовлених до співпраці, але недостатньо підготовлених до самовиховання і виховання духовності підлітків у сім'ї 35,0%, недостатньо підготовлених до взаємодії зі шкільними колективами, до самовиховання і до виховання підлітків у сім'ї 16,0%, непідготовлених ані до співробітництва, ані до самовиховання і виховання підлітків у сім'ї - 12,0%; в контрольних класах відповідно: 1,0%; 38,0%; 34,0%; 27,0%.

Порівняння початкових і кінцевих результатів експериментальної роботи свідчить про ефективність змісту, форм і методів, використаних у роботі, та необхідність їх творчого застосування у масовій практиці.

Література

1. Бех І.Д., Чорна К.І. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України (Програмно-виховний контекст) / І.Д.Бех, К.І.Чорна. –Київ, Черкаси: ЧОПОПП.–40с.
2. Ващенко Г. Виховання волі і характеру /Григорій Ващенко. – Боффало-Мюнхен, 1957. – 256 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал: Записки виховника: [Підручник для вихователів, учителів, українських родин] / Григорій Ващенко. – Брюссель; Торонто; Нью-Йорк; Лондон; Мюнхен: Вид-во Центральної Управи Спілки Української Молоді, 1976. – 208 с.
4. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: [посібник для студентів вищих навчальних закладів] /Омелян Вишневський. –Дрогобич: Коло, 2003.– 528с.
5. Выготский Л.С. Собр. соч.: в 6 т. / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика. – Т.4: Детская психология. – 432 с.
6. Гавлітіна Т.М. Національно-патріотичне виховання підлітків в умовах позашкільного навчального закладу: [навчально-методичний посібник].–Рівне: Волинські обереги, 2007. – 252с.
7. Донцов Д. Дух нашої давнини / Дмитро Донцов. – Дрогобич: „Відродження”. – Ч.2. – 168 с. – (Серія „Життя і чин”).
8. Драгоманов М.П. Вибране („... мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні”) / Михайло Драгоманов. – К.: Либідь, 1991. – 682 с.
9. Енциклопедія освіти / ред. В.Г.Кременя. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
10. Зайцева З.Г. Школа та важковиховувані підлітки: Книга для вчителів / З.Г.Зайцева. – К.: Рад. школа, 1991. – 85 с.
11. Захаренко О.А.Слово до нащадків / О.А.Захаренко. – К.: СПД Богданова А.М., 2006. – 216 с.
12. Ковалів В.Й., магістр теології, настоятель Римо-католицької парафії і Успіння Пресвятої Діви Марії в Острозі. Сім'я та суспільство в соціальній науці церкви / В.Й.Ковалів // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Статті, доповіді, виступи [„Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження України”], (Острог, 1995 р.). – Острог, 1995. – С.195-200.
13. Костенко Л.В. Берестечко: історичний роман / Ліна Костенко: [авт. післямов. І.Дзюба, В.Панченко]. – К.: Либідь, 2010. – 232 с.
14. Л.Костенко Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала // Г.Сагач Вибрані твори: в 5 т. / Ліна Костенко. – Рівне: ПП. ДМ, 2006. – Т.2: Хрестоматія: „Золотослів”. – С. 180-196.

15. Кузь Г., Руденко Ю. Українська козацька педагогічна духовність / Г. Кузь, Ю. Руденко. – Умань, 1995.
16. Кульчицький О. Основи філософії і філософських наук (рукопис 1949 року) / Олександр Шумило фон Кульчицький; упор. і ред. А.Карась. – Мюнхен-Львів: Український Вільний університет, 1995. – 164 с.
17. Лихачев Б.Т. Педагогика. Курс лекцій. Учебное пособие для студентов пед. учебн. заведений и слушателей ИПК и ФПК / Б.Т.Лихачев. – М.: Прометей, 1996. – 528 с.
18. Макаренко А.С. Вибрані педагогічні твори. Статті. Лекції. Виступи. / А.С.Макаренко; ред. Є.Н.Мединського. – К.: Радянська школа, 1967.
19. Мистецтво життєтворчості особистості: [наук.-метод. посібник: у 2-х ч.; ред. рада: В.М.Доній, Г.М.Несен, Л.В.Сохань, І.Г.Єрмаков та ін.]. – К, 1997. – Ч.І: Теорія і технологія життєтворчості. – 392 с.
20. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: [навчальний посібник] / Н.Є.Мойсеюк. – К. 2003. – 615 с.
21. На шляху до української національної школи / Ред. кол. В.Панасюк, М.Яворський, М.Людкевич. – Львів, 2000. – 106 с.
22. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / Іван Огієнко. – Львів: Фенікс, 1995.
23. Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика. 1710 рік: [пер. з лат. М.С.Трофимука / ред. О.Пріцака]. – К.: Веселка, 1994. – 77 с.
24. Постовий В.Г. Тенденції і пріоритети виховання дітей в сучасній сім'ї: [монографія] / Віктор Григорович Постовий. – Київ: Інститут проблем виховання АПН України, 2006. – 256 с.
25. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання / Юрій Руденко. – К.: Вид-цтво ім. О.Теліги, 2003.
26. Русова С. Дошкільне виховання / Софія Русова. – Катеринослав: Українське видавництво, 1918. – 236 с.
27. Сагач Г. Вибрані твори: в 5 т. / Галина Сагач – Рівне: ПП. ДМ, 2006. – Т.3: Ділова риторика: „Добрословіє”. – 354 с.
28. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2: Як виховати справжню людину. – 291 с.
29. Сухомлинський В.О. Про деякі сторони виховання радянського патріотизму / В.О.Сухомлинський // Вибр. тв.: в 5 т. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.5. – С.401-410.
30. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / Василь Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1982. – 257 с.
31. Ушинський К.Д. Про народність у громадському вихованні // Вибр. пед. твори у 4-х т. / К.Д.Ушинський. – К.: Радянська школа. – Т.1. – 1983. – С.50-109.
32. Фесюк В. Честь та поезія / В.Фесюк. – К.: „Д.О.Н. - 97”, 2005. – 190 с.
33. Чернилевський Д.В. Духовно-моральні цінності – основа виховання й соціалізації сучасного суспільства / Д.В.Чернилевський // Нові технології навчання: матеріали VI Міжнародної науково-методичної конференції „Духовно-моральне виховання і професіоналізм особистості в сучасних умовах (30-31 жовтня 2009 р.) / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. – Київ-Вінниця, 2009. – Ч.1. – С.67-73. – (Спеціальний випуск №58).
34. Штрихи до наукового портрета Михайла Драгоманова / Відп. ред. Р.С.Міщук. – К.: Наукова думка, 1991. – 248 с.
35. Юрас І. Педагогічна концепція Памфіла Даниловича Юркевича / Ірина Юрас. – К.: „Правда Ярославичів”, 1998. – 64 с.
36. Юркевич П.Д. Курс общей педагогики с приложениями. – М., 1869. – 404 с.
37. Юркевич П.Д. Читенія о воспитании / Памфил Юркевич. – М.: Н.Чепелевский, 1865. – 272 с.

